Editura UNIVERS

Tulburător roman al încleștării disperate din timpul luptelor de partizani, al haosului produs în Italia prin prăbușirea fascismului și debarcarea aliaților, *Casa de pe colină (La casa in collina)* apare în 1949 într-un volum intitulat ÎNAINTE DE CÎNTATUL COCOȘULUI *(Prima che il gallo canti)* împreună cu romanul TEMNIȚA *(Il carcere)*.

Casa de pe colină apare într-o perioadă de creație febrilă a lui Cesare Pavese, perioadă în care scriitorul ajunge la o deplină stăpînire a mijloacelor narative, fapt remarcat cu căldură de critica literară a vremii.

Lei 4

CESARE PAVESE • CASA DE PE COLINĂ

170

1971

CESARE PAVESE

CASA DE PE COLINA





COLECȚIA MERIDIANE

La casa in collina
Din volumul
CESARE PAVESE
ROMANZI
Volume secondo
1961 Giulio Einaudi editore
s.p.a. Torino

Cesare Pavese

Casa de pe colină

în românește de *Ștefan Delureanu*



Editura „UNIVERS"

București, 1971

I

CÎNDVA spuneam colina aşa cum aş fi spus marea sau pădurea. Mă întorceam acolo seara, din oraşul care se întuneca, şi pentru mine colina nu era un loc printre altele, ci o înfăţişare a lucrurilor, un fel de a trăi. Astfel, nu vedeam nici o deosebire între aceste coline şi cele de odinioară unde m-am jucat, copil, şi unde acum trăiesc; acelaşi pămînt accidentat şi întortocheat, cultivat şi sălbatec, aceleaşi drumuri, case ţărăneşti şi povîrnişuri. Mă urcam acolo seara de parcă fugeam şi eu de furia nocturnă a alarmelor, şi drumurile forfoteau de oameni, bieţi oameni care se împrăştiau să doarmă fie şi prin poieni, ducîndu-şi salteaua pe bicicletă sau în spate, strigînd şi discutînd, îndărătnici, naivi şi nepăsători.

Începeam urcuşul şi fiecare vorbea despre oraşul condamnat, despre noapte şi spaimele ameninţătoare. Eu, care trăiam de mult acolo sus, îi vedeam încet încet cotind şi rărindu-se, şi ve-

nea clipa în care urcam singur între hăţişuri şi parapet. Pribegeam atunci pîndind cel mai mic foşnet, înălţîndu-mi privirea la arborii familiari, adulmecînd miresmele firii şi pămîntul. Nu eram trist, ştiam că în puterea nopţii oraşul putea să fie mistuit de flăcări şi oamenii să moară. Viroagele, satele şi potecile s-ar fi trezit dimineaţa împăcate şi neclintite. De la fereastra dinspre livadă aş fi surprins din nou licărul zorilor. Aş fi dormit într-un pat, într-adevăr. Cei ascunşi prin pajişti şi păduri aveau să coboare din nou în oraş ca şi mine, ceva mai istoviţi şi mai amorţiţi însă. Era vară şi-mi aduceam aminte de alte seri cînd trăiam şi locuiam în oraş, seri în care şi eu coborîsem în toiul nopţii cîntînd sau rîzînd, şi mii de lumini punctau colina şi oraşul la capătul străzii. Oraşul era ca un lac de lumină. Atunci, noaptea o petreceam în oraş. Nu ştiam că era un răstimp atît de scurt. Făceam cu toţii risipă de prietenie şi de timp în întîlnirile cele mai deşarte. Trăiam, sau cel puţin aşa credeam, împreună cu ceilalţi şi pentru ceilalţi.

Trebuie să spun — începînd această poveste a unei îndelungi amăgiri — că vina pentru ceea ce mi s-a întîmplat nu trebuie dată pe război. Dimpotrivă chiar, războiul, sînt sigur, încă m-ar putea salva. Cînd a venit războiul, eu trăiam de cîtva timp în casa în care închiriasem came-

rele acelea, dar dacă n-ar fi fost îndatoririle care să mă rețină la Torino, m-aş fi întors chiar atunci acasă la bătrînii mei, printre aceste coline. Războiul mi-a risipit doar şi ultima şovăială pe care o mai aveam de a mă însingura, de a-mi mînca singur amarul anilor, şi într-o bună zi mi-am dat seama că Belbo, cîinele cel mare, era ultimul confident sincer care îmi mai rămînea. O dată cu războiul a devenit legitim să te închizi în tine, să trăieşti de azi pe mîine, să nu mai tînjeşti după prilejurile pierdute. Dar s-ar spune că eu aşteptasem de mult războiul şi că mă bizuisem pe el, un război atît de neobişnuit şi de mare, încît, cu puţină osteneală, puteai să te ghemuieşti într-un colţ şi să-l laşi să se deslănţuie pe cerul oraşelor, întorcîndu-te pe colină. Acum se petreceau astfel de lucruri încît a-ţi duce viaţa fără să te plîngi, fără să vorbeşti aproape, mi se părea o atitudine demnă şi mîndră. Amărăciunea aceea surdă în care se închisese tinereţea mea îşi găsi în război un adăpost şi un orizont.

Urcam din nou colina în seara aceasta ; se însera, şi dincolo de parapet se înălţau crestele. Belbo, ghemuit pe potecă, mă aştepta la locul obişnuit, şi în întuneric îl auzeam chelălăind. Tremura şi rîcîia pămîntul. Apoi fugi după mine sărind să-mi atingă faţa, şi-l linişti, îi vorbii, pînă cînd se potoli şi alergă înainte şi se opri să

adulmece, fericit, un copac. Cînd își dădu seama că în loc să apuc pe cărare, mergeam mai departe spre pădure, făcu o săritură de bucurie și se ascunse printre arbori. E frumos să străbați colina împreună cu cînele, și în timp ce umbli, el adulmecă și recunoaște pentru noi rădăcinile, vizuinele, rîpele, viețile ascunse, și amplifică în noi plăcerea descoperirilor. Copil încă, mi se părea că ducîndu-mă prin păduri fără tovărășia unui cîine aș fi pierdut o prea mare parte din viața și din taina pămîntului.

Nu voiam să mă întorc acasă înainte de a se înnopta ; pentru că știam că stăpînele mele și ale lui Belbo mă așteptau ca de obicei să mă facă să vorbesc, să le răsplătesc grija pe care mi-o purtau, cina rece și familiaritatea lor, cu înșelătoarele și fugarele păreri despre război și despre lume pe care le păstram pentru aproapele meu. Uneori, un nou eveniment de război, o amenințare, o noapte de bombe și flăcări, le dădeau celor două femei prilej să mă întîmpine în poartă, în livadă, în jurul mesei, și să trăncănească, să înmărmurească, să exclame, să mă tragă la lumină, să afle cine eram, să ghicească în mine pe unul de-al lor. Mie îmi plăcea să cinez singur, în camera întunecată, singur și uitat, pîndind cu urechea, ascultînd noaptea, simțind timpul trecînd. Cînd în întuneric, deasupra orașului înde-

părtat mugea o alarmă, prima mea tresărire era de ciudă pentru singurătatea care se ducea, şi spaimele, zarva care ajungea pînă acolo, pentru cele două femei care stingeau lămpile abia pîlpîind, şi pentru neliniştita speranţă a unei întîmplări mari. Ieşeam toţi în livadă.

Dintre cele două femei îmi plăcea mai mult bătrîna, mama, care, în masivitatea şi în şubrezenia ei, avea ceva liniştit, pămîntesc şi pe care ţi-o puteai închipui sub bombe întocmai cum ar părea o colină întunecată. Nu vorbea cine ştie ce, dar ştia să asculte. Cealaltă, fiica, o femeie nemăritată, în vîrstă de patruzeci de ani, era gîrbovită, osoasă, şi se numea Elvira. Trăia tulburată de spaima că războiul va ajunge acolo sus. Îmi dădeam seama că se gîndea la mine cu nelinişte, şi mi-o spunea : suferea cînd eram în oraş, şi odată, cînd mama o zeflimisi în prezenţa mea, Elvira răspunse că, dacă bombele mai distrugeau încă puţin Torino, ar fi trebuit să stau cu ele zi şi noapte.

Belbo alerga înainte şi înapoi pe potecă şi mă îmbia să mă afund în pădure. Dar în seara aceea am vrut să zăbovesc la o cotitură despădurită a urcuşului, de unde dominam valea cea mare şi coastele. Aşa îmi plăcea colina întinsă, cu spinările şi costişele ei şerpuind, în întuneric. În trecut era la fel, dar o punctau atîtea lumini, o viaţă

liniştită, oameni în case, tihnă şi bucurii. Se auzeau cîte odată şi acum voci răsunînd, rîzînd în depărtare, dar întunericul adînc apăsa, acoperea totul, şi pămîntul redevenise sălbatec, singur, cum îl cunoscusem, copil. Dincolo de cîmp şi de drumuri, dincolo de casele oamenilor, sub picioare, bătrîna inimă nepăsătoare a pămîntului se ascundea în întuneric, trăia în rîpi, în rădăcini, în lucruri tainice, în spaimele copilăriei. Începeam în acele timpuri să mă complac în amintiri din copilărie. Ca şi cum dincolo de resentimente şi incertitudini, dincolo de plăcerea de a sta singur, mă descopeream copil pentru a avea un tovarăş, un camarad, un fiu. Revedeam satul acesta în care trăisem. Eram noi singuri, copilul şi cu mine. Retrăiam descoperirile sălbatice de atunci. Suferearn, dar cu înfăţişarea ursuză a celui care nu-şi recunoaşte şi nici nu-şi iubeşte aproapele. Şi vorbeam, vorbeam, îmi ţineam tovărăşie. Eram noi doi singuri.

Din nou în seara aceea urca dinspre coastă un zgomot de voci amestecat cu cîntece. Venea de pe povîrnişul celălalt, unde nu coborîsem niciodată, şi părea o chemare din alte timpuri, o voce a tinereţii. Îmi amintii pentru o clipă grupurile de fugari care seara, ca nişte excursionişti, forfoteau la poalele colinei. Dar zgomotul nu se muta, se auzea mereu din acelaşi loc. Era ciudat

să te gîndeşti că în întunericul amenințător, în fața oraşului amuțit, un grup, o familie, oameni oarecari, înşelau aşteptarea cîntînd şi rîzînd. Nu mă gîndeam că şi pentru asta era nevoie de curaj. Era iunie, noaptea era frumoasă sub cerul liber, era deajuns să te laşi în voie ; dar, în ce mă priveşte, eram mulțumit să n-am în viața mea un sentiment adevărat, nici o încurcătură, să fiu singur, nelegat de nimeni. Acum mi se părea că am ştiut întotdeauna că vom ajunge la acea zbatere între colină şi oraş, la acea nelinişte nesfîrşită care limita orice proiect la ziua de mîine, la deşteptare, şi mai-mai că aş fi mărturisit-o, dacă cineva ar fi putut să mă asculte. Dar numai o inimă prietenă ar fi putut să mă asculte.

Belbo, înfipt pe povîrniş, lătra la voci. Îl strînsei de zgardă, făcîndu-l să tacă, şi ascultai atent. Printre vocile tulburate de băutură, erau unele limpezi, şi chiar una de femeie. Apoi rîseră, se învălmăşiră, şi se înălță o voce izolată de bărbat, foarte frumoasă.

Eram gata să mă întorc, cînd îmi spusei : „Eşti nerod. Cele două bătrîne te aşteaptă. Lasă să aştepte."

În întuneric încercam să ghicesc locul precis al celor care cîntau. Spusei : „Poate sînt oameni

pe care-i cunoşti." Îl luai pe Belbo şi-i făcui semn spre celălalt versant. Murmurînd încet o frază din cîntec îl îndemnai : „Să mergem acolo." El dispăru dintr-o săritură.

Atunci, lăsîndu-mă călăuzit de voci, pornii pe potecă.

II

CÎND ieşii în stradă să ascult privind în întuneric, dincolo de creastă, aproape cufundată în ţîrîitul greerilor, sună alarma. Simţii, ca şi cum aş fi fost acolo, oraşul îngheţînd, tropăitul paşilor, uşi izbindu-se, străzile înfricoşate şi pustii. Aici, stelele cerneau lumină. Acum cîntecul încetase în vale, Belbo lătră prin apropiere. Alergai la el. Se ascunsese într-o curte şi sărea în mijlocul unui grup de oameni care ieşiseră dintr-o casă. Prin uşa deschisă se strecura lumina. Cineva strigă : „Închide uşa, dobitocule", — şi rîseră, strigînd. Uşa se închise.

Dintre ei, unii îl cunoşteau pe Belbo ; cineva pomeni vesel de cele două bătrîne, mă primiră fără să mă întrebe cine eram. Se duceau şi veneau prin întuneric ; erau şi cîţiva copii, şi priveau cu toţii în sus. — Vor veni ? Nu vor veni ? — se întrebau. Vorbeau de Torino, de necazuri, de case distruse. O femeie, deoparte, se văicărea.

— Credeam că aici se dansează, spusei într-o doară.

— Bine-ar fi, făcu umbra tînărului care vorbise cel dintîi cu Belbo. Dar nimeni nu-şi aminteşte să aducă clarinetul.

— Ai avea curajul ? spuse o voce de fată.

— Cît despre el, ar dansa şi cu casa în flăcări.

— Da, da, spuse alta.

— Nu se poate, sîntem în război. Italieni — aici vocea se schimbă — războiul acesta l-am făcut pentru voi. Vi-l dăruiesc, fiţi demni de el. Nimeni să nu mai danseze, nici să nu mai doarmă. Trebuie să faceţi numai război, ca mine.

— Taci din gură, Fonso, dacă te-aude cineva.

— Ce să-i faci ? cîntăm.

Şi vocea intonă cîntecul de la început, dar joasă, stinsă, de parcă s-ar fi temut că tulbură greerii. Se uniră voci de fete ; doi tineri se alergară pe pajişte. Belbo începu să latre, furios.

— Fii cuminte, îi spusei.

Sub pomi era o masă cu o damigeană şi pahare. Stăpînul, un bătrînel, îmi turnă şi mie. Era un fel de cîrciumă, dar toţi, mai mult sau mai puţin rude, veneau de la Torino în grup.

— Cît timp mai ţine aşa, e bine, spunea o bătrînă, dar cu noroiul şi ploaia ?

— Nu-ţi fie teamă, bunico, aici e totdeauna un loc pentru dumneata.

— Acum nu-i nimic, dar la iarnă ce ne facem ?

— La iarnă, războiul se termină, spuse un băiețel, și fugi repede.

Fonso și fetele cîntau, mereu cu voce domoală, mereu gata să prindă un zgomot, un bubuit din depărtare. Eu ascultam într-una corul greerilor și, cînd deodată bătrîna deschise din nou ușa, îi strigai să o închidă.

Regăseam la oamenii aceia, la tineri, în glumele lor, în însăși revărsarea generoasă a inimilor și a vinului, ceva cunoscut, care îmi amintea orașul din alte timpuri, alte seri, plimbările pe Pad, petrecerile la cîrciumă și la barieră, prietenii trecute. Și în răcoarea colinei, în golul acela, în acea neliniște care te ținea încordat, regăseam un parfum mai vechi, țărănesc, îndepărtat. Urmăream din instinct vocile fetelor, ale femeilor, și tăceam. La glumele lui Fonso rîdeam încet, cu plăcere. Mă așezasem sub cerul liber, cu ceilalți, pe un trunchi de copac.

O voce îmi spuse :

— Și dumneata ce faci ? ești în vilegiatură ?

Recunoscui vocea. Acum, gîndindu-mă, mi se pare evident. O recunoscui fără să mă întreb a cui era. O voce puțin aspră, provocătoare, dură. Mi se păru vocea tipică a femeilor și a locului.

Răspunsei glumind că mă duceam după ciuperci, cu cîinele. Ea mă întrebă dacă acolo unde predam lecții, se mîncau ciuperci.

— Cine v-a spus că sînt profesor? — întrebai surprins.

— Se vede, îmi spuse în întuneric.

Era ceva de hîrjoană în voce. Sau parcă ghidușii de măști dintr-o farsă populară? Într-o clipă îmi amintii discuțiile dinainte, fără să descopăr cine mă trădase. Mă gîndeam că cei care le cunoșteau pe bătrîne, știau poate de mine. O întrebai dacă locuia la Torino sau acolo sus, pe colină.

— La Torino, îmi spuse liniștită.

Îmi dădui seama, în umbră, că putea să fie bine făcută. Linia spinării și a genunchilor era curată. Ședea strîngîndu-și genunchii cu mîinile și-și lăsa capul pe spate cu un aer fericit. Încercai să-i văd chipul.

— Nu cumva vrei să mă mănînci? îmi spuse în față.

În momentul acela se auzi încetarea alarmei. Pentru o clipă toți tăcură neîncrezători, apoi izbucni o zarvă mare, și băieții săreau în sus, bătrînele binecuvîntau, bărbații puseră mîna pe pahare și băteau tactul.

— Pentru noaptea asta a trecut.

— Vor veni mai tîrziu.

— Italieni, pentru voi l-am făcut !...

Ea nu se tulburase. Lăsa mereu capul pe spate, şi cînd îi şoptii :

— Dumneata eşti Cate. Eşti Cate. Nu-mi mai răspunse. Cred că închisese ochii. Îmi veni rîndul să mă ridic, pentru că acum plecau acasă. Vrui să plătesc vinul, dar îmi spuseră : „Fleacuri !" Salutai, îi strînsei mîna lui Fonso şi încă unuia, îl chemai pe Belbo şi, ca prin farmec, mă trezii singur, pe stradă, privind priveliştea fără viaţă.

Puţin mai tîrziu eram acasă. Dar între timp se înnoptase, noapte adîncă, şi Elvira aştepta, lîngă trepte, cu mîinile încrucişate şi mută. Spuse doar atît :

— În seara asta te-a prins alarma. Eram îngrijorate. Dădui din cap şi, zîmbind în farfurie, începui să mănînc. Ea se învîrtea în jurul luminii, tăcută, dispărea în bucătărie, închidea dulapurile.

— De-ar fi aşa în toate serile, mormăii.

Nu spuse nimic.

Mestecînd, mă gîndeam la întîlnire, la cele petrecute. Mai mult decît Cate, mă interesa timpul, anii. Era de necrezut. Opt, zece ? Mi se părea că redeschisesem o cameră, un dulap, uitate şi că regăsisem înăuntru viaţa altuia, o viaţă inutilă, plină de primejdii. Asta era ceea ce uitasem. Nu atît pe Cate, nu bietele plăceri de odinioară, ci

pe tînărul care trăise acele zile. Tînărul temerar care fugea de lucruri, crezînd că ele au să se întîmple din nou, care era un bărbat în puterea cuvîntului și se uita mereu în jur să vadă dacă viața venea cu adevărat, acest tînăr mă uimea. Ce era comun între mine și el ? Ce făcusem pentru el ? Acele seri banale și înflăcărate, acele riscuri întîmplătoare, acele speranțe familiare ca un pat sau o fereastră, — totul părea amintirea unor meleaguri îndepărtate, a unei vieți zbuciumate, pe care te întrebi, gîndindu-te la ea, cum ai putut s-o iubești și s-o trădezi astfel.

Elvira luă o lumînare și se opri în fundul camerei. Era în afara conului de lumină a lămpii din mijloc și-mi spuse să sting cînd voi ieși. Îmi dădui seama că șovăia. Lîngă întrerupătorul camerei era acela al lampionului de afară și cîteodată greșeam și inundam cu lumină curtea.

Spusei deodată :

— Fii liniștită. Îl voi stinge pe cel care trebuie.

Ea tuși cu mîna pe gît și rîse.

— Noapte bună.

Iată, îmi spusei abia rămas singur, nu mai ești băiatul acela, nu mai înfrunți primejdiile de odinioară. Această femeie ar vrea să-ți spună să te întorci mai repede acasă, ar vrea să vorbească cu tine, dar nu îndrăznește, și poate chiar își

frînge mîinile, poate chiar strînge perna în brațe și își mîngîie gîtul. Nu are vino-ncoace și o știe bine. Dar se amăgește văzîndu-te trăind singur și speră că viața ta e toată aici înăuntru, în jurul lămpii, în cameră, în frumoasele perdeluțe, în cearceaful pe care ți l-a spălat. Tu o știi, dar nu mai înfrunți aceste riscuri. Nu o cauți pe ea, ci cel mult colinele tale.

Mă întrebai dacă odinioară Cate se amăgise la fel. Acum opt ani, cine era Cate ? O fată glumeață și fără ocupație, slabă și stîngace, puțin violentă. Dacă ieșeam împreună, dacă venea la cinema sau pe pajiști cu mine, dacă mă strîngea de braț ascunzîndu-și unghiile roase, nu însemna, pentru asta, că spera ceva. Era anul în care eu închiriasem o cameră pe via Nizza, cînd dădeam primele lecții și mîncam adesea la lăptărie. De acasă îmi trimiteau bani ; pe atunci, oricum, îmi ajungeam mie însumi. Nu aveam nici un viitor în afara aceluia nedefinit al unui tînăr țăran care a învățat și care trăiește în oraș, privind cu luare aminte în jur și pentru care fiecare dimineață e o aventură și o făgăduință. Vedeam lume multă în zilele acelea, îmi făceam de lucru și aveam de-a face cu mulți. Erau printre ei prietenii din anii de școală, era Gallo care apoi a murit ucis de o bombă în Sardinia, erau femeile, surorile multora, și Martino, jucătorul care

s-a căsătorit cu casiera, şi flecarii, ambiţioşii care scriau cărţi, comedii, poezii, le purtau în buzunar şi discutau despre ele la cafenea. Împreună cu Gallo ne duceam să dansăm, urcam colina — era şi el de pe meleagurile mele — plănuiam să deschidem o şcoală rurală, el ar fi predat agrotehnica şi eu ştiinţele naturale, am fi cumpărat pămînt, am fi făcut pepiniere, am fi modernizat agricultura. Nu ştiu cum a nimerit printre noi Cate ; locuia la barieră, la marginea pajiştilor care duc spre Pad. Gallo avea alte grupuri decît ale noastre ; juca biliard în capătul străzii Nizza ; o dată, cînd ne-am plimbat cu barca, trecu printr-o curte să o cheme pe Cate. Apoi m-am dus singur cu ea, vara. Lăsam barca la mal, coboram pe iarbă şi ne făceam că ne luptăm printre tufele de flori. Multe femei mă intimidau, dar Cate nu. Pe ea te puteai supăra uşor, fără să pierzi iniţiativa. Era cam ca la cîrciumă cînd ceri de băut : nu aştepţi un vin grozav, dar ştii că va veni. Cate se lăsa mîngîiată. Apoi o cuprindea teama că o vede cineva. Între noi nu era nevoie de vorbe multe ; şi asta îmi dădea curaj. Nu trebuia să vorbesc sau să făgăduiesc ceva. „Ce deosebire este, — îi spuneam, — între a te lupta şi a te îmbrăţişa ?" Astfel ne-am iubit pe iarbă, o dată, de două ori, cu stîngăcie. Veni apoi ziua cînd ne spuneam încă

din tramvai că mergem să facem dragoste. Într-o dimineaţă cînd abia ajunşi ne surprinse furtuna, regretarăm, vîslind cu putere, prilejul pierdut.

Într-o seară Cate urcă scările casei mele să fumăm liniştiţi o ţigară şi de data asta am făcut dragoste cu mai multă plăcere pe pat, şi ea spunea ce frumos e, cînd plouă sau e frig, să ne întîlnim şi să fim împreună, să stăm de vorbă şi să ne destăinuim. Îmi mîngîia cărţile şi le adulmeca în joacă, şi mă întreba dacă într-adevăr mă puteam folosi de cameră zi şi noapte fără ca nimeni să vină să mă plictisească. Ea trăia împreună cu ai săi, şase sau şapte persoane, în două camere, într-o curte. Dar aceea a fost singura seară în care a venit să mă caute. Apărea în schimb la cafeneaua unde eu îmi vedeam prietenii, dar, deşi se afla acolo Gallo şi o salutam cu toţii, se simţea stingheră şi îşi pierduse buna dispoziţie. Apoi mă zbăteam între satisfacţia de a avea fata şi ruşinea pentru înfăţişarea ei umilă şi naivă. Îmi spunea că ar fi vrut să ştie să scrie la maşină, să lucreze într-un mare magazin, să cîştige ca să poată merge la băi. Îi cumpăram cîteodată un ruj care o umplea de bucurie, şi astfel îmi dădui seama că poţi să păstrezi o femeie, s-o modelezi, să o faci să se bucure de viaţă, dar dacă ştii din ce e făcută eleganţa ei, nu-ţi mai place. Cate avea rochia uzată şi poşeta crăpată ;

era înduioşător s-o asculţi, într-atît era de mare contrastul dintre viaţa şi dorinţele ei ; dar bucunia stîrnită de rujul acela mă scoase din fire, mă făcu să-mi dau seama că pentru mine ea nu era decît sex. Sex disgraţios, nesuferit. Era un chin s-o ştii atît de nemulţumită şi de neştiutoare. Îşi corecta defectele uneori, dar avea entuziasme prosteşti, încăpăţînări şi candori care te scoteau din fire. Ideea de a fi legat de ea, de a-i datora ceva, de pildă timp, mă apăsa de fiecare dată. Într-o seară, sub porticurile gării, o ţineam la braţ şi voiam să vină în camera mea. Erau ultimele zile de vară şi băieţelul stăpînei mele se întorcea a doua zi din colonie ; cu el acasă era cu neputinţă să primeşti o femeie. O rugai, o implorai să vină, glumind şi făcînd pe bufonul.

— Nu te mănînc, îi spusei. Nu voia să ştie de nimic. Nu te mănînc.

Împotrivirea aceea încăpăţînată mă scotea din sărite. Mă ţinea strîns de braţ şi repeta :

— Să mergem la plimbare.

— Pe urmă mergem la cinema, îi spusei rîzînd. Am bani.

Şi ea îmbufnată :

— Nu vin cu tine pentru bani.

— Dar eu, îi spusei în faţă, eu vin cu tine pentru pat.

Ne privirăm indignaţi, roşii la faţă amîndoi. Simţii mai tîrziu ruşinea şi, cred că, rămas singur, aş fi plîns de ciudă, de n-ar fi fost orgoliul şi bucuria care mă invadară pentru că acum eram liber.

Cate plîngea, îi curgeau lacrimile. Îmi spuse încet :

— Atunci vin cu tine.

Ajunserăm la poartă fără să vorbim ; ea mă strîngea şi se rezema de umărul meu cu toată greutatea. La poartă mă făcu să mă opresc. Se zbătea, spunînd :

— Nu, nu te cred, mă strînse de braţ ca o menghină, şi fugi.

Din seara aceea n-am mai văzut-o. Nu mă gîndii mult la întîmplarea noastră fiindcă speram să se întoarcă. Dar cînd înţelesei că nu se va reîntoarce, arsura grosolăniei mele se potolise, Gallo şi prietenii erau din nou orizontul meu, şi în sfîrşit gustam din plin plăcerea aceea a resentimentului satisfăcut, a prilejului pierdut în chip fericit, care a devenit apoi pentru mine o obişnuinţă. Nici măcar Gallo nu-mi mai vorbi despre asta, nu mai avu timpul s-o facă. Plecă ofiţer în războiul din Africa şi nu-l mai văzui un timp. În iarna aceea uitai de agrotehnica lui şi de şcoala rurală, devenii orăşean cu totul şi înţelesei că

viața era cu adevărat frumoasă. Frecventai multe case, vorbii de politică, cunoscui alte primejdii și alte plăceri și ieșii mereu cu bine din ele. Începui o muncă științifică. Văzui oameni și cunoscui colegi. Cîteva luni studiai mult și mă gîndeam la viitor. Umbra aceea de nesiguranță care plutea în aer, febra aceea a tuturor, amenințarea, războiul atît de aproape de noi, făceau zilele mai vii și primejdiile mai neînsemnate. Puteai să renunți și apoi să începi din nou ; nu se întîmpla nimic și totul avea gust. Mîine, cine știe ?

Acum lucrurile se întîmplau pe neașteptate și era război. Mă gîndii la război noaptea, așezat în conul de lumină, în timp ce bătrînele dormeau, solemne, patetice și împăcate. Ce importanță au alarmele pe colină, atunci cînd toți s-au întors acasă și nu se zăresc crăpături ? Și Cate dormea în casa din mijlocul pădurii. Se mai gîndea oare la vechea mea răutate ? Eu mă gîndeam de parcă ar fi fost ieri, și nu-mi părea rău că întîlnirea noastră fusese atît de scurtă și de sumbră.

Cîteva zile m-am gîndit la toate astea, muncind la Torino, plimbîndu-mă, întorcîndu-mă seara acasă, vorbind cu Belbo. Într-o noapte eram în livadă și sună altă alarmă. Antiaeriana începu imediat să tragă. Ne retraserăm în camera

care se cutremura din cauza bubuiturilor. Afară schijele moarte șuierau printre arbori. Elvira tremura ; bătrîna tăcea. Apoi urmă vuietul motoarelor și al bombelor. Fereastra se înroșea într-una și se deschidea orbitoare. Ținu mai mult de o oră, și cînd ieșirăm sub ultimele explozii izolate, toată valea orașului Torino era în flăcări.

III

DIMINEAȚA mă întorsei în oraș, o dată cu mulțimea de oameni, în timp ce în depărtare răsunau încă bubuituri și vuiete. Peste tot oamenii alergau și cărau baloturi. Asfaltul bulevardelor era plin de găuri, de covoare de frunze, de băltoace de apă. Parcă bătuse piatra. În lumina clară pîrîiau, roșii și impudice, ultimele incendii.

Ca întotdeauna, școala era neatinsă. Mă primi bătrînul Domenico, nerăbdător să se ducă să vadă dezastrul. Mai trecuse o dată, înaintea zorilor, la încetarea alarmei, la ora cînd toți pleacă și toți se ivesc pe neașteptate, cîte un cîrciumar între-deschide ușa ca să se strecoare lumina (oricum, sînt pretutindeni mari incendii) și poți să bei ceva și îți face plăcere să te întîlnești cu cineva. Îmi povesti cum a fost noaptea în adăpostul nostru, în care el dormea. Nici o lecție pentru azi, se înțelege. De altfel și tramvaiele se opriseră, cu ușile larg deschise și pustii, acolo unde le surprinsese sfîrșitul lumii.

Toate firele erau rupte. Toate zidurile mînjite ca de aripa înnebunită a unei păsări de foc.

— Nenorocită stradă, nu trece nimeni, repeta Domenico. Secretara n-a apărut încă. Nici Fellini. Nu poţi să afli nimic.

Trecu un biciclist care, ţinînd piciorul pe pămînt, ne spuse că oraşul era distrus cu desăvîrşire.

— Sînt mii de morţi, ne spuse. Au făcut gara una cu pămîntul, au ars pieţele. Au spus la radio că se întorc diseară. Şi fugi pedalînd, fără să privească înapoi.

— Ăsta are limbă lungă, mormăi Domenico. Nu-l înţeleg pe Fellini. De obicei la ora asta e aici.

Strada noastră era într-adevăr solitară şi liniştită. Pîlcul de arbori din curtea liceului încingea ca o ghirlandă zidul înalt, ca într-o grădină de provincie. Aici nu ajungeau nici măcar zgomotele obişnuite, huruitul tramvaielor, vocile omeneşti. Părea ceva din alte timpuri să nu auzi tropăitul paşilor de copii în dimineaţa aceea. Era de necrezut ca în întunericul nopţii să se dezlănţuie sfîrşitul lumii chiar şi pe cerul acela calm dintre case. Îi spusei lui Domenico să plece, dacă voia, să-l caute pe Fellini. Aveam să rămîn în camera portarului să-l aştept.

Îmi petrecui mare parte a dimineţii aranjînd catalogul pentru apropiatele rezultate de sfîrşit de an.

Făceam mediile, scriam aprecieri. Din cînd în cînd înălţam capul spre coridor, spre sălile goale. Mă gîndeam la femeile care văd de un mort, îl spală şi îl îmbracă. Într-o clipă cerul putea din nou să mugească, să se aprindă, şi din şcoală să nu rămînă decît o groapă adîncă. Doar viaţa, simpla viaţă avea importanţă. Cataloagele, şcolile şi cadavrele erau lucruri ştiute dinainte.

Şoptind în linişte numele copiilor, mă simţeam ca o bătrînă care mormăie rugăciuni. Surîdeam. Le revedeam chipurile. Muriseră azi noapte oare ? Bucuria lor de a doua zi după un bombardament — vacanţa aşteptată, noutatea, dezordinea — semăna cu plăcerea mea de a fugi în fiecare seară de alarme, de a mă regăsi în camera proaspătă, de a mă întinde pe pat fără grijă. Puteam să rîd de inconştienţa lor ? Toţi eram inconştienţi în acest război, pentru noi toţi aceste evenimente înspăimîntătoare deveniseră banale, cotidiene, neplăcute. Cine le mai lua în serios şi spunea : E război, acela era mai rău, era un amăgit, un mutilat.

Şi totuşi, azi noapte cineva murise. Dacă nu mii, măcar cîteva zeci. Era destul. Mă gîndeam la oamenii care rămîneau în oraş. Mă gîndeam la Cate. Îmi intrase în cap că ea nu se urca acolo, sus, în fiecare seară. Parcă auzisem ceva în acest sens, în curte, şi într-adevăr, de cînd cu alarma

aceea nu mai cîntaseră. Mă întrebai dacă aveam să-i spun ceva, dacă mă temeam de ceva din partea ei. Mi se părea că regret doar întunericul acela, atmosfera aceea de casă şi de pădure, vocile tinere, noutatea. Cine ştie dacă în noaptea aceea Cate nu cîntase împreună cu ceilalţi. Dacă nu s-a întîmplat nimic, mă gîndii, diseară se întorc sus.

Sună telefonul. Era tatăl unui copil. Voia să ştie dacă într-adevăr nu se ţineau lecţii. Ce dezastru azi noapte. Dacă toţi profesorii şi domnul director erau cu toţii sănătoşi şi nevătămaţi. Dacă fiul lui învăţa la fizică. Fireşte, războiul e război. Să am răbdare. Trebuie să înţeleg şi să ajut familiile. Cu mult respect şi să-l scuz.

Din clipa aceasta telefonul nu mai avu pace. Telefonară copii, telefonară cîţiva colegi şi secretara. Telefonă Fellini, din infern.

— Funcţionează ? spuse mirat.

Simţii strîmbătura de nemulţumire care îi schimonosea faţa.

— Nu e nimeni la poartă, ce-ţi închipui ? că-i sărbătoare ? Vino numaidecît să-i dai o mînă de ajutor lui Domenico.

Închisei. Ieşii afară. Nu voii să mai răspund. După o noapte ca aceea, totul era ridicol.

Sfîrşii dimineaţa hoinărind, în neorînduială şi în soare. Unii alergau, alţii priveau. Din casele

dărîmate se înălţa fumul. Răspîntiile erau blocate. Sus, printre zidurile năruite, covoare şi lighene atîrnau la soare. Nu totdeauna era uşor să deosebeşti ruinele vechi de cele noi. Se observa efectul de ansamblu şi se credea că o bombă nu cade niciodată unde a căzut prima. Bicicliştii curioşi, transpiraţi, puneau piciorul pe pămînt, priveau şi apoi plecau din nou la alte spectacole asemănătoare. Îi însufleţea o dragoste nestinsă pentru aproapele. Pe trotuare, acolo unde se întinsese pîrjolul, se îngrămădeau copii, saltele, mobile distruse. Era deajuns o bătrînă pentru a goli o locuinţă. Oamenii priveau. Din cînd în cînd cercetam cerul.

Era ciudat să vezi soldaţii. Cînd treceau în patrule, cu lopată şi cască, ştiam că se duceau să dezgroape adăposturile, să scoată morţii şi pe cei vii, şi am fi vrut să-i îndemnăm, să le strigăm să alerge, să dea zor, ce naiba ! De altceva nu erau buni, ne spuneam între noi. Războiul oricum era pierdut, se ştia. Dar soldaţii mărşăluiau încet, ocoleau gropile, se întorceau şi ei să arunce o privire caselor. Cînd trecea cîte o femeie frumuşică, o salutau în cor. Soldaţii erau singurii care mai observau că femeile existau încă. În oraşul răscolit, şi mereu în alertă, nimeni nu mai privea femeile ca odinioară, nimeni nu le urmărea, nici

măcar în rochiile de vară, nici chiar dacă rîdeau. Și în această privință, eu prevăzusem războiul. Pentru mine acest risc încetase de un timp. Dacă mai aveam încă dorințe, nu mai aveam iluzii.

Într-o cafenea în care am citit un ziar — apăreau încă ziarele — clienții își vorbeau în șoaptă. Ziarul spunea că războiul era cumplit, dar era un lucru în întregime al nostru, făcut în credință și din pasiune, ultima bogăție care ne mai rămînea. Se întîmplase că bombele căzuseră și deasupra Romei, distrugînd o biserică, pîngărind morminte. Acest fapt îi angaja și pe cei morți, era cel din urmă dintr-un șir de orori care indignaseră toată omenirea civilizată. Trebuia să credem în această ultimă insultă. Se ajunsese la un punct în care lucrurile nu puteau să meargă mai rău. Inamicul își pierdea capul.

Un client pe care-l cunoșteam, un bărbat gras și jovial, spuse că în fond războiul acesta era ca și cîștigat.

— Mă uit în jur, și ce văd ? striga. Trenuri pline, comerț en gros, bursă neagră și bani. Hotelurile lucrează, întreprinderile lucrează, peste tot se lucrează și se cheltuiește. E vreunul care cedează, care vorbește de renunțare ? Pentru patru case distruse, o nimica toată. De altfel, guvernul le plăteș-

te. Dacă în trei ani de război am ajuns aici, să sperăm ca o să mai rezistăm încă puțin. Oricum, să murim în pat sîntem toți în stare.

— Ceea ce se întîmplă nu-i din vina guvernului, spuse un altul. Merită să ne întrebăm unde ne-ar fi dus un alt guvern.

Plecai de acolo fiindcă știam toate acestea. Afară se stingea un incendiu mare care mistuise un bloc pe bulevard. Hamalii scoteau afară lampadare și fotolii. Sub cerul liber, claie peste grămadă, înghesuiseră mobile, măsuțe cu oglinzi, lăzi mari. Lucrurile acelea elegante te făceau să te gîndești la o vitrină frumoasă. Îmi veniră în minte casele de odinioară, serile, discuțiile, elanurile mele. Gallo se afla în Africa de mult, eu lucram la Institut. Era anul în care am crezut în știință ca viață citadină, în știința academică cu laboratoare, congrese și catedre. Anul marilor riscuri. Cînd o cunoscui pe Anna Maria și vrui s-o iau în căsătorie. Aș fi devenit asistentul tatălui ei. Aș fi călătorit. În casa ei erau fotolii și perne, se vorbea despre teatru și despre munte. Anna Maria știu să înțeleagă firea mea țărănească, îmi spuse că eram altfel decît ceilalți, admiră proiectul meu de școli rurale. Numai că vorbind despre Gallo, îl considera un dobitoc antipatic. Lîngă Anna Maria învățai să vorbesc,

să nu spun prea multe, să trimit flori. Toată iarna ieşirăm împreună şi într-o noapte, la munte, mă chemă în camera ei. Din clipa aceea puse stăpînire pe mine, şi fără să-mi îngăduie familiaritate, pretinse de la mine un abandon servil. În fiecare zi avea alte toane şi mă dispreţuia pentru răbdarea mea. Cînd veneau scenele — priviri ameninţătoare şi tulburate — devenea tăcută şi plîngea ca un copil. Spunea că nu mă înţelege şi că o înspăimînt. Ca să termin odată, vrui s-o iau în căsătorie. O ceream de soţie pretutindeni, pe scări, la dans, sub portaluri. Devenea misterioasă şi surîdea.

Totul dură trei ani şi eram gata să mă omor. S-o ucid pe ea, nu merita osteneala. Dar pierdui pasiunea pentru înalta ştiinţă, pentru lumea bună, pentru institute ştiinţifice. Mă simţii ţăran. Şi cum războiul nu izbucni în anul acela (tot mai credeam că războiul rezolvă ceva), concurai la o catedră şi începui altă viaţă. Acum îmi vine să rîd de flori şi de perne, dar la început cînd vorbii despre ele cu Gallo, sufeream încă. Gallo, din nou în uniformă, spunea: „Prostii. Ne vine rîndul tuturor o dată“. Dar el nu se gîndea că nimic din ceeace ni se întîmplă, nu ni se întîmplă fără rost. Într-un fel, continuam

să sufăr, nu petru că o regretam pe Anna Maria, ci pentru că ideea de femeie reprezenta pentru mine amenințarea aceea. Dacă mă închideam puțin cîte puțin în resentiment, era pentru că acest resentiment îl căutam. Pentru că totdeauna îl căutasem, și nu numai cu ea.

La aceasta mă gîndii, stînd pe trotuarul de pe bulevard, în fața blocului năruit. La capătul bulevardului, printre arbori, se vedea spinarea mare a colinelor, verzi și îndepărtate, în plină vară. Mă întrebai de ce rămîneam în oraș și nu fugeam acolo sus înainte de căderea serii. De obicei alarma venea noaptea ; dar ieri, la Roma, sunase la amiază. Oricum, în primele zile ale războiului nu coboram în adăpost ; îmi impuneam să rămîn în clasă, plimbîndu-mă și tremurînd. Pe atunci atacurile te făceau să rîzi. Acum erau masive și înspăimîntătoare, pînă și urletul sirenei te înfiora. Nu exista vreun temei pentru care rămîneam în oraș pînă seara. O întreagă categorie de oameni, norocoșii, cei veșnic primii, plecau sau plecaseră la țară, în vilele de la munte sau de la mare. Acolo își duceau viața obișnuită. Era treaba servitorilor, a portarilor, a nenorociților, să le păzească blocurile și, dacă focul venea, să le salveze lucrurile. Era treaba hamalilor, a soldaților, a mecanicilor. Apoi și aceștia fugeau,

noaptea, prin păduri, în circumi. Dormeau puțin. Beau ca să uite. Discutau, cîte zece, într-un ascunziș. Îmi era rușine că nu eram de-al lor, și aș fi vrut să-i întîlnesc pe bulevarde, să vorbesc cu ei. Sau, poate că mă bucuram doar de riscul acela neînsemnat și nu făceam absolut nimic să mă schimb. Îmi plăcea să stau singur și să-mi închipui că nimeni nu mă aștepta.

IV

ÎN seara aceea mă întorsei acasă sub lumina palidă a lunii, flecărind după cină, în livadă, aşa cum le plăcea bătrînelor mele. Din casa vecină, venise Egle, o elevă de cincisprezece ani, pe care Elvira o ocrotea. Spuneau că şcolile trebuiau să se închidă, că era o crimă să mai ţii copiii în oraş.

— Şi profesorii. Şi portarii, adăugai eu. Şi vatmanii. Şi casieriţele barurilor.

Glumele mele o stînjeneau pe Elvira. Ochişorii lui Egle mă cercetară pe furiş.

— Credeţi ceea ce spuneţi, mă întrebă bănuitoare, sau glumiţi şi în seara asta ?

— E treaba soldaţilor să facă războiul, spuse mama Elvirei. Nu s-au mai văzut niciodată asemenea lucruri.

— E treaba tuturor, spusei. La început, toţi strigau că vor război.

Luna apunea printre arbori. Peste cîteva nopți avea să fie plină și să inunde cerul și pămîntul, să dezvăluie Torino, să aducă alte bombe.

— Au spus, zise Egle deodată, că războiul se termină anul ăsta.

— Se termină ? o întrebai. Nici n-a început încă.

Mă oprii. Ascultam și le vedeam ochii tulburîndu-se, Elvira se concentră, toate tăcură.

— Cineva cîntă, izbucni Egle, înseninată.

— Asta nu e rău.

— Ce nebuni !

Mă despărții de Egle la poartă. Rămas singur, printre arbori, nu găsii numaidecît drumul. Belbo urmărea o potecă a lui, și pufnea printre vrejurile de mure. Umblam în neștire cum mergi sub lună, amăgit de arbori. Din nou Torino, adăposturile, alarmele, mi se părură lucruri îndepărtate, închipuiri. Dar și întîlnirea pe care o căutam, acele voci plutind în aer, Cate însăși, totul părea ireal. Mă întrebam ce aș fi spus daca aș fi putut vorbi despre ea, de pildă cu Gallo.

Ajunsei la drum gîndindu-mă la război, la morțile inutile. Curtea era goală. Cîntau pe pajiștea din spatele casei și, cum Belbo rămăsese în mijlocul coastei, nimeni nu mă observă. În umbra slabă revăzui grilajul, măsuțele de piatră, ușa întredeschisă. Dintr-un balcon de lemn atîr-

nau ştiuleţi de porumb de anul trecut. Toată casa avea un aspect părăsit, aproape rustic.

„Dacă iese Cate, mă gîndii, poate să-mi spună orice, să se răzbune."

Eram gata să plec, să mă întorc în pădure. Speram că ea nu e acolo, că rămăsese la Torino. Dar un băieţel dădu colţul în fugă şi se opri. Mă văzuse.

— Nu-i nimeni aici ? îl întrebai.

Mă privea şovăitor. Era un băiat palid, îmbrăcat marinăreşte, aproape comic în lumina aceea albă a lunii. În prima seară nu-l observasem.

Se duse la uşă şi strigă :

— Mamă.

Ieşi Cate cu o farfurie plină cu coji. În clipa aceea Belbo ţîşni în goană, rostogolindu-se şi sărind în umbră. Băiatul se strînse lîngă fusta lui Cate, speriat.

— Prostule, îi spuse Cate, nu-ţi face nimic.

— Mai sînteţi încă vii ? o întrebai pe Cate.

Ea se îndreptase spre grilaj să arunce cojile. Se opri la jumătatea drumului. Întoarse capul — era mai înaltă ca odinioară — recunoscui zîmbetul ironic.

— Glumeşti ? mă întrebă. Vii înadins ca să glumeşti ?

— Ieri noapte, spusei, nu v-am auzit cîntînd şi credeam că ai rămas la Torino.

— Dino, îi spuse băitului. Azvîrli cojile şi-l trimise în casă cu farfuria.

Cînd rămase singură nu mai rîdea. Spuse :

— De ce nu te duci cu ceilalţi ?

— E fiul tău ? o întrebai.

Mă privi fără să vorbească.

— Te-ai măritat ?

Dădu din cap cu putere — o recunoscui şi în acest gest — şi spuse :

— Ce-ţi pasă ?

— E un băiat frumos, bine îngrijit, îi spusei.

— Îl însoţesc la Torino. Merge la şcoală, spuse ea, ne întoarcem sus înainte de a se înnopta.

O vedeam bine în bătaia lunii. Era aceeaşi, dar părea alta. Vorbea sigură de ea, parcă ieri o ţinusem la braţ. Era îmbrăcată cu o fustă scurtă, ţărănească.

— Tu nu cînţi ? o întrebai.

Din nou acel surîs aspru, din nou gestul acela din cap.

— Ai venit să ne auzi cîntînd ? De ce nu te întorci la cafeneaua ta ?

— Proasto, îi spusei cu un zîmbet pe care odinioară nu-l aveam. Încă te mai gîndeşti la timpurile acelea ?

Îi văzui gura senzuală de atunci, dar mai strînsă, puternică. Băiatul ieşi din nou în curte şi Belbo începu să latre.

— Aici, Belbo, strigai. Dino trecu în spatele casei, fugind. Tu nu crezi, îi spusei lui Cate, dar singurul meu tovarăş e cîinele acesta.

— Nu e al tău, zise ea.

Atunci am întrebat-o glumind, dacă ştia cu adevărat totul despre mine.

— Eu nu ştiu nimic despre tine, îi spusei. Ce viaţă ai dus, cum o duci acum. Ştii că Gallo a murit în Sardinia ?

Cate îmi spuse :

— Nu-i adevărat, şi rămase descumpănită. Îi povestii cum s-a întîmplat, şi aproape plîngea.

— Oh, războiul ăsta, porcăria asta ! spuse apoi. Nu mai era aceeaşi. Privea în pămînt încruntată.

— Şi tu ce-ai făcut ? întrebai, ai ajuns vînzătoare ?

Din nou strîmbă din gură şi mă întrebă de ce mă interesa. Stăteam faţă în faţă. Îi luai mîna. Dar nu voiam să creadă că mă jucam cu trecutul. Îi atinsei uşor încheietura mîinii.

— Nu vrei să-mi spui ce viaţă ai dus ?

Ieşi o femeie bătrînă şi grasă, spunînd : „Cine e ?“ Cate îi spuse că eram eu, bătrîna se apropie

să stea de vorbă ; în clipa aceea luna coborî de tot.

— Dino a plecat cu ceilalți, spuse Cate.

— De ce nu-i schimbi costumul de marinar ? întrebă bătrîna. Nu știi că iarba îi murdărește fundul ?

Cate îndrugă ceva ; eu vorbii despre lună. Pornirăm împreună spre pajiște. Încetaseră să cînte și rîdeau. Pe drumul scurt aflai că bătrîna era bunica lui Cate, că acolo era o cîrciumă, *La Fontane*, dar că de cînd cu războiul nu mai trecea nimeni pe acolo.

— Dacă războiuul ăsta nu se termină, spuse bătrîna, bunicul tău vinde tot și ajungem cu toții pe drumuri.

În spatele casei erau puțini de data asta : Fonso, un altul, două fete. Mîncau mere sub un arbore. Le rupeau de pe crengile joase. Mîncau și rîdeau. Dino stătea la marginea pajiștei și-i privea.

Cate o luă înainte și-i vorbi. Eu rămăsei cu bătrîna în umbra casei.

— Era mai multă lume noaptea trecută, spusei. Au rămas la Torino ?

Bătrîna spuse :

— Nu toți avem automobil. Unii lucrează pînă noaptea tîrziu. Tramvaiele nu merg. Apoi mă privi și vorbi mai încet : Cei care conduc, sînt o

adunătură, mormăi. Scursură fascistă. Nu se gîndesc de loc. Pe mîinile cui ne-au dat !

Îl salutai pe Fonso de la distanţă. Îmi strigase ceva, făcînd semn cu mîna. Strigau, aruncînd cu mere şi alergau. Cate se întoarse spre noi.

Din casă se auzi strigînd. Se deschisese o uşă întunecoasă şi cineva spunea :

— Fonso, e timpul.

Atunci, cu toţii, fetele, tinerii, copilul, alergară pe lîngă noi, trecură, dispărură.

Bătrîna suspină.

— Of, spuse mişcîndu-se. Şi ăia. Dacă s-ar pune de acord. Oricum, între ei nu se mănîncă. Cei care intră la apă sîntem noi.

Rămăsei singur cu Cate.

— Nu vii să asculţi radio ? mă întrebă.

Făcu cîţiva paşi împreună cu mine, apoi se opri.

— Nu cumva eşti fascist ?

Era serioasă şi rîdea. Îi luai mîna şi răbufnii.

— Sîntem cu toţii, dragă Cate, spusei încet. Dacă n-am fi, ar trebui să ne revoltăm, să aruncăm cu bombe, să ne riscăm pielea. Cine nu se amestecă şi e mulţumit, e un fascist.

— Nu-i adevărat, îmi spuse, se aşteaptă momentul. Trebuie să se termine războiul.

Era indignată de tot. O ţineam de mînă.

— Cîndva, îi spusei rîzînd, nu ştiai lucrurile astea.

— Tu nu faci nimic ? Ce fac prietenii tăi ? Atunci îi spusei că pe prieteni nu-i mai vedeam de la un timp. Unii se căsătoriseră, alţii se transferaseră cine ştie unde. Ţi-l aminteşti pe Martino ? S-a căsătorit într-un bar.

Rîserăm împreună de Martino,

— Li se întîmplă tuturor, continuai. Petreci împreună luni, ani, apoi se întîmplă ceva. Pierzi o întîlnire, te muţi, şi unul pe care-l vedeai în fiecare zi, nu mai ştii nici măcar cine e.

Cate îmi spuse că era vina războiului.

— A existat întotdeauna războiul acesta, îi spusei. Cu toţii sîntem singuri într-o bună zi. Şi apoi nu e tocmai atît de rău. Ea mă privi de jos în sus.

— Cînd şi cînd regăseşti pe cineva.

— Şi ce-ţi pasă ? Tu nu vrei să faci nimic şi vrei să fii singur.

— Da, îi spusei, îmi place să fiu singur.

Atunci Cate îmi povesti despre ea. Spuse că muncise, că fusese muncitoare, cameristă într-un hotel, supraveghetoare într-o colonie. Acum se ducea în fiecare zi la spital, să lucreze. Vechea casă de pe via Nizza se dărîmase şi muriseră toţi, cu un an înainte.

— În seara aceea, îi spusei, te-ai supărat, Cate ?

Mă privi cu jumătate de zîmbet, neîncrezătoare. Eu, din încăpățînare, mai mult decît din alt motiv, îi spusei :

— Așadar te-ai căsătorit, sau nu ?

Clătină ușor din cap.

„A fost unul mai josnic decît mine", mă gîndii imediat, și-i spusei :

— E fiul tău, băiatul ?

— Și dacă ar fi, spuse ea.

— Ți-e rușine ?

Ridică din umeri, ca odinioară. Credeam că rîde. Dar spuse cu voce răgușită, încet :

— Corrado, s-o lăsăm moartă, n-am chef. Pot să-ți mai spun Corrado ?

În clipa aceea mă liniștii. Înțelesei că ea nu se gîndea să mă cîștige din nou, că avea viața ei și-i ajungea. Mă temeam să nu devină violentă și umilă ca odinioară și să vrea să strige. Îi spusei :

— Proasto. Poți să-mi spui cum vrei.

Belbo veni lîngă mine și-l apucai de ceafă.

În clipa aceea, din casa întunecoasă, ieșeau toți, trăncănind și vorbind tare.

V

IUNIE era pe sfîrşite, şcolile închise, şi eu stăteam pe colină tot timpul. Mă plimbam sub soare, pe povîrnişurile împădurite. În spatele cîrciumii *Le Fontane (Izvoarele)*, cîmpurile şi viile erau lucrate şi mă duceam adesea prin anumite văi adăpostite, să culeg ierburi şi muşchi, vechea mea pasiune de cînd, copil, studiam ştiinţele naturale. Mai mult decît casele şi grădinile iubeam cîmpia desţelenită, la marginea căreia păduricea se ivea din nou. *Le Fontane* era locul cel mai potrivit, dincolo de care începea pădurea. O revăzui pe Cate de multe ori, dimineaţa şi seara, şi nu mai vorbirăm despre noi ; îl cunoscui pe Fonso, îi cunoscui pe ceilalţi îndeaproape.

Cu Fonso discutam glumind. Era un copil aproape, n-avea optsprezece ani.

— În războiul ăsta, îi spuneam, vom fi mobilizaţi cu toţii. Te vor chema pe tine la douăzeci de ani, şi pe mine la patruzeci. Cum stăm în Sicilia ?

Fonso era curier într-o întreprindere mecanică; în fiecare seară venea cu mama și surorile lui, și dimineața pleca din nou în mare grabă, pe bicicletă. Era cinic, mucalit, se aprindea ușor.

— Pe cuvînt, spunea, dacă mă încorporează, sare în aer tot comisariatul militar.

— Și tu ai să sari în aer! Dacă războiul te arde. Așteptăm întotdeauna să ne ardă, pentru a ne trezi.

— Dacă toți cei care se duc sub arme s-ar trezi, spunea Fonso, încă ar fi frumos.

Anul trecut, la școala serală, lui Fonso începuse să-i placă statistica, ziarele, tot ce ținea de știință. Poate că avea colegi la Torino care-i deschideau ochii. Despre război știa totul; nu-ți dădea niciodată răgaz; întreba ceva și-ți și reteza răspunsul cu altă întrebare. Discuta cu înflăcărare și despre știință, despre principii.

Mă întrebă pe mine, care vorbeam, dacă atîta timp cît rămîneam burghez, eram gata să mă trezesc.

— Trebuie să fii iute de mînă, îi răspunsei, să fii mai tînăr. Trăncăneala nu face două parale. Singura cale e terorismul. Sîntem în război.

Fonso spunea că nu era nevoie. Fasciștii tremurau. Știau că au pierdut războiul. Nu îndrăzneau să mai trimită oameni sub arme. Căutau

doar prilejul să cedeze, să dispară la îngrămădeală, să spună „Acum e rîndul vostru". Era ca un castel de cărți de joc.

— Tu crezi ? Au totul de pierdut. Doar morți vor ceda.

Ceilalți, femeile, bunica lui Cate, ascultau.

— Dacă-ți spune el că sînt ticăloși, interveni cîrciumarul, poți să-l crezi. O știe bine, n-ai grijă.

Știau cu toții cei de la *Le Fontane* că eram profesor, învățat. Se purtau cu mine cu mult respect. Pînă și Cate se intimida uneori.

— Guvernul ăsta, continuă bătrînul, nu mai poate dura.

— Ba tocmai de aceea durează. Toți spun „A murit" și nimeni nu face nimic.

— Tu ce crezi ? Ce-ai face ? întrebă Cate serioasă.

Tăceau toți și mă priveau.

— Să ucidem, spusei. Să le piară cheful. Să continuăm războiul aici, la noi acasă. Oricum, ei nu se schimbă. Numai dacă ar ști că îndată ce fac o mișcare explodează o bombă, ar sta liniștiți.

Fonso rîdea disprețuitor și era gata să întrerupă.

— Tu ai face-o ? întrebă Cate.

— Nu, răspunsei. N-aș face-o.

Bunica lui Cate ne privea cu ochii ei triști.

— Oameni buni, spuse, voi nu știți ce înseamnă asta. Nu folosește nimănui să-și încarce conștiința. Or să moară și ei.

Atunci Fonso îi explica ce înseamnă lupta de clasă.

Mă duceam aproape în fiecare seară la *Le Fontane* și ascultam radio cu ceilalți. Cele două bătrîne ale mele nu voiau în ruptul capului să prindă Londra.

— Nu e voie, spunea Elvira. S-ar auzi de pe stradă.

Se plîngeau că hoinăream prin pădure și noaptea, în timpul bombardamentelor. Mai fusese unul la Torino, înspăimîntător. Cele două bătrîne găsiră a doua zi în livadă o schijă tăioasă și grea ca un fier de sapă. Mă chemară s-o văd. Mă implorară să nu mă expun. Atunci spusei că orașul era plin de cîrciumi, că pretutindeni găseam adăpost.

Mi se părea o aventură să nimeresc la *Le Fontane* în plină zi. Apăream pe neașteptate de pe povîrniș pe strada solitară, care cîndva fusese asfaltată. Eram la doi pași de creastă și aveam împrejur spinările împădurite. Îmi reveneau în minte mașinile, trecătorii, bicicliștii care anul trecut încă mai frecventau locurile acelea. Acum, trecătorii erau rari.

Zăboveam în curte ca să mănînc fructe sau să beau o înghițitură. Bătrîna îmi oferea cafeaua, apa, și zahărul. Ca să pot plăti, comandam, vin. La ora aceea nu veneam acolo pentru Cate, nu veneam pentru nimeni. Dacă era și Cate acolo, o priveam trebăluind, o întrebam ce se mai spunea la Torino. În realitate, poposeam numai pentru plăcerea de a mă simți la marginea pădurii, de a ajunge numaidecît sus. În soarele de iulie nemilos și imobil, măsuța familiară, chipurile cunoscute și acea întîrziere voită a mea în locul acela, îmi linișteau inima. Odată, Cate apăru la fereastră, spunînd : „Tu ești," și nici măcar nu coborî.

Cel care nu lipsea niciodată, din curte sau din spatele casei, era Dino, fiul ei. Acum, după terminarea școlii, era în grija bunicii, care-l lăsa să hoinărească, îi ștergea fața cu o cîrpă și-l chema la gustarea de dimineață. Dino nu mai era copilul palid și buimăcit din noaptea aceea. Acum alerga, zvîrlea cu pietre, își rupea ghetele. Era slab și ștrengar. Nu știu de ce, îmi stîrnea aproape milă. Mă gîndeam, privindu-l, la vechea dezamăgire a lui Cate, la trupul ei nevinovat, la rușinea acelor zile. Trebuie să fi fost în anul în care am cunoscut-o pe Anna Maria. Cate, singură și umilită, nu știuse să se apere ; greșise cine știe cum, la

vreun bal sau într-o pajişte, cu unul pe care-l dispreţuia, un sărăntoc, un filfizon. Sau poate chiar fusese o dragoste, o dragoste caldă care o transformase. Mi-ar fi spus-o oare vreodată ? Dacă în seara aceea, la gară, nu ne-am fi despărţit, cine ştie, poate copilul acesta nu se mai năştea.

Dino avea părul căzut în ochi şi o bluză peticită. Cu mine se lăuda mult cu şcoala şi caietele lui colorate. Îi spusei că eu nu învăţasem ca el atîtea materii, dar că şi eu, la timpul meu, desenasem. Îi povestii cum copiam pietricele, alune, plante rare. Îi desenai cîteva.

Chiar în aceeaşi zi mă urmă pe colină, să culegem muşchi. Se bucură descoperind florile de veronică. Îi făgăduii că a doua zi voi aduce lupa şi el voia să afle numaidecît de cîte ori măreşte.

— Aceste boabe de culoare violetă, îi explicai, devin cît trandafirii şi garoafele.

Dino merse după mine spre casă, şi voia să vină acasă să încerce lupa. Vorbea curgător, sigur pe el, ca între oameni de aceeaşi vîrstă. Îmi vorbea cu dumneavoastră.

— Ascultă, făcui, trebuie să-mi vorbeşti cu dumneata sau cu tu. Vorbeşte-mi cu tu, ca mama.

— Şi tu eşti ca mama, spuse deodată, vreţi să pierdem războiul.

I-am spus vesel :

— Cu dumneavoastră îmi vorbesc la şcoală. Apoi îl întrebai: Îţi place războiul?

Dino mă privi mulţumit.

— Mi-ar place să fiu soldat. Să lupt în Sicilia. Apoi mă întrebă: O să ajungă şi aici războiul?

— A şi ajuns, îi răspunsei. Ţi-e frică de alarme?

Nici măcar în vis. Văzuse bombele căzute. Ştia tot despre motoare şi tipurile lor, şi acasă avea trei bombe de calibru mic. Mă întrebă dacă pe cîmpul de bătaie, a doua zi după o luptă, se pot culege gloanţe.

— Adevăratele gloanţe, îi spusei, cad cine ştie unde. Pe cîmp rămîn numai încărcătoarele şi morţii.

— În deşert, spuse Dino, vulturii îngroapă morţii.

— Îi mănîncă, spusei. El rîse.

— Mama ştie că vrei să pleci la război?

Intrarăm în curte. Cate şi bătrîna erau aşezate sub arbori.

Dino coborî vocea.

— Mama spune că războiul e o ruşine. Că fasciştii sînt vinovaţi de toate.

— O iubeşti pe mama? îl întrebai.

Ridică din umeri, ca între bărbați. Cele două femei ne priveau venind.

Nu știam în acele zile dacă și Cate era de acord să stau cu Dino. Bătrîna, da — îl luam de lîngă ea. Cate îl privea mirată, umblînd în jurul meu, culegînd flori, smulgîndu-mi lupa din mînă și cîteodată îl dojenea cu asprime, așa cum se face cu copiii care nu-i respectă pe cei mari. Dino tăcea, se ghemuia, și continua să vorbească în șoaptă. Apoi alerga să-i arate desenele sau părțile unei flori. Îi striga că i-am adus o carte despre plante. Cate îl chema, îi aranja părul, îi spunea ceva. Aproape că mă bucuram mai mult în zilele cînd Cate era plecată.

Mă gîndii că era geloasă pe fiul ei. Într-o seară o surprinsei privindu-mă cu o umbră de dispreț.

— Cate, ți-e scîrbă de mine ? o întrebai încet, glumind.

Se simți luată pe neașteptate, coborî privirea și vocea.

— Pentru ce ? șopti ea, care deobicei reteza aceste discuții, imediat.

— Eram tineri, îi spusei. Lucrurile nu se cunosc niciodată la timp.

Dar ea își ridicase capul și vorbea către cei din curte.

Puțin după aceea îmi spuse :

— Știu femeile tale că te înjosești vorbind cu noi ? Le spui cînd te întorci noaptea acasă, că ai fost la cîrciumă ? Cum o cheamă pe strîmba aia care vrea să te ia de bărbat ? Elvira ?

Îi povestisem aceste lucruri glumind.

— Ce te-a apucat ? o întrebai. Vin la tine fiindcă-mi place. Mă simt bine cu voi toți. Hoinăresc prin păduri și pe străzi. Mă simt bine cu voi așa cum mă simt bine pe colină.

— Dar Elvirei îi spui ?

— Ce-are a face Elvira ?

— Elvira e mama cîinelui tău, spuse încet. Nu vrea să afle pe unde umblați toată ziua ?

— Elvira e o proastă.

— Dar te simți bine cu ea, așa cum te simți bine cu noi.

— Ești geloasă, Cate ?

— Pe cine ? Mă faci să rîd. Sînt geloasă pe Fonso ?

— Dar Fonso e un copil, strigai. Ce-are a face ?

— Pentru tine sîntem toți copii, îmi spuse. Sîntem ca și cîinele tău.

Nu mai scosei nimic de la ea în seara aceea. Veniră Fonso, fetele, Dino. Trăncănirăm, ascultarăm radio, cineva cîntă. Erau și chipuri noi.

O pereche sinistrată — cunoscuţi de-ai lui Fonso, S-a băut ceva. Apoi, cînd veni ora, Cate alergă după Dino care fugea, ca să-l ducă la culcare. Toţi voiau să-l prindă şi în întuneric cineva spuse Corrado.

— Corrado, spuneau, pe cine-l cheamă Corrado, e cuminte.

VI

ÎNDATĂ ce Cate apăru din nou în curte, îi ieşii în întîmpinare. Ea nu observase nimic. Poate credea că voiam să-i vorbesc iar despre Elvira, mă privi încruntată şi se opri.

— Îl cheamă Corrado, îi spusei.

Mă privi descumpănită.

— E numele meu, îi spusei.

Ea întoarse capul, în felul acela mîndru al ei. Îi privi pe ceilalţi, la măsuţe, în umbră. Murmură înspăimîntată :

— Pleacă repede, că ne văd.

Mă întorsei şi eu, ca să ajung lîngă ea. Porni şi spuse glumind :

— Nu ştiai că ăsta e numele lui ?

— De ce i l-ai pus ?

Înălţă din umeri fără să răspundă.

— Cîţi ani are Dino ? şi o oprii.

Mă strînse de mînă şi spuse :

— Altădată. Fii bun.

În seara aceea trăncănirăm îndelung despre război şi alarme. Prietenul lui Fonso fusese rănit în Albania şi povestea ceea ce ştiam cu toţii de mult.

— Am căutat să mă însor ca să dorm într-un pat, spunea, şi acum s-a dus şi patul.

Şi nevestica :

— O să dormim pe pajişti, n-ai grijă.

Eu mă aşezasem lîngă bătrînă şi tăceam, priveam cu coada ochiului profilul lui Cate. Mi se părea în noaptea aceea că o regăsisem, că-i vorbeam şi nu ştiam cine era. De fiecare dată fusesem mai orb. Mi-a trebuit o lună ca să înţeleg că Dino însemna Corrado. Cum era chipul lui Dino ? Închideam ochii şi nu reuşeam să mi-l închipui.

Mă ridicai deodată să mă plimb prin curte.

— Mă însoţeşti în spatele casei ? spuse Cate şi se ridică numaidecît.

Pornii cu un sentiment de silă. Din clipa aceea viaţa mea se distrugea. Eram ca într-un adăpost care se clătina. „Puteam să fac atîtea lucruri", îmi spuneam.

Ne plimbam în întuneric. Cate tăcea. Mă luă de braţ împiedicîndu-se şi sărind sprinten, spunînd încet :

— Ţine-mă strîns.

O îmbrăţişai. Ne oprirăm.

— Corrado îmi spuse. Am făcut rău că i-am dat lui Dino acest nume. Dar vezi că n-are importanță. Nu-l strigăm niciodată așa.

— Atunci pentru ce i l-ai dat ?

— Te iubeam încă. Tu nu știi că te-am iubit ?

„Pînă acum, mă gîndii, mi-ar fi spus-o"

— Dacă mă iubești, spusei brusc, strîngîndu-i mîna, al cui e Corrado ?

Se eliberă fără să vorbească. Era mai voinică decît mine.

— Fii liniștit, — îmi spuse, — nu-ți fie teamă. Nu-i al tău.

Ne privirăm pe întuneric. Mă simțeam sfîrșit, transpirat. Avusese în glas o umbră de sarcasm.

— Ce-ai spus ? mă întrebă cu căldură.

— Nimic, răspunsei, nimic. Dacă mă iubești...

— Nu te mai iubesc, Corrado.

— Dacă i-ai pus numele meu, cum ai putut să faci dragoste cu altul chiar în iarna aceea ?

În umbră, îmi stăpînii vocea, mă umilii, mă simții generos. Îi vorbeam lui Cate cea de odinioară, fetei disperate.

— Tu ai făcut dragoste cu mine, spuse liniștită, și puțin îți păsa de mine.

Era cu totul altceva, dar ce puteam să-i răspund ? Îi spusei. Ea răspunse că poți să faci dragoste și să te gîndești la cu totul altceva.

— Tu ştii asta, repetă, nu iubeşti pe nimeni, şi totuşi ai făcut dragoste cu atîtea.

Din nou spusei, resemnat, că de mult nu mă mai gîndeam la lucrurile acestea.

Stărui :

— Ai făcut-o.

— Cate, izbucnii, spune-mi cel puţin cine a fost.

Din nou zîmbi, din nou ocoli întrebarea.

— Ţi-am povestit viaţa mea din aceşti ani. Am trudit şi mi-am bătut capul într-una. La început a fost greu. Dar îl aveam pe Dino, nu puteam să mă gîndesc la prostii. Îmi aminteam de ceea ce mi-ai spus o dată, că viaţa are valoare numai dacă o trăieşti pentru ceva sau pentru cineva...

Şi asta o învăţasem. Fraza era a mea. „Dacă te întreabă cineva pentru cine trăieşti, gîndii, ce răspunzi ?"

— Atunci, nu mă urăşti, murmurai surîzînd, ceva bun a existat între noi ? Poţi să te gîndeşti la timpurile acelea fără răutate ?

— Pe vremea aceea tu nu erai rău.

— Acum sînt ? spusei uimit. Acum ţi-e silă de mine ?

— Acum suferi şi mi-e milă de tine, spuse serioasă. Eşti singur cu cîinele. Mi-e milă de tine.

O privii descumpănit.

— Nu mai sînt bun, Cate? Nici cu tine nu sînt mai bun decît atunci?

— Nu știu, spuse Cate, ești bun, așa, fără să vrei. Lași lucrurile în voia lor și nu ești prietenos. N-ai pe nimeni, nici măcar nu te superi.

— M-am supărat pentru Dino, spusei.

— Nu iubești pe nimeni.

— Vrei să te sărut, Cate?

— Prostule, spuse liniștită, nu asta vreau. Dacă aș fi vrut, m-ai fi sărutat de mult. Tăcu o clipă, apoi reluă: Ești ca un copil, ca un copil mîndru. Ca un copil din aceia cărora li se întîmplă o nenorocire, le lipsește ceva, dar care nu vor să spună nimic, să nu se afle că suferă. De aceea stîrnești milă. Cînd vorbești cu ceilalți ești întotdeauna răutăcios, ironic. Ție ți-e teamă, Corrado.

— Poate din cauza războiului, a bombelor.

— Nu, din cauza ta, spuse Cate. Tu trăiești așa. Acum ți-a fost teamă de Dino. Teamă că e fiul tău.

Din curte ne strigară. O strigau pe Cate.

— Să ne întoarcem, spuse Cate supusă. Fii liniștit. Nimeni nu-ți tulbură pacea.

Mă luase de braț și o oprii.

— Cate, îi spusei, dacă e adevărat cu Dino, mă căsătoresc cu tine.

Mă privi, fără să rîdă, nici să se tulbure.

— Dino e fiul meu, spuse încet. Să mergem.

Petrecui astfel încă o noapte la fel ca aceea în care o regăsisem. De data asta Elvira era în pat de mult. Acum, că eram zi și noapte pe colină, ea știa că sînt la adăpost și mă lăsa să-mi fac de cap. Mă lua în zeflemea numai pentru că, cu toată pasiunea pentru mușchi și studiile mele de științe naturale, nu cunoșteam pe nume florile din grădina ei, și nu știui să-i spun nimic despre unele flori stacojii, cărnoase și obscene. Îi rîdeau ochii vorbind despre ele.

— Gîndurile rele din timpul nopții, îi spusei, se prefac în flori. Nu există nume care să explice totul. Și știința se oprește la un anumit punct.

Ea rîdea, cu mîinile încrucișate, măgulită de jocul meu. Mă gîndii în noaptea aceea de ce în buchetul de pe masă erau și flori din acelea. Mă întrebai dacă, văzîndu-le, Cate ar fi apreciat gluma. Poate că da, dar nu exprimată în felul acela, nu deghizată așa. În seara aceea descoperisem ceva, încă o dovadă că fusesem prost și orb și de data aceasta. Cate era serioasă, era stăpînă pe ea. Cate înțelegea totul mai bine decît mine. Cu ea tonul de odinioară, arogant și brutal, nu mai folosea la nimic. Mă gîndii toată noaptea la asta, și în insomnia mea, sarcasmul ei creștea nemăsurat. Asta mă liniștea. Nu puteam să n-o cred pe Cate cînd spunea că Dino era al ei. Mă gîndii la asta

pînă în zori ; şi a doua zi la gustarea de dimineaţă, cînd Elvira se întoarse de la liturghie, îmi spusei rîzînd: „Dacă ar şti ce pluteşte în aer". Ea, în schimb, auzise la Santa Margherita că războiul nu putea să mai dureze mult, pentru că papa ţinuse un discurs predicînd ca toţi să trăiască în pace. Era de ajuns să doreşti din toată inima şi pacea era făcută. Nu vor mai fi bombe, nici incendii, nici sînge. Nici răzbunări, nici cataclisme. Elvira era neliniştită şi fericită. Îi spusei că plec la plimbare şi o lăsai trebăluind în jurul focului.

Era duminică şi la *Le Fontane* erau toţi cei de sîmbătă seara. Îl văzui la fereastră pe Nando, soţul sinistrat, pe surorile lui Fonso, care îi strigau ceva. Le salutai pe fete, întrebînd dacă Dino a şi plecat prin pădure. Îmi arătară spre pajiştea din spatele casei. Vrui să las totul la voia întîmplării rugînd-o pe Giulia să-i spună că am plecat spre izvor. Belbo, umflat şi întărîtat, se strecură în pădure. Îl strigai, se ghemui pe potecă şi-i poruncii să-l aştepte pe Dino. Îmi arătă dinţii mîrîind.

Ajuns pe coastă, vocile se stinseră, îmi închipuiam goana celor doi printre arbori, frumoasa aventură. Cine ştie dacă Dino avea să-şi amintească peste douăzeci de ani clipa aceea, mireasma

soarelui, vocile îndepărtate, alunecările pe piatră? Auzii un gîfîit, un foşnet, şi apăru Belbo. Se opri şi mă privi. Era singur. Întinsei mîna şi spusei:

— Pleacă repede. Întoarce-te la Dino. Du-te repede! Se ghemui şi vîrî botul în pămînt. Şterge-o! Mă aplecai să iau o piatră. Atunci Belbo făcu un salt şi începu să mă latre. Luai piatra. Belbo se întoarse pe drumul lui, încet.

Ajunsei lîngă izvor, în valea cu ierburi grase şi pline de mîl. Printre pomi se zăreau petece de cer şi povîrnişurile semeţe. Era în răcoarea aceea un parfum de arbori, aproape amărui. „Ce importanţă mai are războiul, ce importanţă are sîngele, gîndeam, cînd priveşti acest cer printre arbori?" Puteai să ajungi acolo alergînd, să te trînteşti în iarbă, să te joci de-a prinselea sau de-a v-aţi ascunselea. Aşa trăiau şerpii, iepurii, copiii. Războiul se sfîrşea mîine. Totul redevenea ca înainte. Reveneau pacea, vechile jocuri, resentimentele. Sîngele vărsat era înghiţit de pămînt. Oraşele respirau. Numai în păduri nu se schimba nimic, şi acolo unde căzuse un trup renăşteau rădăcini.

Dino veni cu băţul lui, fluierînd, însoţit de Belbo. Giulia nu-i spusese nimic, înţelesese singur că-l aşteptam. Îl întrebai:

— Ce ai pe faţă? şi ţinîndu-l pe loc, îl privii cu atenţie, mîngîindu-i ochii, pleoapele, profilul.

Dar se pote spune oare că un copil seamănă cu un bărbat ? Am rîs de atîtea ori de asta. Şi acum plăteam. Dino rotea ochii neliniştit, umfla obrajii, pufnea. Cel mult dacă această îndărătnicie, semăna cu ceva din mine. Încercai să mă revăd copil în strîmbătura aceea. Mă gîndii că şi eu aveam un gît tot atît de firav, cînd hoinăream prin viile de pe aceste meleaguri.

Apoi plecarăm.

— În dimineaţa asta ajungem pînă în vîrf. Îi povestii de pe vremea cînd storceam strugurii în satul meu. Toţi bărbaţii şi copiii trebuie să se spele pe picioare. Dar cine umblă desculţ are picioarele curate, mai curate decît noi.

— Şi eu umblu cîteodată desculţ prin pajişti. spuse Dino.

— Tu nu eşti bun la stors strugurii. Eşti slab. Cîţi ani ai ?

Îmi spuse. Era născut la sfîrşitul lui august. Dar pe Cate o părăsisem oare în noiembrie sau octombrie ? Nu izbuteam să-mi aduc aminte. În gară era răcoare în seara aceea. Era negură, era iarnă ? Nu izbuteam să-mi amintesc. Ţineam minte doar joaca aceea în zăpuşeala de august prin iarba de pe malul Padului.

Ajungînd la şoseaua mare de pe culme, merserăm mai repede. Treceam prin satul Pino. De

aici, din balcoanele caselor, se zărea cîmpia de la Chieri, nemărginită, fumegînd.

— Tatăl meu, îi spusei lui Dino, făcea în fiecare dimineață, în zori, un drum ca ăsta. Îl făcea cu căruța, să ajungă la tîrg.

Dino grăbi pasul fără să deschidă gura, lovind asfaltul cu bățul.

— Tu nu l-ai cunoscut pe tatăl tău ? spusei.

— Mama l-a cunoscut, răspunse. Spune că nu s-au mai văzut niciodată.

— Nu știi cine e ?

Mă privi plin de încredere și nerăbdător. Era limpede că nu se gîndise niciodată la asta.

— Poate a murit, îi spusei. În carnetul de elev nu e trecut numele tatălui tău ?

Dino se gîndi, privind înainte.

— E numai al mamei, răspunse cu o strîmbătură. Eu sînt orfan.

Trecurăm prin fața cîrciumii. Era o atmosferă duminicală. Pierde-vară jucau biliard. Ne priviră în tăcere.

— Fac politică, îi șoptii lui Dino. Vrei pîine și salam ?

Dino alergă la biliard. Eu mă îndreptai spre fereastra cea mare din fund. De acolo se vedea cîmpia însorită. Jucătorii, priviți de Dino, începuseră să joce din nou, șușotind. Treceau unul pe lîngă celălalt, mișcînd tacurile.

Vorbeau de altceva. Erau băieţi de la ţară. Unii purtau cămaşă neagră.

— Cine vrei să fie? spuse unul blond, înfofolit. Pentru toţi e duminică.

Rîseră veseli, prea veseli, stingheriţi. Mă gîndii la ei a doua zi, mă gîndii pe neaşteptate: duminica aceea însorită fu ultima dată cînd, la sosirea unui străin în cîrciumă, oamenii trebuiră să schimbe vorba. Cel puţin cît dură vara aceea scurtă. Dar nici unul dintre noi n-o ştia.

Dino muşca acum din pîine şi urmărea tacurile. Intrase şi Belbo. A fost greu să-i scot de acolo. Belbo adulmeca pe sub mese. Îi spusei lui Dino că plecam şi-l lăsam acolo să se îmbete. Mă ajunseră din urmă alergînd, aproape afară din sat.

În după-amiaza aceea veni Egle cu fratele ei, ofiţer-pilot, un băiat frumos, slab şi brun care dădea mîna făcînd plecăciuni. Auzind vocile, coborîi din camera mea şi-i găsii în livadă cu bătrînele mele. Tînărul era sătul, dezgustat; se îmbrăcase civil; vorbea de zboruri pe mare şi de pescăruşi.

— Hai, spuneţi, îmi spunea, noi aviatorii sîntem proştii. Sîntem mereu pe scenă. De parcă noi am fi vrut războiul.

— *Îl faceţi* numai voi, sînteţi naivi, îl întrerupse sora lui.

Elvira asculta, mirată.

— La vîrsta voastră, îi spusei viața era pentru noi un salon, o sală de așteptare. Ni se părea că facem mare ispravă ieșind seara, urcîndu-ne în tren în sat ca să ne întoarcem în oraș. Așteptam ceva care nu venea niciodată.

Mă înțelese din zbor, băiatul acela. Spuse:

— Acum acel ceva a venit.

Apoi Elvira ne făcu ceai. Bătrîna întrebă prevăzătoare dacă, acum, cînd englezii debarcaseră, nu era primejdie ca războiul să se întindă în Italia.

— Pentru noi, spuse tînărul, e mai bine să ne batem în Italia decît pe mare sau în deșert. Așa cel puțin știm că vom cădea la noi acasă.

— În cazărmile voastre, îi spuse Elvira, aveți cel puțin curățenie și mîncare caldă? O ceașcă de ceai, ca asta?

— Nu înțeleg de ce nu ne vor și pe noi în război, spuse Egle. Am putea face atîtea lucruri la bazele de operațiuni și în linia întîia. Să vă distrăm, să vă ajutăm. Nu numai ca infirmiere.

Fratele ei deschise gura și spuse:

— Desigur.

Apoi veni seara și, nu știu de ce, în seara aceea stătui să privesc cerul negru. Mă gîndeam iar la noapte și la dimineață, la trecut, la atîtea lucruri. La ciudata mea imunitate în mijlocul lucrurilor. La

resentimentele mele prostești. Din cînd în cînd, în noapte, ajungeau pînă la mine cîntece, zgomote îndepărtate. Mă îmbătam de mireasma pădurii. Mă gîndeam la Dino, la aviator, la război. Mă gîndeam că eram bătrîn și că aveam să continui mereu viața aceea.

VII

A DOUA ZI sosiră ştirile. Aparatele de radio din casele vecine făceu zarvă încă din zori ; Egle ne chemă din curte ; oamenii coborau în oraş vorbind tare. Elvira bătu la uşa camerei mele şi-mi strigă prin uşă că războiul s-a terminat. Intră şi fără să se uite că mă îmbrăcam, îmi povesti, roşie la faţă, că Mussolini fusese răsturnat. Coborîi, o întîlnii pe Egle, pe bătrîna, ascultarăm radio, de data aceasta şi Londra — nu mai încăpea îndoială, ştirea era adevărată. Bătrîna întrebă :

— Dar s-a terminat oare războiul ?

Abia începe, spusei neîncrezător.

Înţelegeam de abia acum larma din timpul nopţii. Fratele lui Egle alergase la Torino. Toţi alergau la Torino. De prin case ieşeau oameni, se auzeau discuţii. Se dezlănţui acel vîrtej de întîlniri, de cuvinte, de gesturi, de speranţe de necrezut, care n-avea să mai înceteze decît în teroare şi în sînge. Ochii tuturor erau aprinşi, chiar şi cei îngînduraţi. De acum înainte şi singurătatea, şi pă-

și pușcă ; supravegheau strada presărată de hîrtii arse, geamurile sparte, portalul gol. Trecătorii îi ocoleau. Dar soldații se plictiseau și rîdeau între ei.

La un colț întîlnii pe neașteptate pe fratele lui Egle. Se îmbrăcase în uniformă, cu decorații și centură, și măsura cu privirea strada, indignat.

— O, Giorgi, îi spusei, s-a terminat permisia ?

— Ceea ce se-ntîmplă nu trebuia să se întîmple, spuse. Acesta e sfîrșitul.

— Ce se spune în armată ?

— Nu se spune nimic. Se așteaptă. Nimeni n-are curajul să vină să ne-atace. Sînt o turmă de lași.

— Cine trebuie să v-atace ?

Giorgi mă privi, mirat și jignit.

— Toți fug, toți se tem, spuse, și au așteptat douăzeci de ani să se răzbune. M-am îmbrăcat în uniformă, uniforma de război fascistă, și nimeni n-are curajul să vină să mi-o sfîșie. Sîntem puțini. Nu știu lașii aceștia că sîntem puțini.

Atunci îi spusei că șeful său era regele și că lovitura venea de la rege. Trebuia să se supună.

Zîmbi, cu aerul acela de dezgust.

— Și dumneavoastră ! Nu înțelegeți că sîntem abia la început ? Că va trebui să ne apărăm ?

Plecă, strîngînd din dinți. Îl urmării cu privirea cum se pierdea în mulțime. Erau oare mulți ca el ? Mă întrebam dacă toți Giorgii, toți băieții

frumoşi care făcuseră războiul, ne priveau la fel în ziua aceea.

„O fi pierdut războiul, dar nu s-a terminat, murmuram, mai trebuie încă să moară oameni.“ Şi priveam chipurile, casele. „Înainte de a se sfîrşi vara, cîţi dintre noi nu vor fi la pămînt ? Cît sînge nu va mînji pereţii ?“ Priveam chipurile, ochii înfundaţi în orbite, mulţimea care se ducea şi venea, învălmăşeala paşnică. „Va veni poate rîndul blondului acela. Poate al vatmanului acela. Femeii aceleia. Vînzătorului de ziare. Cîinelui acela.“

Pornii în cele din urmă spre Dora, unde se afla întreprinderea lui Fonso. Hoinării pe bulevarde, dincolo de pod ; vedeam spre dreapta colina strălucitoare şi imensă. E un cartier cu case populare mari, şi cu pajişti, cu ziduri mici, cu căsuţe rămase de pe vremea cînd cîmpia se întindea pînă aici. Cerul era mai cald şi mai deschis ; oamenii — fete, băieţi — forfoteau pe trotuare, pe iarbă şi prin prăvălii. În timpul nopţii răsăriseră pe ziduri inscripţii mari, de un entuziasm nesocotit.

Dinspre fabrica lui Fonso — un grilaj şi o hală la capătul unei pajişti — venea scrîşnetul şi uruitul înfundat al maşinilor. „Muncesc aşadar, îmi spusei, nu s-a schimbat nimic.“ Pe străzile acelea unde s-a suferit şi s-a sperat cel mai mult, unde pe timpul cînd eram copii a curs atîta sînge, ziua trecea liniştită. Muncitorii, cei oprimaţi,

lucrau ca ieri, ca întotdeauna. Cine știe, poate credeau totul sfîrșit.

Așteptînd, mă gîndeam la Cate, la logica acelei vieți care punea stăpînire pe mine din nou într-un astfel de moment. Din pornirea năvalnică și ironică pe care o împărtășisem cu Gallo pentru lumea aspră de la periferie, din furia inutilă cu care mă aruncasem în salonul Annei Maria, nu-mi mai rămînea decît rușinea și umilința tainică. Atît de zadarnică fusese toată aventura, încît eram silit să-mi spun: „Bravo. Ai avut noroc."

Dar avusesem cu adevărat noroc? Se terminase războiul, mai era Dino. Oricît de amenințător ar fi viitorul imediat, lumea veche se zdruncină, și viața mea se sprijinea toată pe acea lume, pe groaza, resentimentul și scîrba pe care acea lume le inspira. Acum aveam patruzeci de ani și exista Cate, exista Dino. N-avea importanță al cui fiu era: avea importanță faptul că ne regăsisem în acea vară după absurdele răutăți de odinioară, și Cate știa pentru cine și pentru ce să trăiască, avea un țel, puterea de a se împotrivi, o existență plină și în întregime a ei. Nu eram inutil și necioplit și de data aceasta, cînd mă învîrteam în jurul ei, pierdut și umilit?

În curtea fabricii începură să se agite. Alți oameni așteptau ca și mine, se formau grupuri, unii ieșeau — bărbați în putere, fete, tineri cu haina

pe umăr. Începeau să se strige și să vorbească tare. Îi recunoscui pe oamenii mei. Aici îndoiala ascunsă care domnea în oraș în mijlocul dezordinei și al sărbătorii, se pierdea într-un curaj neobișnuit, într-o însuflețire naivă și plină de îndrăzneală. Chiar și solitarii care aruncau priviri și apoi plecau fluierînd, aveau în pași o sprinteneală a lor. Cel mai tare strigau fetele. Își cereau și dădeau vești, strigau în voie lucruri încă interzise ieri.

Soarele ardea. Il văzui pe Fonso într-un grup. Nu mă mișcai. Părea aproape un copil. Lîngă el era un bărbat în salopetă, uriaș, și unul firav, mărunțel. Rîdeau. Speram că venise la poartă Cate sau altcineva, dar n-am văzut pe nimeni.

— Profesore, strigă Fonso.

Intrai cu ei. Discutau știrile din ziar.

— Cavalerul Mussolini, spuse izbucnind mărunțelul, mușcîndu-și țigara, cavalerul... Ai înțeles ? Acum își aduc aminte de noi.

— Le e frică de nemți, spuse Fonso.

— Nici vorbă. Sîntem proști noi ăștialalți, rînji celălalt. Știi cum e ? Ce-i de sus au simțit că istoria puțea și atunci dau fuga la rege și-i spun : „Ascultă. Trebuie să ne pui la adăpost, să ne scoți din căcat. Între timp tu continui războiul, italienii își varsă focul, își rup gîtul și noi ne întoarcem mîine să-ți dăm o mînă de ajutor. Ești de acord ?“

— Lasă-l să vorbească, bombăni uriaşul în salopetă. Dacă nu face pe măgarul astăzi, cînd vrei s-o mai facă ? Ieri seară te-ai îmbătat ?

— De patru ori s-a îmbătat, spuse Fonso, distrat.

— Şi acum, destul. Să mergem acasă.

— Ai să vezi că se-ntorc, strigă măruntelul.

Rămăsei singur cu Fonso şi uriaşul. Ne plimbam printre oameni, care gesticulau şi discutau.

— Dar Aurelio are dreptate, spuse Fonso. Au umplut cazărmile de soldaţi.

Uriaşul se întoarse spre el, curios.

— Soldaţii sînt poporul, spuse. Sînt poporul înarmat. Nu se ştie în cine vor trage.

— Le e frică de nemţi, îl întrerupsei, vor trage în nemţi.

— Fiecare lucru la rîndul lui, spuse încet celălalt, va veni şi rîndul lor. Nu acuma.

— Cum, spuse Fonso. Să tragă imediat. Ăsta e războiul.

Uriaşul dădea din cap.

— Voi nu ştiţi ce-nseamnă politica, spuse. Lăsaţi-o pe seama celor mai bătrîni.

— V-am lăsat o dată, spuse Fonso.

Ajunserăm în faţa casei, cînd radioul începu să trăncănească. Ne oprirăm ; se opriră toţi. Buletinul de ştiri. Tăcere. Urmă ştirea despre starea de asediu, ordinea care domnea în Italia, cortegiile

care-şi exprimau bucuria nestăvilită, hotărîrea noastră de a lupta şi de a ne păstra onoarea pînă la ultima picătură de sînge.

— Lasă pe noi, avem noi grijă, repetă uriaşul cu capul plecat.

— Totul e un căcat, spuse Fonso, trăiască Aurelio.

— În spatele casei, colina împădurită se întindea sub cer, cu case risipite ici şi colo. Mă întrebam cine dintre oamenii aceia care aşteptau, se întorceau, vorbeau, o privea în clipa aceea. Pe meleagurile acelea, ciudat, nu erau case năruite. Îl întrebai pe Fonso dacă seara se întorcea acolo, sus.

— Avem de lucru la Torino, îmi spuse, trebuie să fim cu ochii în patru.

Uriaşul încuviinţa din cap.

— Şi femeile unde sînt ?, întrebai. Cate a rămas la spital ?

— Rămîneţi cu noi în seara asta, spuse Fonso. Mergem cu toţii la întrunire.

— Ce întrunire ?

Fonso rînji, ca un copil.

— Întrunire în piaţă, sau clandestină. Depinde. Cu guvernul ăsta, nu mai înţelegi nimic. Cel puţin, înainte, munca silnică era sigură.

Întrebai unde îi puteam regăsi. Strînsei mîna mare a celuilalt. Pornii prin soare. Mîncai într-o

cafenea din centru, unde se discuta ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Un lucru era sigur — o spuneau și radiourile inamice — cîteva zile, nici o bombă din cer. Trecui pe la școală, dar nu era nimeni. Apoi pornii singur, pe străzi și prin cafenele, răsfoind cărți la un librar, zăbovind în fața unor case vechi care păstrau amintiri niciodată dezgropate. Totul părea nou, proaspăt, frumos, cum e cerul după furtună. Știam bine că n-o să dureze mult și încet-încet mă îndreptai spre spitalul unde muncea Cate.

VIII

NOAPTEA urcai din nou colina cu Cate la braț și Dino care mergea înaintea mea cu pași mărunți, moțăind.

Mîncasem împreună la etajul patru în locuința lui Fonso, cu surorile, cu vecinii, rîzînd, ascultînd radio, pîndind cea mai mică larmă de agitații sau demonstrații, care se urca din stradă. Seara de vară îmbătată de mirezme și de speranțe mă ameți. Apoi coborîsem cu toții într-o curte pavată, în umbră — venea lume, muncitori, chiriași, fete — și un bărbat, un tînăr, se ridică pe balconul primului etaj și vorbi cu o căldură cu totul altfel decît naivă despre marele eveniment din zilele acelea și despre ziua de mîine. Părea un vis, să auzi acele fraze rostite în public. Entuziasmul mă cuprinse. „Nici propaganda, nici teroarea nu i-au atins pe acești oameni, gîndii. Omul e mai bun decît credem.“ Apoi vorbiră alții, discutară cu voce tare. Apăru din nou uriașul de mai înainte.

Îndemnă oamenii să fie prevăzători. Îl copleşiră cu aplauze.

— A stat la închisoare, îmi spuseră. A făcut mai multe greve...

— Guvernul să se explice, îi strigau. Să ne lase pe noi să vorbim.

O voce ascuţită de femeie intonă un cîntec : se uniră toţi. Gîndindu-mă că de pe stradă patrulele ne auzeau, am stat de gardă la poartă.

Acum urcam în tăcere împreună cu Cate, ţinîndu-ne la braţ ca îndrăgostiţii şi între noi stăruia o speranţă, o nelinişte de vară. Străbătusem împreună Torino de două ori în ziua aceea, şi înainte de cină, pe pajiştea Padului în faţa spitalului, mi-am dat seama că o cunoscusem chiar în acele locuri şi că pe acolo treceam ca să ne plimbăm cu barca. Ziua se stingea cu o răcoare plăcută, şi totul, aerul străveziu, strălucirea lucrurilor, amintea de alte seri, seri pure, de pace. Fiecare lucru părea sigur, promiţător şi uşor de iertat. Am vorbit din nou despre Gallo, despre vocea sa plină, melancolică, despre oamenii de atunci. Tot ceea ce era nou pe lume în seara aceea, ştergea asprimi, resentimente, împotriviri. De nimic aproape nu ne era ruşine. Puteam vorbi.

Cate, glumind, nu putea crede în dragostea mea năvalnică pentru Anna Maria.

— Trebuie să fi fost o vicleană, îmi spuse, dintre acelea care ştiu să se facă dorite. De ce nu v-aţi căsătorit ?

— Nu m-a vrut.

Încruntă fruntea.

— Tu n-ai vrut-o, spuse. Ai făcut-o să înţeleagă asta. Pentru ce nu s-a căsătorit cu tine ?

— Eram prea furios. Voiam să mă căsătoresc cu ea ca să-i scap din mînă. Nu era alt chip.

— Vezi, deci. Tu eşti de vină. Nu eşti în stare să iubeşti.

— Cate, îi spusei, Anna Maria era bogată şi viţioasă. Să nu ai încredere în cei care fac baie în fiecare zi. Au un alt sînge. Sînt oameni care se bucură de viaţă altfel decît noi. Sînt mai buni fasciştii. De altfel, fasciştii i-au folosit.

— Ştii lucrurile astea ? spuse Cate surîzînd.

— Dacă Anna Maria ar avea un fiu şi l-ar chema Corrado, aş zbura ca vîntul.

Cate tăcu, mereu veselă, încreţind fruntea.

— Spune-mi, Cate, eşti sigură că Dino...

Eram singuri, printre case, în aşteptarea tramvaiului. Eram din nou pe via Nizza, doar ici şi colo case dărîmate, ca un loc gol într-o gingie. O luai de mînă.

— Nu, îmi spuse ea. Nu e nevoie să te prefaci. Nu mai sîntem ca odinioară. Ce-ţi pasă dacă Dino

e fiul tău ? Dacă ar fi fiul tău ai vrea să te căsătorești cu mine. Dar nu te căsătorești pentru asta. Și pe mine vrei să mă iei de soție pentru a te elibera de ceva. Nu te gîndi la asta. Îmi atinse gulerul, mîngîindu-mă. Mă privi surîzînd. Ți-am mai spus-o. Fii liniștit. Nu e fiul tău. Ești mulțumit ?

— Nu te cred, Cate, murmurai printre degetele ei. Dacă tu ai fi în locul meu, ce-ai face ?

— Aș lăsa lucrurile în voia lor, îmi spuse veselă. Cine mai vrea un fiu în timpurile noastre ?

— Proasto !

Cate roși și mă strînse de braț.

— Nu, ai dreptate. Ți-aș scoate ochii. Aș arunca totul în aer. Dar sînt mama lui, Corrado.

Acum, în întuneric, urcam colina. Dino se poticnea pe lîngă noi. Dormea. Cu gîndul la dulceața cuvintelor rostite înainte, mă plimbam cu Cate și speram neliniștit. Ce anume ? Nu știu, blîndețea ei, fermitatea cu care se purta cu mine, făgăduința tacită de a nu-mi păstra resentiment — pe aceste lucruri mă bizuiam de la un timp. Nu puteam nici măcar să mă supăr. Se purta cu mine ca și cum am fi fost căsătoriți.

Discutam încet, deși Dino nu ne putea auzi. Se poticnea și moțăia. Pufni ca în vis. Îi cuprinsei capul între mîini și-l împinsei. Mă simții sub

degete pe mine însumi, copil, cu părul acela scurt, cu ceafa ieşită în afară. Cate înţelegea oare aceste lucruri ?

— Cine ştie dacă Dino seamănă cu tatăl lui, îi spusei. Îi place să hoinărească prin păduri, să stea singur. Pariez că după ce-l săruţi, îşi şterge faţa. Îl săruţi uneori ?

— E un catîr, un animal încăpăţînat, spuse Cate. Strică totul. La şcoală se bate cu toţi. Dar nu e un copil rău.

— La şcoală învaţă cu plăcere ?

— Îl ajut cît pot, spuse Cate. Sînt atît de mulţumită că la anul vor schimba programul. Studia şi învăţa şi ce nu trebuie.

Spuse acestea îmbufnată, făcîndu-mă să zîmbesc.

— Nu te gîndi la asta, îi spusei, toţi băieţii vor să facă război.

— Dar ce frumos este, spuse Cate, ceea ce s-a întîmplat. Parcă te naşti astăzi, parcă te vindeci.

Tăcurăm un timp, fiecare cu gîndurile lui. Dino pufni, mormăi ceva. Îl luai de mînă, trăgîndu-l lîngă mine.

— Şi după ce va termina încă un an, ce şcoală va face ?

— Vreau să studieze cît mă ţin puterile, spuse Cate, să ajungă cineva.

— Dar o să vrea ?

— Cînd tu îi explicai despre flori, era fericit, spuse Cate, îi place să învețe.

— Să n-ai încredere. Cu lucrurile acestea copiii se distrează așa cum se joacă de-a războiul.

Mă privi mirată.

— Ia-mă pe mine de exemplu, îi spusei. Și eu am studiat științele cînd eram copil. Și n-am ajuns nimic.

— Ce spui ? Tu ai o diplomă, ești profesor. Aș vrea eu să știu lucrurile pe care le știi tu.

— Să fii cineva, e altceva, spusei încet. Nici măcar nu-ți închipui. Îți trebuie noroc, curaj, voință. Mai ales curaj. Curajul de a sta singur, ca și cum ceilalți n-ar exista și de a te gîndi numai la lucrul pe care-l faci. Să nu te sperii dacă oamenilor puțin le pasă. Trebuie să aștepți ani de zile, trebuie să mori. Apoi, după ce-ai murit, dacă ai noroc, ajungi cineva.

— Ești mereu același, murmură Cate. Ca să nu le faci, îți închipui că lucrurile sînt de neînfăptuit. Eu vreau numai ca Dino să aibă un loc mai bun în viață, să nu trebuiască să muncească ca un cîine și să mă blesteme.

— Dacă speri cu adevărat în revoluție, îi spusei, ar trebui să te mulțumești cu un fiu de muncitor.

Cate se simţi jignită şi se supără. Apoi îmi spuse :

— Aş vrea să studieze şi să ajungă ca tine, Corrado. Fără să uite de noi ceilalţi, nenorociţii.

În noaptea aceea Elvira mă aştepta la poartă. Nu mă întrebă dacă am cinat. Se purtă cu răceală cu mine, cum te porţi cu un uşuratec care a trecut prin primejdii şi ne-a făcut să suferim. Nu mă întrebă ce-am făcut la Torino. Spuse numai că ele s-au purtat totdeauna frumos cu mine şi credeau că au dreptul la o consideraţie, la un gînd din partea mea. Liber să mă duc cu oricine, spuse. Dar cel puţin să le previn.

— Ce drepturi ? răspunsei plictisit. Nimeni n-are drepturi. Avem dreptul să crăpăm, să ne trezim morţi. Cu cele ce se întîmplă.

Elvira, în întuneric, privea peste umerii mei. Tăcea. Îmi dădui seama cu groază că obrajii îi străluceau de lacrimi.

Atunci îmi pierdui răbdarea.

— Sîntem pe lume din întîmplare, spusei. Tată, mamă şi fii, totul vine din întîmplare. Inutil să plîngem. Ne naştem şi murim singuri...

— E de ajuns să iubim puţin, murmură ea, cu vocea aceea autoritară.

IX

MULTE zile nu coborîi la Torino ; mă mulțumeam cu ziarele, și cu noua libertate de a asculta și de a înjura. Din toate părțile înfloreau zvonuri, trăncăneli, speranțe. Acolo sus, prin case, nimeni nu se gîndea la un lucru : lumea veche n-o zdrobiseră adversarii ei, se omorîse singură. Dar se omoară oare cineva pentru ca să dispară cu adevărat ?

A doua zi Elvira era liniștită ; mă cunoștea prea bine. Numai că, văzîndu-mă, roșea. Mama ei încercă se ne ia în rîs pe amîndoi ; îi răspunsei cu un „Asta ne mai lipsește“ atît de sec încît îi pieri cheful, și Elvira împietri ca o văduvă îndoliată. Apoi îmi aruncă priviri de cîine credincios, de soră răbdătoare, de victimă. Sărăcuța, nu se prefăcea ; suferea, într-adevăr. Dar ce să-i faci ? îmi păru rău că glumisem cu ea în legătură cu florile acelea : asta o înfierbînta și o tulbura.

În timp ce noaptea se învîrtea prin casă, eu încercam să prind toate posturile posibile. Era

limpede acum că războiul continua ; fără rost. Armistițiul aerian se sfîrșise ; aliații anunțau noi incursiuni. Deschideam o ușă și dădeam peste Elvira, care-mi cerea brusc știrile din lume. Era marele ei subterfugiu pentru a-mi vorbi ; cu această condiție ar fi vrut ca războiul să nu se termine niciodată ; își dăduse seama în ziua aceea că, făcînd aluzie la schimbările care se petreceau, îi scăpam din mînă.

Ziua, bucuria mea era la *Le Fontane* — Cate și Dino. Nu era nevoie nici măcar să ajung în curte ; îmi era destul să mă învîrt pe potecile obișnuite, să știu că Dino era acolo. Uneori izbuteam să-l țin pe Belbo ghemuit, și neobservat, spionam peste gardul viu. Bătrînul, cîrciumarul, clătea damigene mestecînd chiștocul. Era mic și îndesat, intra și ieșea din pivniță, oprindu-se să adune cîte un cui, să studieze grilajul, să îndrepte o coardă de viță pe parapet. Văzîndu-l, părea cu neputință să crezi că e război, că există pe lume ceva mai important decît cuiul, decît parapetul, decît cîmpul cultivat. Îl chema Gregorio. Bunica lui Cate, în schimb, bodogănea după-amiaza ca o cață ; se înfuria pe Dino, pe vecini, pe toate lucrurile din lume. În zilele acelea cînd Fonso, Nando și fetele petreceau noaptea la Torino, acela era singurul semn de viață la *Le Fon-*

tane, chiar şi seara, cînd venea Cate. Părea un loc părăsit, fără viaţă, o parte din pădure. Şi cum se întîmplă cu o pădure, puteai numai să spionezi, să adulmeci ; nu să trăieşti acolo sau să o stăpîneşti pe deplin.

Cînd îl întrebam pe Dino dacă mai desena, dădea din umeri, şi, după puţin timp, îmi aducea caietul. Atunci vorbeam despre păsări, despre lăcuste, despre straturi geologice. „De ce, mă întrebam, nu pot să-i ţin tovărăşie ca înainte, cînd nici măcar nu-mi închipuiam toată povestea aceasta ?" Dacă acum Dino mă accepta fără mult entuziasm, era fiindcă-i stăteam prea mult în coastă, fiindcă făceam pe tatăl lui. Ciudat lucru, mă gîndii, cu copiii se întîmplă la fel cum se întîmplă cu cei mari : se dezgustă de prea multă dădăceală. Dragostea e un lucru care plictiseşte. Dar oare însemnau dragoste pornirile Elvirei pentru mine, flecărelile şi copilăria mea cu Dino ? Există iubiri care să nu însemne egoism, în care bărbatul sau femeia să nu vrea să-l transforme pe celălalt în interesul lui ? Cate mă lăsa în voia mea, să-i iau locul ei lîngă Dino, să hoinărim prin pădure. Seara, sosind, ne arunca o privire impenetrabilă, ironică şi asculta liniştită lăudăroşeniile lui Dino. Uneori mă gîndeam că asta era şi în interesul ei. Dino învăţa şi avea de cîştigat întîlnindu-se cu mine des.

Un lucru care îl înflăcără erau monştrii preistorici şi viaţa sălbaticilor. Îi adusei alte cărţi ilustrate şi ne jucam închipuindu-ne că în valea aceea, pe poteca spre Pino, printre muşchi şi ferigi, printre coada-calului, era vizuina megaterilor şi a mamuţilor. El prefera poveştile cu subiecte ştiinţifice, cu maşini infernale şi roboţi ; le citise în albumele sale săptămînale. La Torino, într-o curte, stătea şi acuma un prieten de-al lui de la şcoală, Cruscotto, care-şi petrecea zilele în pivniţă, tăind aluminiu şi tablă, şi întindea fire, înzestrînd un întreg sistem subteran pentru a apăra casele. Erau cîţiva, unul şi unul. Se vorbea despre Gordon, despre Oamenii Galbeni, despre doctorul Misteriosus. Pe timpul primelor alarme făcuseră experienţe, ţinuseră consilii de război. Era cu ei şi Sybil, fata leoparzilor, iar cîteva fetiţe o jucau pe Sybil, şi nu era nici măcar nevoie ca ele să se afle în subterană : duşmanii o răpeau pe Sybil şi trebuia eliberată. Dino povesti aceste lucruri în prezenţa lui Cate şi a bătrînei : se agită, imită vocile şi împuşcăturile, rîse de noi toţi. Îşi bătea joc mai ales de scenele cu Sybil. Eu ştiam motivul.

Cînd ne plimbam singuri, era altfel. Dino nu vorbea despre Sybil. Îl înţelegeam. Între bărbaţi, o fată este întotdeauna ceva indecent. Aşa fusese şi pentru mine, odinioară. Ţîşneam printre arbori,

cercetînd cu atenție în jur. Acolo unde Dino își închipuia triburi, urmăriri, lovituri cu lancea, eu vedeam frumoasele luminișuri, formele povîrnișurilor, mereu altele, învălmășirea întîmplătoare a unei volbure în stufăriș. Dar un lucru aveam comun : pentru noi ideea de femeie, de sex, misterul acela arzător, nu se potrivea în pădure, tulbura. Eu, pentru care rîpele, rădăcinile, povîrnișurile, evocau întotdeauna sîngele vărsat, cruzimea vieții, nu izbuteam să mă gîndesc în inima pădurii la celălalt sînge, la celălalt lucru sălbatic, care este îmbrățișarea unei femei. Izbuteam să mă gîndesc cel mult la florile roșii ale Elvirei, care mă făceau să rîd. Și Dino rîdea — de ce oare ? — de femei, de Sybil. Devenea stîngaci, ridica din umeri, se apăra. Ce știa el oare ? Instinct sau experiență, eram aceiași. Îmi plăcea înțelegerea aceea tacită.

Curînd, alarmele și zborurile avioanelor începură din nou. Se dezlănțuiră primele furtuni, dar din cerul spălat luna de august lumina pînă și gurile canalelor de scurgere. Fonso și ceilalți reapărură.

— Proștii ăștia de englezi, spuneau. Ei nu știu că e de ajuns o singură incursiune să zădărnicească strădania clandestină de o lună de zile ? Cînd ne arde casa, trebuie să fugim și noi.

— Ba știu prea bine. Nu le place munca noastră, spuse Nando. Sînt înțeleși cu toții.

Era printre noi, în seara aceea, și uriașul cu salopetă. Îl chema Tono. Spuse :

— Războiul e totdeauna război, și clătină din cap.

— Mă faceți să rîd, spusei. Noi sîntem un cîmp de bătaie. Dacă englezii au dărîmat șandramaua fascismului, n-au făcut-o pentru ca să construiască o vilă și să ne-o dea nouă. Nu vor obstacole pe cîmpul de tragere, iată totul.

— Dar noi ne aflăm pe el, spuse Fonso, și nu e ușor să ne dea la o parte.

— Nu e ușor ? E de ajuns să ardă miriștile. Ceea ce și fac.

Nando spuse :

— Războiul e o treabă de cîrtițe. E de ajuns să te vîri sub pămînt.

— Faceți-o o dată, strigai. Ascundeți-vă și încetați. Cît timp în Italia mai există un neamț, e inutil să vă gîndiți la asta.

Giulia sau altcineva — nu-mi amintesc — spuse :

— E furios profesorul.

Cate spuse :

— Cine-ți cere să te miști ?

Toți mă priveau. Chiar și Dino.

De fiecare dată juram să tac și să ascult, să dau din cap și să ascult. Dar acel echilibru pru-

dent, de spaime, de așteptări și de speranțe inutile în care-mi petreceam acum zilele, era făcut pentru mine, îmi plăcea: aș fi vrut să dureze veșnic. Nerăbdarea celorlalți putea să-l distrugă. De la un timp eram obișnuit să nu mă mișc, să las lumea să înnebunească. Acum, un gest de-al lui Fonso și alor săi era de ajuns să pună totul sub semn de întrebare. Iată de ce mă înfuriam și discutam.

— De cînd a căzut fascismul, — spusei, — nu vă mai aude nimeni cîntînd. Cum se face ?

— Hai, să cîntăm, spuseră fetele. Se ridicară voci — vechi cîntece de ieri ; Dino atacă *Bandiera rossa*. Cîntarăm o strofă, neliniștiți, rîzînd ; dar discuția reîncepea. Tono, uriașul, spuse :

— Cînd vom fi la alegeri, o să avem de furcă.

Într-una din serile acelea bunica lui Cate îmi spuse părerea ei, în timp ce așteptam în curte să înceteze alarma. Abia apucasem să-i spun lui Fonso :

— Dacă italienii iau în serios lucrurile, o să fie nevoie de bombe.

Bătrîna spuse :

— Veniți să le-o spuneți celor care muncesc. Pentru cine are pîinea asigurată și poate să stea pe colină, războiul e o plăcere. Sînt oameni ca și dumneavoastră, cei care au dus războiul.

Vorbi liniștită, fără nici o umbră de resentiment, ca și cum aș fi fost fiul ei.

Pe moment, nu suferii.

— De-ar fi toți ca el, spunea Cate. Eu nu răspunsei.

— Viața e viață, ce mai încoace și-ncolo, interveni Fonso, fiecare ține la ea.

— Și noi, mamă, spuse Cate, venim să dormim pe colină.

Bătrîna bodogănea. Eu mă întrebam tulburat dacă știa cît de bine și de adînc mă atinsese. N-avea valoare apărarea pe care mi-o luau ceilalți. Într-un fel și ea mă înjosea.

Tono, socialistul, spuse :

— Toți caută să scape. Noi luptăm pentru ca toți, și stăpînii, și dușmanii noștri, să înțeleagă unde e salvarea. De aceea socialismul nu vrea războaie.

Și Fonso, imediat :

— O clipă. Dar nu ne spui de ce clasa muncitoare trebuie întotdeauna să se apere. Patronii își păstrează dominația prin războaie și teroare. Strivindu-ne, merg mai departe. Și tu te amăgești că ei înțeleg. Au înțeles foarte bine. De aceea continuă.

Atunci intrai din nou în vorbă.

— Nu vorbesc despre asta. Nu vorbesc despre clase. Fonso are dreptate, se-nțelege. Dar așa sîntem făcuți noi italienii : ne supunem numai forței.

Apoi dînd vina pe forță, ne batem joc. Nimeni n-o ia în serios.

— Burghezii în nici un caz.

— Vorbesc despre toți italienii.

— Profesore, exclamă Nando, cu capul plecat, dumneavoastră iubiți Italia ?

Din nou toate privirile se îndreptară asupra mea : Tono, bătrîna, fetele, Cate. Fonso zîmbi.

— Nu, spusei încet, nu Italia. Pe italieni.

— Dă mîna aici, spuse Nando. Ne-am înțeles.

X

DUPĂ cîteva nopți, Torino era în flăcări. Dură mai mult de o oră. Părea că motoarele și exploziile erau deasupra capului nostru. Căzură bombe și pe colină și în Pad. Un avion mitralie fără cruțare o baterie antiaeriană — se află a doua zi că mulți nemți muriseră.

— Sîntem în mîinile nemților, spuneau toți, ne apără ei.

În seara următoare, altă incursiune, mai înspăimîntătoare. Se auzeau casele năruindu-se, pămîntul se cutremura. Oamenii fugeau, dormeau iar în păduri. Femeile mele se rugară pînă în zori, îngenunchiate pe covor. Coborîi la Torino a doua zi printre incendii, și pretutindeni se invoca pacea, sfîrșitul. Ziarele se înjurau reciproc. Circula zvonul că fasciștii ridicau din nou capul, că Veneto se umplea de divizii nemțești, că soldații noștri aveau ordin să tragă în mulțime. Din închisori, din domiciliu forțat, se întorceau deținuții politici. Papa ținu încă un discurs invocînd iubirea.

Trecu o noapte liniştită, în incordarea înspăimîntătoare (a fost rîndul Milanului, de data aceasta), apoi din nou o noapte de foc şi de prăbuşiri. Radiourile inamice repetau în fiecare seară : „Aşa va fi în toate nopţile pînă la ultima. Predaţi-vă". Acum în cafenele, pe străzi, se discuta numai felul capitulării. Sicilia era toată ocupată. „Tratăm — spuneau fascişti supravieţuitori — dar inamicul să părăsească întîi pămîntul patriei." Aliaţii îi blestemau pe nemţi. Toţi aşteptau o debarcare în apropiere de Roma, în apropiere de Genova.

Întorcîndu-mă pe colină, simţeam cît de nesigur era refugiul acolo. Tăcerea pădurilor era ca o aşteptare. Şi cerul era pustiu. Aş fi vrut să fiu rădăcină, să fiu vierme, să mă afund sub pămînt. Mă scotea din fire Elvira cea funebră cu vocea ei şi cu cearcănele pe care le avea. Înţelegeam bine asprimea lui Cate, care nu voia să mai audă lucrurile acestea. Nu erau vremuri de făcut dragoste ; pentru noi dragostea nu existase niciodată. Toţi anii petrecuţi împreună ne duceau aici, la acest desnodămînt. Fără să ştim, fiecare în felul lui, Gallo, Fonso, Cate, toţi trăisem în aşteptarea acestei clipe, pregătindu-ne pentru acest destin. Oamenii care, ca Elvira, se lăsaseră surprinşi neînarmaţi, mă enervau doar. Îl preferam pe Gregorio, care cel puţin era bătrîn, era ca pămîntul, ca ar-

borii. Îl preferam pe Dino, mugur tainic al unui viitor închis.

Egle îmi dădu ştirea că fratele ei lupta din nou. Şi acesta era un destin drept. Ce altceva putea să facă băiatul acela ? Erau mulţi ca el, care nu credeau în război, dar războiul era destinul lor — pretutindeni era război, şi nimeni nu-i învăţase să facă altceva. Giorgi era un om tăcut. Spusese doar atît :

— Datoria mea e acolo, şi începuse din nou să lupte. Nu protesta, nu încerca să înţeleagă.

Cei care protestau, şi tot nu înţelegeau, erau ai lui. Aflai de la Egle care, în fiecare dimineaţă, trecea prin faţa porţii căutînd lapte, ouă, trăncăneală. Se oprea să vorbească cu bătrîna sau cu Elvira, şi în vocile, în şoaptele lor, simţeai ecoul salonului familiei lui Giorgi, al lumii bine cunoscute, al biroului tatălui, propietar şi industriaş. Cum mergea războiul ? Mai prost ca înainte. Ce au făcut fasciştii lăsîndu-se răsturnaţi ? Un act mare, generos, un sacrificiu spre a reda ţării armonia. Şi în ce fel răspundea ţara ? Răspundea cu greve, trădări şi şantaje. N-aveau decît să continuie aşa. Avea cine să se gîndească la asta. Totul avea să fie pus la punct, mai repede decît se credea.

Aşa bombănea mama Elvirei, aşa începu Egle, care-i vedea pe toţi şi ştia totul de la toţi. „Noi

ăştialalţi", spunea, şi noi însemna tata, însemna salonul, însemna casa.

— Cine a suferit mai mult decît noi din cauza războiului? Casa noastră din Torino e sinistrată. Portarul a rămas acolo. Trebuie să trăim aici, sus. Fratele meu s-a întors să lupte. De doi ani se expune şi luptă. Ce-au cu noi subversivii ăştia?

— Care subversivi?

— Toţi. Oamenii care încă nu înţeleg de ce sîntem în război. Gangsterii. Îi cunoşti dumneata. Spuse asta, făcîndu-mi cu ochiul şi dînd capul pe spate, cum îi era obiceiul.

— Nu cunosc gangsteri, i-o retezai, cunosc oameni care muncesc.

— Ia te uită, se înfurie, şi mă privi distrată. Ştim că te duci la cîrciumă, ştim cu cine te-întîlneşti...

— Prostii, i-o retezai, şi cine ar fi gangsterii?

Egle tăcu şi lăsă ochii în jos cu un aer grav.

— Gangsteri, îi spusei, sînt numai cei care ne-au vîrît în război şi care încă mai aşteaptă ceva de la el.

Se uită urît la mine, gîfîind. Părea o elevă prinsă cu greşala şi îndîrjită.

— Nu intră în discuţie fratele dumitale, spusei. Fratele dumitale e un amăgit, care plăteşte pentru alţii. Dar cel puţin are curaj. Pe cînd ceilalţi nu-l au.

— Dumneata ai mult, spuse Egle, furioasă.

Astfel ne despărţirăm. Dar povestea cîrciumii abia începea. Într-o zi cînd intrai în bucătărie şi Elvira bătea smîntîna (bucătăria era regatul ei, şi voia să mă seducă cu dulciuri ; dar mama ei nu vedea cu ochi buni risipa), îi spusei :

— Aici n-ajunge foamea.

Ea ridică din nou capul.

— Nu se mai găseşte nimic. Nici ouă, nici unt, nici măcar bani. Cumpără tot oamenii ăştia, care înainte mîncau numai cartofi fierţi.

— Măcar de i-am avea întotdeauna, îi răspunsei.

Elvira se duse spre maşina de gătit, încruntîndu-se. Îmi întorcea spatele.

— Cumpără totul cîrciumile, unde îşi petrec noaptea chefuind.

— Şi dormind pe jos, spusei.

— Nu vreau să ştiu, izbucni Elvira, întorcîndu-se. Dar nu sînt oameni ca noi.

— Cred şi eu, îi spusei, sînt mult mai buni ca noi.

Se ţinea de gît, cu ochii plini de mînie.

— Dacă e vorba de femei şi de vin, întreabă-l pe Belbo, continuai, el se împacă bine cu oamenii aceştia, ca şi mine. Numai cînii îşi judecă aproapele.

— Dar sînt...

— Subversivi, ştiu. Cu atît mai bine. Crezi că pe lume nu există decît preoţii şi fasciştii ?

Am uitat de mult de ce spuneam aceste lucruri. Ştiu doar că nu greşise Cate spunîndu-mi că eram rău, trufaş şi că mi-era teamă. Mai spusese şi că eram bun fără voia mea. Asta nu ştiu. Dar cu fiecare în parte spuneam lucruri contrarii, încercam întotdeauna să par un altul. Şi simţeam că timpul ne zorea ; că totul era zadarnic, vremelnic, ştiut dinainte. În dimineaţa aceea a certei cu Elvira, sună alarma pe neaşteptate, la amiază. Colina, valea, Torino în depărtare, totul amuţi sub cer. Eram în livadă. Mă întrebai cîte inimi încetau să bată în clipa aceea, cîte frunze fremătau, cîţi cîini se ghemuiau la pămînt. Chiar şi pămîntul, colina şi scoarţa ei, se înfiorau. Înţelesei dintr-odată cît de fără noimă şi de deşartă fusese desfătarea aceea a mea cu pădurea, acea trufie a pădurii, pe care nici măcar cu Dino nu o părăseam. Sub cerul de vară împietrit de urlet înţelesei că m-am jucat întotdeauna ca un copil iresponsabil. Ce altceva eram pentru Cate decît un copil ca şi Dino ? Ce însemnam pentru Fonso, pentru ceilalţi, pentru mine ?

Aşteptai cîtva timp vuietul motoarelor, cu teamă şi nelinişte. Chinul acelor zile, de neîndurat în clipa aceea, doar un eveniment mare, ireparabil, îl putea alunga. Dar nu era oare acesta jo-

cul meu obişnuit, viţiul meu ? Mă gîndii la Cate, la Fonso, la Nando, la nenorociţii din Torino, care aşteptau îngrămădiţi în adăposturi ca în tot atîtea catacombe. Unii glumeau, alţii rîdeau. „Aluatul creşte," spuneau.

Sînge şi cruzime, beciuri, pădure : lucrurile acestea nu erau oare un joc ? Nu erau ca sălbaticii şi albumele lui Dino ? Dacă moare Cate, mă gîndeam, cine are grijă de fiul ei ? Cine va mai şti dacă e fiul ei sau fiul meu ?

Zgomotul unei pompe mă făcu să tresar. Elvira veni afară şi spuse : — La masă.

Fără să scoatem o vorbă — în timpul alarmei radioul tăcea — ne aşezarăm, Elvira în faţă, bătrîna alături, ca întotdeauna. Bătrîna îşi făcu semnul crucii. Nimeni nu vorbi. Să desfac şervetul la masă, să ating tacîmurile, să mănînc, mi se păru un joc, un joc inutil. Către ora unu, alarma încetă. Tresăririm, aproape surprinşi. Elvira îmi puse în farfurie încă o felie de tort.

XI

VARA se sfîrşea. Începeau să se vadă țărănci pe cîmp, şi scări rezemate de arborii din livezi. Acum nu mai plecam cu Dino de pe pajişti : acolo erau perele, strugurii, lanul de porumb. Veni ştirea debarcării în Calabria. Noaptea, discuții aprinse. Evenimentul mare, ireparabil, se petrecea. Aşa dar nimeni nu încerca nimic ? Trebuia să sfîrşim aşa ?

Opt septembrie ne surprinse în timp ce scuturam nuci cu Gregorio. Întîi trecu pe stradă un camion militar, care huruia la cotituri şi stîrni nori de praf. Venea de la Torino. După o clipă alt zgomot şi alt huruit ; un al doilea camion. Trecură cinci. Praful ajunse printre pomi, în aerul curat al serii. Ne privirăm în față. Dino alergă în curte.

Pe înserat veni Cate.

— Nu ştiți ? strigă din stradă. Italia a cerut pace astăzi.

La radio, vocea monotonă, răgușită, neverosimilă, repeta mașinal la fiecare cinci minute, știrea. Înceta și relua, de fiecare dată pe un ton amenințător. Nu se schimba, nu cobora, nu adăuga niciodată nimic. Era în ea ceva din încăpățînarea unui bătrîn, a unui copil care știe lecția. Nici unul dintre noi nu spuse nimic, în clipa aceea, afară de Dino care bătu din palme. Rămaserăm descumpăniți, ca mai înainte, la trecerea celor cinci camioane.

Cate ne spuse că la Torino, în cafenele și pe străzi radio-Londra zbiera și grupuri mari aplaudau. Avusese loc o debarcare la Salerno. Se dădeau lupte pretutindeni. „La Salerno? nu la Genova?" Se organizau cortegii, demonstrații.

— Nu se știe ce fac nemții, spuse Cate. Vor pleca, sau nu?

— Nu spera, îi spusei, chiar dacă ar vrea, n-ar putea.

— E rîndul soldaților noștrii, spuse bătrîna, e rîndul lor acum.

Bătrînul Gregorio tăcea, fără să mă piardă din ochi. Era și el un copil uimit. Îmi fulgeră prin minte ideea ciudată că nici bătrînul mareșal care în seara aceea ne arunca în derută, nici generalii săi, nu știau mai mult decît Gregorio, și în seara aceasta se agățau descumpăniți de radio ca și mine, ca și el.

— Dar la Roma, spusei, la Roma ce se întîmplă ?

Nici un post de radio nu ne-a spus-o. Cate auzise în oraş că la această oră englezii o ocupaseră, că era de ajuns ca o mie de paraşutişti să se unească cu ai noştri şi să-i înfrunte pe nemţi.

— Or fi proşti, miniştrii ăştia, dar la pielea lor ţin. Au prevăzut-o, fii sigur, spuse Cate.

— Dar Nando şi Fonso, întrebai deodată, nu vin ? Asta au dorit totdeauna. Or fi mulţumiţi.

— Nu i-am văzut, spuse Cate. Am venit repede să vă povestesc.

Nando şi Fonso nu veniră în seara aceea. Veni Giulia, gîfîind. Spuse că la fabrică fusese o adunare pentru a se pune la cale strîngerea de arme, că Fonso ţinuse un discurs, că se vorbea de ocuparea cazărmilor. La periferie se auziseră împuşcături. Se ştia că bande de speculanţi de bursă neagră jefuiseră un depozit militar, că nemţii îşi vindeau uniformele fasciştilor şi fugeau deghizaţi.

— Mă întorc la Torino, spuse Giulia. La revedere.

— Spune-le celorlalte fete să vină aici, strigă bătrîna. Spune-i şi lui Fonso, nebunilor acelora. Au să vină zile grele.

— Nu-i nimic, spuse Cate înflăcărată. De data asta se termină cu adevărat. Trebuie să rezistăm cîteva zile.

— Nu vor mai fi incursiuni aeriene, spusei brusc.

Cînd să plec la cină, Dino ne făcu să rîdem pe toți.

— S-a terminat războiul ? întrebă cu o voce slabă.

A doua zi eram în picioare, în zori. De la Roma nici o știre. Radioul nostru transmitea canțonete. Din străinătate, obișnuitele buletine de război. Debarcarea la Salerno, oglinda mării forfotind de transporturi : operația era încă în curs. Elvira ascultă lîngă mine, încordată și palidă. Ne strînsesem în fața aparatului de radio. Spusei deodată.

— Nu știu cînd mă întorc, și plecai.

Pentru a umple dimineața goală luai drumul spre Torino. Întîlnii cîte un trecător rar, un biciclist care urca ostenit. Printre povîrnișuri, departe, Torino fumega liniștit. Unde era războiul ? Nopțile de foc păreau un lucru îndepărtat, neverosimil. Ascultai încordat dacă se auzeau camioane.

La Torino ziarele relatau sub titluri groase capitularea. Dar oamenii aveau aerul că se gîndesc la treburile lor. Prăvălii deschise, gărzi civile la răspîntii, tramvaiele mergeau. Nimeni nu vorbea, despre pace. La colțul dinspre gară un grup de nemți neînarmați încărca mobilă într-un camion :

cîţiva gură-cască asistau la mutare. „Nu se văd ai noştri, mă gîndii, sînt toţi consemnaţi în cazarmă din cauza stării de asediu."

Ascultam atent şi căutam în ochii trecătorilor. Toţi mergeau tăcuţi, ferindu-se. „Poate a fost desminţită ştirea de ieri şi nimeni nu vrea să admită că a crezut în ea." Dar doi tineri, sub porticul Cristalului, strigau în mijlocul unui grup şi aprindeau un ziar desfăcut, pe care un chelner voia să şi-l ia înapoi. Cîţiva rîdeau.

— Sînt fascişti, spuse un altul dintr-un colţ, liniştit.

— Luaţi-i la bătaie, omorîţi-i, urla o femeie.

Ştirile le aflai în uşa barului. Nemţii ocupau oraşele. Acqui, Alessandria, Casale, erau cucerite. Cine o spune ? Călătorii care sosesc.

— Dac-ar fi adevărat, n-ar merge trenurile, spusei.

— Nu-i cunoşti pe nemţi.

— Şi la Torino ?

— Vor veni la timpul potrivit, spuse un altul, rînjind. Fac totul metodic. Nu vor dezordini inutile. Masacrele le vor face cu calm.

— Dar nimeni nu rezistă ? întrebai.

Sub portic crescură urletele şi tumultul. Ieşirăm afară. Unul din cei doi, în picioare pe o măsuţă, vorbea mulţimii, care asculta cu un aer batjocori-

tor sau se îndepărta. Alţi doi se băteau lîngă un stîlp, şi femeia, strigînd cuvinte neruşinate, încerca să se amestece.

— Guvernul ruşinii, striga oratorul, al trădării şi al înfrîngerii, vă cere să săvîrşiţi asasinarea patriei.

Măsuţa se clătina ; din mulţime se ridicau înjurături.

— Vîndut nemţilor, strigau.

Erau bătrîni, servitoare, băieţi, un soldat. Mă gîndeam la Tono şi la ceea ce ar fi spus el. Îi strigai ceva oratorului şi în clipa aceea mulţimea undui şi se împărţi în două. Cineva striga :

— Faceţi loc sau vă omor.

Răsunară puternic două împuşcături sub portic, cîţiva oameni căzură, alţii dispărură ; geamurile se făcură ţăndări ; şi departe, în mijlocul pieţii, îi văzui din nou pe cei doi care se băteau, şi pe femeia care-i înfrunta.

Cele două împuşcături îmi răsunară îndelung în urechi. Mă îndepărtai ca să nu fiu surprins, dar acum ştiam de ce oamenii nu vorbeau şi dădeau colţul străzii. Mă dusei la şcoala mea, pe strada liniştită şi pustie. Speram să întîlnesc pe cineva, chipuri cunoscute. „Peste o lună vor fi examenele", mă gîndeam. Bătrînul Domenico scoase capul afară.

Trebuia să înfruntăm destinul acela al nostru pînă la capăt. Cît de departe păreau bombardamentele. Începea acum ceva mai rău decît incendiile și prăbușirile nocturne.

Auzii vorbindu-se despre ele la cîrciuma din Pino, unde mă duceam pe ascuns, pentru că era un loc de trecere. Trăgeam cu urechea dacă trecuseră nemți sau fasciști. Într-o dimineață întîlnii acolo un soldat — avea încă bocancii și moletierele — cu impermeabilul zdrențuit pe trupul gol. Era un băiat din Toscana, rîdea din adîncul ochilor. Vorbea, flecărea cu noi ceilalți clienți, și povestea marșul său din Franța, zece zile de fugă, pomenea numele camarazilor, rîdea, spera să ajungă în Valdarno. Nu ne ceru de mîncare, nici de băut. Era palid, nebărbierit, dar trebuie că se și înțelesese cu fata din local care, înfofolită și cu ochii încrucișați, îl pîndea de după tejghea.

— Adîncul văii era păzit de bastarzii aceia, spunea. Să nu cumva să fi trecut prin loc descoperit. Trăgeau. Am văzut arzînd atîtea sate.

— Dar sus, în munte, n-a ajuns războiul, spuse unul.

— Ce război. Represalii, spuse un altul. Un sat ascunde un soldat, și nemții îi dau foc.

— Într-o noapte, pe un pod... povestea toscanul, şi se uita cu coada ochiului la fată.

Toţi asultarăm, înghiţind în sec. Toscanul ceru un chiştoc, distrat. Urmară alte poveşti. Povestiră clienţii, ţărani blajini. Poveşti reci, de necrezut, arestări de femei şi copii pentru a pune mîna pe bărbat, bătăi care sfîrşeau cu o săritură de pe scări, recolte devastate, jafuri, cadavre aruncate în piaţă cu chiştocul în gură.

— Era mai bun războiul, spuneau. Dar toţi ştiam că adevăratul război era acesta.

— Să sperăm că timpul se va menţine frumos, spuse toscanul.

Mă plimbai adesea singur pe străzile obişnuite, ocolind *Le Fontane*, pe Dino, pe Cate cu discuţiile ei ; dar discuţia şi zbuciumul cu care ne obişnuisem, renăşteau acum pretutindeni stimulate de aşteptarea înfrigurată a unui eveniment de necrezut, de un rest de speranţă, de un egoism încă îngăduit. Acum, cînd şi acele zile par un vis şi să te salvezi nu mai are aproape sens, stăruie în adîncul tuturor întîlnirilor şi al deşteptărilor o pace disperată, uimirea de a trăi încă o zi, încă o oră, care te înveseleşte. Nu mai ai multă consideraţiune nici pentru tine, nici pentru ceilalţi. Asculţi, nepăsător.

Fără să vreau, mă trezeam în zori şi alergam la radio. Nu vorbeam despre asta cu Elvira şi cu

mama ei. Răsfoiam ziarul. Fiecare știre îndepărta sfîrșitul cu luni de zile. În adîncul văii, Torino mă înspăimînta. Acum nici focul, nici bombele — care nu veneau — nu mai erau de ajuns să ne înfricoșeze. Războiul coborîse printre noi, în case, pe străzi, în închisori. Mă gîndeam la Tono, la capul lui mare, aplecat, și nu îndrăzneam să mă întreb ce era cu el.

Elvira și mama ei se purtau cu mine matern, puțin posomorîte, umile. Era o pace în casa aceea, un adăpost, o căldură ca în copilărie. În anumite dimineți, de la fereastră, privind vîrfurile copacilor, mă întrebam pînă cînd avea să dureze privilegiul acela al meu. Perdeluțele albe, proaspete, se deschideau înspre frunzișul tainic și povîrnișul îndepărtat unde se zărea o pajiște în mijlocul pădurii și poate cineva dormea sub cerul liber. De cîți ani o vedeam oare în fiecare dimineață, înverzită de iarbă sau încremenită sub zăpadă? Aveau oare să mai existe aceste lucruri, *după?*

Încercai să studiez, să citesc. Mă gîndii să mă ocup de Dino și să-l învăț științele. Dar Dino făcea și el parte din lumea zdruncinată din temelii. Dino era închis, inaccesibil. Observasem că stătea cu mai multă plăcere cu Fonso sau cu Nando decît cu mine. Îi spusei lui Cate să-l trimită acasă la mine în fiecare dimineață, să nu-l

lase singur pe străzi : stînd cu mine la o masă, ar fi învățat cu sîrguință. De altfel școlile nu fuseseră redeschise.

— Da, lasă-l, spuse Nando, îți iei o grijă de pe cap. Măcar el, care poate, să învețe.

În seara aceea vremea se răcorise. Stăteam în bucătărie, între oale și lighean. Fonso nu era acolo, și nu erau nici fetele. Fără Fonso discuția lîncezea. În zilele acelea nimeni nu mai vorbea pentru a vorbi. Cînd eram astfel împreună, în lumină, îi priveam pe furiș — strîmbăturile lui Dino, tăcerile femeilor — și lucrul cel mai viu, cel mai aprins, erau ochii îndrăzneți ai lui Nando, acei ochi tineri care nu păstrau nici o urmă din războiul pe care-l văzuseră. Acum soția lui era însărcinată — izbutiseră, fără pat și fără casă — și la frămîntările politicii se adăuga acum această nerăbdare.

— Profesore, îl vei învăța carte pe fiul meu ? spunea rîzînd, dar veselia, speranța lui erau încordate, potolite ; soția lui ne privea încruntată.

Plecam de acolo la primul țîrîit al greierilor ; starea de asediu nu ajungea pînă acolo sus, dar, totuși, pe potecile acelea îmi sfîrîiau călcîiele. Pe străzile din Torino, noaptea, răsunau împușcături îndrăznețe, strigătele de „cine-i acolo“ ale haimanalelor, ale bandiților care păstrau ordinea — pînă

şi jocul şi gluma miroseau acum a sînge. Mă gîndeam la Tono, care căzuse în mîinile acelea, la surîsul viclean al lui Fonso cînd vorbea despre el. Fonso apărea pe neaşteptate la *Le Fontane*, cîteodată chiar ziua ; îl întrebai dacă la fabrică îi schimbaseră în adins programul. Îmi făcu cu ochiul şi scoase un permis — în două limbi — de curier şi paznic de noapte. Dintre toţi, era singurul care nu-şi pierduse cumpătul în acea ultimă lună ; glumele sale deveniseră mai precise şi mai vesele. Ieşirile pline de neastîmpăr, trăncănelile agresive şi nesăbuite de odinioară, erau acum un zîmbet muşcător. Era limpede că avea o muncă, o misiune a lui care-l absorbea cu totul, dar nu vorbea niciodată despre ea. Cînd avea timp, discuta cu plăcere. Era un om ocupat.

Într-o seară, cînd Fonso nu era de faţă, urmăririm războiul pe hărţile din ziare şi de pe atlasul pe care-l adusesem să i-l arăt lui Dino. Nimic altceva din ce făceam pentru el, nu-l interesa ; de la un timp toanele sale îl ispiteau să se întoarcă în oraş, unde, în fiecare seară, se afla Fonso şi ceilalţi băieţi, şi starea de asediu, nemţii, războiul. Încrederea pe care Fonso i-o inspira, povestirile lui Nando despre lupta de partizani din Balcani, îl îndepărtau de mine şi de femei. Nando ne povesti lucruri îngrozitoare despre ambuscadele şi represaliile din munţii Serbiei.

— Pretutindeni unde ajung nemţii, se sfîrşeşte astfel. Oamenii încep să se măcelărească.

— Nu sînt numai nemţii, spusei. Sînt sate în care ţăranii se duc la tîrg cu puşca şi în timp de pace.

Bătrîna, bunica lui Cate, se întoarse de lîngă lighean să ne privească.

— Atunci, nu sînt numai nemţii ? bombăni sora lui Fonso.

Bătrîna spuse :

— Nu e vina nemţilor ?

— Nu e vina nemţilor, spusei. Nemţii au stricat numai şandramaua, au tăiat creditul stăpînilor de altădată.Acest război e mai mare decît pare. Acum s-a întîmplat că oamenii i-au văzut fugind pe cei care comandau înainte, şi nu-i mai opreşte nimeni. Dar, fiţi atenţi, ei nu vor să se răfuiască cu nemţii, numai cu ei : vor să se răfuiască cu stăpînii de altădată. Nu e un război al soldaţilor, care mîine se poate termina ; e războiul săracilor, războiul disperaţilor împotriva foamei, a mizeriei, a închisorii, a ororii.

Din nou mă ascultau cu toţii, chiar şi Dino.

— Să-i luăm pe ai noştri de exemplu, continuai. Pentru ce nu s-au apărat ? Pentru ce s-au lăsat înhăţaţi şi trimişi în Germania ? De ce au crezut în ofiţeri, în guvern, în stăpînii de altădată ? Acum, că-i avem din nou pe fascişti, încep iar

să se mişte, şi vor fugi în munţi, vor sfîrşi în închisori. Acum începe războiul cel adevărat, al disperaţilor. Şi, se înţelege : trebuie să le mulţumim nemţilor.

— Dar să le dăm la cap, zise Nando.

Dino mă privea mereu, mişcat de liniştea cu care toţi mă ascultau.

— Dacă nu vin mai repede ceilalţi, mormăii, vom sfîrşi şi noi ca în Muntenegru.

Bătrîna ne arunca priviri piezişe, zdrăngănind prin farfuriile ei.

— Va veni ziua, spusei ridicîndu-mă, cînd vom avea morţi prin şanţuri, aici pe colină.

Cate mă privea, serioasă.

— Ştii atîtea lucruri, Corrado, spuse încet, şi nu faci nimic să ne ajuţi.

— Trimite-l mîine pe Dino acasă la mine, spusei rîzînd, îl voi învăţa aceste lucruri.

XIII

ACUM nu mai încăpea îndoială. Se întîmpla la noi ceea ce de ani de zile se petrecea în toată Europa, — orașe și sate împietrite de spaimă sub cer, străbătute de armate și de zvonuri înspăimîntătoare. În zilele acelea nu murea numai toamna. La Torino, deasupra unei grămezi de moloz, văzusem un șobolan, liniștit, la soare. Atît de liniștit, încît la apropierea mea nu mișcase capul și nici nu tresărise. Stătea nemișcat pe labe și mă privea. Nu se mai temea de oameni.

Venea iarna și *mie* mi-era teamă. Cu frigul eram deprins, ca șoarecii, ca toți ceilalți, deprins să cobor în pivniță, să-mi suflu în mîini. Nu ne copleșeau neajunsurile, nici dezastrele, poate nici măcar amenințarea morții din cer; ci taina, în sfîrșit dezlegată, că puteau să existe dulci coline, un oraș pierdut în ceață, ziua de mîine așteptată cu bucurie, și în toate clipele să se întîmple, la fiecare pas, lucrurile îngrozitoare despre care se zvonea. Orașul devenise mai sălbatic decît pă-

durile mele. Războiul acela în care trăiam refugiat, convins că-l acceptasem, că-mi făcusem din el o pace ostilă, se dezlănțuia cu cruzime, mușca mai adînc, ajungea la nervi și la creier. Începeam să privesc în juru-mi, înspăimîntat, ca un iepure hăituit. Mă trezeam noaptea, în tresăriri. Mă gîndeam la Tono, la zîmbetele disprețuitoare ale lui Fonso, la comploturi, la torturi, la morții abia căzuți. Mă gîndeam la satele în care de cinci ani se trăia în felul acesta.

Pînă și ziarele — mai apăreau încă ziare — recunoșteau că în munți fusese ici și colo o rezistență, și continua. Făgăduiau pedepse, iertări, suplicii. Soldați rătăciți, spuneau, patria vă înțelege și vă cheamă. Pînă acum am greșit, spuneau, vă promitem că vom fi mai buni. Veniți să vă salvați, veniți să ne salvați, pentru Dumnezeu. Voi sînteți poporul, voi sînteți fiii noștri, sînteți ticăloși, trădători, lași... Îmi dădui seama că frazele goale de altădată nu mai stîrneau rîsul. Lanțurile, moartea, speranța comună, căpătau un sens teribil și cotidian. Ceea ce la început fusese fără temei, fusese vorbă goală, acum te seca la inimă. În cuvinte există ceva impudic. În anumite clipe aș fi vrut să mă rușinez.

Dar tăceam. Aș fi vrut să dispar ca un șoarece. Animalele, mă gîndeam, nu știu ce se va întîmpla. Invidiam animalele. Femeile mele de acasă

aveau norocul că nu știau nimic despre război. Elvira înțelese numaidecît această calitate a ei. Acum și frigul mă alunga în casă, și a mă întoarce acasă de la Torino, din livadă, din plimbările fără țintă pe colina galbenă și despuiată, uitînd pentru o clipă, în căldura molcomă de vizuină, veșnic monotona neliniște și spaimă, mi se părea aproape plăcut. Și pentru asta aș fi vrut să mă rușinez.

În acele dimineți de noiembrie venea Dino și studiam pe cărțile lui, îl ascultam tot ce știa. Deodată întrerupea lecția și începea să-mi povestească ultimele zvonuri, ce spusese un trecător, despre nemți, despre patrioții din rezistență. Știa primele povești cu lovituri neobișnuite, cu înscenări, cu spioni executați ; dacă intra Elvira, înceta. Cu fiecare știre nouă mă gîndeam ce legendă nemaipomenită se făurea în acele zile și cum numai un copil, pe care totul îl uimește, putea să trăiască în miezul evenimentelor, fără să rămînă înmărmurit. Faptul că nu eram un copil ca Dino, era doar o întîmplare ; fusesem cu douăzeci de ani în urmă, și uimirile mele de atunci erau fără temei în comparație cu ale lui. „Iată, spuneam, dacă mor în acest război, din mine nu rămîne decît un copil."

— Nu mai pui costumul acela alb de marinar ? îl întrebai.

— Îl port la școală. Cînd se deschid școlile ?

Elvira care, după ce se termina lecția, îl chema la dulap să-i dea dulciuri, voia să știe de la el dacă avea să se întoarcă la școală, dacă avea surori, dacă-și amintea de tatăl lui. Dino răspundea făcînd pe măscăriciul și încruntîndu-se plictisit.

— Îmi seamănă, îi spuneam Elvirei. Cînd eram copil și cineva mă săruta, mă ștergeam pe față cu mîneca.

— Copii, spunea ea, copii din ziua de azi! Mama muncește și copilul crește cum poate.

— Nu există fiu de țăran a cărui mamă să nu muncească, spuneam. Așa a fost întotdeauna.

— Și asta este infirmieră? întreba Elvira. Și își duc viața la cîrciumă?

— Să ai o cîrciumă, cu ceea ce se petrece...

Din ziua aceea în care a plîns, Elvira nu se mai trădase. Îmi era prea ușor să mă înfurii și să strig că în împrejurări atît de cumplite, cu morțile, cu incendiile, cu deportații, cu iarna și foamea, îți trebuia timp ca să-ți pierzi cumpătul pentru o toană, pentru chinurile inimii. Despre dragoste, de altfel, despre absurda ei dragoste, nu vorbisem niciodată. Florile acelea stacojii din livadă muriseră; toată livada era tristă și uscată. Veni un vînt puternic și o mătură. Îi spusei Elvirei să se mulțumească că avea o casă, foc, un pat cald și o ciorbă. Să se mulțumească. Alții o duceau mai rău.

— Am observat întotdeauna, spuse ea, atinsă în adîncul inimii, că unii își caută nenorocirea singuri.

— De pildă Italia intrînd în război.

— Nu spun asta. E de-ajuns să-ți faci datoria. Să crezi...

— Să te supui și să lupți, spusei. Mîine mă întorc cu pumnalul și cu o cască.

Mă privi clipind din ochi, înspăimîntată.

Era de necrezut cum se menținea vremea. Aburi, puțină ceață în fiecare dimineață, apoi un soare strălucitor. Era noiembrie și mă gîndeam iar la fugarul acela din Valdarno, dacă ajunsese acasă. Mă gîndeam din nou la toți ceilalți, la cei disperați, la cei fără adăpost. Noroc că vremea bună se menținea. Colina era frumoasă, își arăta acum pămîntul aspru, prăfos, dezgolit. În păduri călcai pe paturi de frunziș care trozneau. Mă gîndeam adesea că la nevoie aș fi putut să mă refugiez aici. Nu-i invidiam pe băieții de optsprezece ani. Apărură și la Pino manifeste militare. Republica[1] își refăcea o armată. Războiul devenea tot mai aspru.

Apoi se redeschiseră școlile. Un coleg de-al meu, profesorul de franceză, un bărbat gras și trist, cu care de mult nu mai schimbam nici o vorbă, veni să mă caute. Îl găsii în salon, stînd jos și pe Elvira așezată în fața lui, așteptîndu-mă.

---

[1] Republica fascistă din Salò.

— O, Castelli.

Castelli privi în jur, spunînd că aceea era o casă adevărată. El trăia într-o cameră în oraş, şi proprietarii săi plecaseră la ţară, lăsîndu-l singur în întreaga locuinţă.

— Cel puţin, aici aveţi o sobă, spuse fără să zîmbească. Apoi Elvira plecă să ne facă cafea. Eu spusei ceva despre şcoală, glumind. Castelli asculta cu aerul stupid al celui care are ceva în minte. Aşa gras şi stîngaci cum era, îmi stîrni milă şi de data asta.

Cînd sosi cafeaua, nu atinsesem încă subiectul. Îi spuse Elvirei :

— Puţin, puţin. N-o merit.

Îl privii în timp ce-şi sorbea cafeaua şi mă gîndeam : „Sărmanul. El care e tată de familie. Pentru ce trăieşte singur ?"

La uşă îi spusei :

— Aşadar, Castelli, despre ce e vorba ?

Se destăinui abia afară, în frig. Eu îmbrăcasem pardesiul şi ne plimbam pe prundiş. Mă întrebă dacă războiul se va termina curînd. Mă întrebase şi în salon.

— Doar nu eşti recrut, îi spusei. Eşti mai bătrîn ca mine.

Dar Castelli nu se gîndea la recrutare. „Caraghioşii", bombăni pe jumătate indignat. Nu era o apreciere politică. Castelli nu se pricepea la po-

litică. Trăia singur. Dar i se spusese că a fi profesor însemna a accepta republica, a recunoaşte noul guvern.

— Merită încredere ? întrebă deodată, măcar de-am şti în mîna cui sîntem.

— A acelora dinainte, îi spusei. Ce să ne mai amăgim. Numai că acum sînt mai vioi.

— Dar cum se va termina ? stărui Castelli.

— Cine te-a făcut să te nelinişteşti ?

Mă aşteptam, era colegul de gimnastică, un fost fascist şi şef de grup. Acesta nu făcea un mister din intenţia de a cere trecerea în espectativă, pentru a nu se compromite, şi-i acuza pe toţi ceilalţi de oportunism şi uşurinţă vinovată faţă de războiul fascist. „Trebuie să ne hotărîm, îi declarase, patria e deasupra sentimentelor personale."

— Lucrurile acestea, Lucini le spune ? îl întrebai pe Castelli. Atunci, ori face pe spionul, ori războiul s-a terminat cu adevărat.

Mai tîrziu îmi păru rău că i-am spus-o. Castelli plecă abătut de tot, şi-mi dădui seama că tot soiul de bănuieli, de spaime, mii de incertitudini îi muşcau inima. Dispăru gîrbovit şi mă gîndii din nou la Tono.

Despre asta nu se mai vorbi la şcoală. Îmi revăzui colegii, îl revăzui pe Lucini, lecţiile fură reluate pe tăcute ; cîte un băiat din clasele superi-

oare lipsea. Părea absurd să regăseşti oamenii de serviciu la uşă, să asculţi gălăgia elevilor, să le dai teme. Clopoţelul avea un sunet din alte timpuri şi de fiecare dată te făcea să tresari. Sălile reci te obligau să porţi pardesiul ; era o atmosferă de mutare, de viaţă provizorie. Începui să mănînc din nou la birtul meu, să merg înainte fără să mă opresc, să dau colţurile străzilor, să mă întîlnesc cu Cate.

Seara, împreună cu ea şi cu Dino, urcam colina.

— Să ai bani, — îi spusei lui Cate, — să nu depinzi de alţii. Să te înfunzi într-un sat şi să nu te mai mişti, asta e totul !

— Îmi pare că ai totul, spuse Cate. O duce cineva mai bine ?

Simţii cum roşesc.

— Sînt dorinţi, nu sînt proteste, spusei în grabă. Glumeam.

— Ai vrea să nu te mai gîndeşti la războiul ăsta, spuse ea. Dar nu poţi.

Ne plimbarăm un timp în tăcere. Dino mergea cu paşi mărunţi alături de mine.

— Aş vrea numai să se termine, spusei.

Cate înălţă capul cu vioiciune. Nu spuse o vorbă.

— Da, ştiu, murmurai, singura scăpare e să nu te gîndeşti la război şi să munceşti. Ca Fonso şi ceilalţi. Să te arunci în apă ca să nu simţi frigul.

Dar dacă nu-ți place să înoți ? Dacă nu te interesează să ajungi dincolo ? Bunica ta a spus ceva adevărat : cine are pîinea asigurată nu se mișcă.

Cate tăcea.

— Spune-ți părerea, doamnă.

Cate mă privi în fugă și surîse.

— Ceea ce aș vrea, ți-am și spus.

Coborînd ochii, îi fixă asupra lui Dino. A fost o bănuială, un semn, ca o aluzie fulgerătoare. Poate un reflex involuntar, o promisiune. „Dacă-ți faci datoria, putea să fi spus, — mai e și Dino..."

Mă gîndeam la el de la un timp. Dar lucrurile acestea nu se rostesc în cuvinte. Doar simpla bănuială mă enerva. „În definitiv, mă gîndii, ce-și închipuie ? Puțin îmi pasă de Dino."

— A face sau a nu face aceste lucruri, spusei tare, e totdeauna o întîmplare. Nu începe nimeni. Patrioții și clandestinii sînt puși în derută, nedisciplinați, compromiși de la un timp. Oameni care au și intrat la apă. Tot una e.

— Mulți nu sînt compromiși, spuse Cate. În fiecare zi cade cîte unul care putea să stea liniștit acasă. Bunăoară Tono...

— Ah, aici are dreptate bătrîna, exclamai, există un destin de clasă. La asta vă împinge viața pe care o duceți. Nu degeaba viitorul e în fabrici. De aceea vă admir...

Cate nu spuse nimic, și surîdea.

XIV

ÎNCETASEM să-i caut acasă la ei, unde şi Cate petrecea o oră după-amiaza. Încetasem pentru că Fonso şi Nando erau mereu plecaţi — plecaţi din oraş chiar — şi pentru că aceste lucruri sau le faci cu adevărat, sau n-are rost să le începi. Să te compromiţi în joacă, e prea stupid. Dar acum domnea primejdia pretutindeni. Trăim timpuri în care nimeni — oricît de laş ar fi — nu e sigur că se trezeşte a doua zi în pat. Din cauza bombardamentelor. Şi are dreptate bătrîna. Au dreptate preoţii. Sîntem vinovaţi cu toţii ; toţi trebuie să plătim.

Cel dintîi care a plătit, a fost cel mai nevinovat, Castelli. Cu tot neastîmpărul copiilor şi vorbele mieroase ale directorului, în ciuda unui bombardament cumplit care ne alungă în pivniţi ca pe nişte şoareci, marile coridoare ale sălilor, curtea goală şi liniştea obişnuită, încă mai făceau din şcoală un refugiu şi o alinare, ca o veche mănăstire. Părea ciudat că unii se gîndeau să găsească

în altă parte pacea şi omenia. Dar Castelli, supus acum orbeşte acelui absurd Lucini, Castelli care dădea lecţii particulare, nu-l întrebă pe Lucini cum de nu pleca şi el. Se plimbau împreună prin hol şi Lucini, măruntel şi agresiv, se încrunta, îşi arăta colţii, dădea din cap în semn de încuviinţare. Castelli avu o scurtă şedinţă cu directorul şi, într-o bună zi, îşi prezentă cererea.

Mi-a spus-o secretara, şovăitoare, comentînd:

— Fericiţi cei diabetici.

Dar lucrurile n-au mers uşor. Am fost şi eu convocat la director. După tonul directorului, înţelesei că fierbea ceva. Nu era o anchetă, Doamne fereşte. Nu i se părea că era cazul. Vroia numai să afle dacă ştiam ceva despre hotărîrea unui coleg, dacă nu se vorbise, dacă gîndeam că motive străine... Apoi se înfurie.

— Toţi am vrea să stăm acasă. Ar fi comod pentru oricine în aceste timpuri. Frumoasă descoperire. Dar nu putem sta toţi. Noi, directorii, sîntem cei mai expuşi. Trebuie să dăm socoteala de fiecare cuvînt de-al nostru şi de-al dumneavoastră...

Îmi amintii de data aceea cînd, cu un an înainte, ne vorbise în consiliu despre încrederea deplină care, în clipele acelea grele, trebuia să domnească între noi şi director. Atunci Lucini era încă fascist.

Nu izbutii să mă stăpînesc şi-i pomenii numele. Apoi îmi muşcai limba. Dar directorul se posomorî şi în acelaşi timp începu să rîdă.

— Lucini e Lucini, îmi spuse. Ştim cu toţii cine e Lucini.

— Dar nu e vorba de el ? întrebai brusc. Ne privirăm buimăciţi. Atunci directorul oftă ca în faţa unui şcolar foarte prost.

— Castelli, îmi spuse. Castelli. Să plecăm, repede.

Strîmbai din buze şi-l privii.

— Castelli ? făcui mirat. Dar e un sfînt.

Se sculă în picioare şi se îndreptă spre uşă ; o atinse şi se întoarse repede înapoi. Se opri la un pas şi se lovi cu palma peste frunte. Scoase un suspin de nerăbdare.

— Castelli mi-a făcut o declaraţie imprudentă, spuse. O să iasă un bucluc din asta, sigur. Primejdia sînt copiii. Dumneavoastră nu ştiţi dacă a vorbit cu copiii ?

— Numai Lucini poate să v-o spună. Sînt mereu la braţ.

— Dar încetaţi odată, izbucni. Nu-l putem amesteca pe Lucini.

— De ce nu ? spusei cu aerul cel mai nepăsător.

Atunci directorul îmi aruncă o privire plină de şiretenie. Se aşeză din nou la masă, strîngîndu-şi mîinile peste vestă. Păru resemnat.

— Vreau să vă vorbesc deschis, spuse încet. Avem cu toţii nervii zdruncinaţi, în timpurile acestea. Ceea ce un coleg îi spune altuia, ceea ce ne spunem în această cameră între patru ochi, nu iese de aici. Îndrăznesc să cred că alcătuim împreună o singură familie. Dar avem o datorie, o misiune de împlinit. În faţa copiilor, în faţa familiilor, şi chiar în faţa naţiunii, a acestei ţări nenorocite, sîntem chemaţi să dăm exemplu, e limpede ? A săvîrşi gesturi necugetate, a lua o atitudine imprudentă... despre conştiinţă vom vorbi mai tîrziu, dacă vreţi... poate avea urmări... poate atrage... poate implica. Ochii multora, nu numai ai copiilor, sînt aţintiţi asupra noastră... E limpede ?

Despre conştiinţă nu mai vorbirăm. Niciunul nu ţinea la asta. Îi făgăduii doar că aveam să caut să-l conving pe Castelli să-şi retragă cererea. Trecui în schimb pe la Lucini şi-l întrebai foarte serios cum o ducea cu sănătatea. Lucini înţelese şi se înfurie. Spuse imediat că astea nu erau timpuri să stai în papuci şi că oamenii de curaj trebuiau să se expună.

— Să se expună, cum ?

— Războiul acesta, îmi spuse, n-a fost înţeles. Am plecat cu un regim care era putred. Toţi trădau şi trădează. Dar proba focului ne cerne... Trăim o revoluţie. Această republică tîrzie...

Nu demonstră mare lucru dar încercă. Ideea lui era că timpurile te împingeau de la spate, că trebuia să iei parte la bătălie şi să salvezi patria stînd alături de acela dintre adversarii în conflict care ar fi făcut revoluţia şi dictat pacea.

— Dar cine va învinge? murmurai.

Mă privi uluit, dînd din umeri.

Îl însoţii pe Castelli spre casă, şi-i descrisei spaimele directorului. Mă asculta mişcat. Îi vorbii de Lucini şi-l întrebai dacă făcuseră cererea împreună.

— Tot una e, îi spusei, dacă într-o bună zi încetezi să mai vii la şcoală. La ce-ţi foloseşte să le spui tuturor că eşti sătul?

Îi era de folos pentru că avea nevoie de jumătatea aceea de salariu.

— Lucini, îmi spuse, nu poate cere trecerea în espectativă pentru că, dacă ar fi şters din registre, cui ar putea să mai dea lecţii? Mai există cineva care să facă scrimă?

Povestea aceasta era tot mai absurdă. Îi explicai că nimeni n-ar fi visat niciodată să ne arunce în faţă că am servit guvernul acela.

— Toţi ar trebui atunci să nu mai facă nimic, îi spusei. Vatmanii, judecătorii, poştaşii. Viaţa s-ar opri.

Domol şi cu încăpăţînare, îmi spuse că tocmai asta trebuia făcut.

— Dar, atunci, renunță la leafă. Sînt banii guvernului.

Clătină din cap și plecă. Mă întorsei acasă neliniștit și nemulțumit. Îmi închipuii cum m-ar fi privit femeile, cum m-ar fi privit Cate, dacă aș fi făcut un gest asemănător. Poate i-ar fi plăcut. I-ar fi plăcut și Elvirei, dintr-un alt motiv. Iată, îmi frămîntai mintea toată seara, cine riscă, cine acționează cu adevărat, așa face, nu se mai gîndește. Ca un copil care se îmbolnăvește și nu știe că va muri. Nu privește în el însuși, nu renunță nici măcar la bani. Crede că-și face interesul ca toți, ca oricare altul.

În acele zile îmi scriseră cei de acasă pentru sărbători. Scria sora mea, îmi dădea vești despre ogoare, se plîngea că stăteam departe — la oraș — și în anul acela. Desigur, călătoriile erau grele, trenurile incomode, înghețate. Viața e grea pretutindeni, spunea, aici nu sînt noutăți. Scrisoarea era închisă într-un coșuleț cu fructe și cu carne ; erau și dulciurile de Crăciun.

Jumătate din coșuleț l-am dus la *Le Fontane* pentru cina de sfîrșit de an pe care o proiectasem cu Cate mai de mult. Trebuiau să vină toți. Bunica și fetele munciră o zi întreagă să gătească ; Dino și cu mine cutreierarăm colina după anghinare și castane. Era o zi uscată, strălucitoare ; în anul acela nu căzuse încă zăpada. Dino îmi po-

vesti că fusese în oraş să vadă locul unde împuşcaseră trei patrioţi ; se mai zăreau încă petele de sînge ; dacă ajungea cu o zi înainte, vedea şi cadavrele. Cîte un trecător se întorcea şi ocolea locul acela. Îi spusei să înceteze, şi să se gîndească la sărbători. Îmi mai spuse că se vedeau urmele gloanţelor pe zid.

La *Le Fontane* îl aştepta un teanc de cărţi şi o lanternă de buzunar ; avea să le găsească la întoarcere. Cate îmi şi mulţumise. Nu eram sigur că lui Dino avea să-i placă darul meu. Nu mai făcusem niciodată daruri unui copil. Dar puteam să-i dăruiesc un pistol ?

Ne întoarserăm îngheţaţi şi mulţumiţi. În bucătărie era o căldură plăcută. Se aflau acolo bătrînii, Fonso, Giulia, Nando, toţi.

— Asta e un loc sigur, spuneau. Nu trăieşti cu sufletul la gură ca la Torino.

— Cînd te gîndeşti, spuneau, că în pivniţă se găsesc atîtea, că ar putea să ne pună la zid pe toţi. Şi pe dumneata, bunico.

Fetele rîdeau şi aduceau bucatele la masă.

— Acum e Crăciun, să încetăm, spuse cineva.

Vorbirăm despre Tono. Era în Germania, la exterminare. Vorbiră despre alţii pe care nu-i cunoşteam, despre evadări, despre atacuri prin surprindere.

— E mai multă lume în munți decît acasă, spuse soția lui Nando, cine știe cum vor face Crăciunul.

— Fii liniștită, murmură Fonso, le-am trimis și vin.

Eu mă uitam la bătrînul Gregorio, cum, domol, în vestă și gîrbovit, mesteca bucăturile. Nu vorbea, părea că ascultă, privea liniștit, ca și cum discuțiile acelea le auzea în fiecare zi, de cînd se născuse. Neliniștea bucuriei noastre nu-l atingea. Îmi amintea de satul meu. Dintre noi toți, el era singurul care trăise mereu pe colină.

— O dată cu primăvara, spunea Fonso, vom coborî din munți.

— Au să vă omoare repede, spusei imediat. E mai bine să rămîneți îm munți.

Și Cate îmi dădea dreptate.

— Vara viitoare, spuse Fonso, vor veni ei să ne caute aici sus. Nu trebuie să le dăm răgaz.

— Atîta timp cît englezii nu ne ajută, spuse Nando rîzînd, nu vom avea arme bune. Nemții și fasciștii sînt arsenalul nostru. Dacă nu ni le-aduc ei, trebuie să coborîm noi să le luăm.

— Ce război, ce război ! strigă o fată. Invinge cine izbutește să fugă mai întîi.

Se rîdea și se vorbea tare și atunci Dino, care băuse și el, începu să facă pe nebunul și să alerge în jurul mesei, țintind lanterna ca pe o armă și

aprinzîndu-ne-o în ochi. Eu spusei că de patru ani, nemţii erau experţi în războiul de gherilă şi să nu ne facem iluzii.

— Nu ne mai rămîne decît să-i vedem la noi acasă, spuse Nando.

— Mai bine aşa decît cum era înainte, o tăie Fonso.

— Fireşte.

Nimeni nu vorbi despre sfîrşitul războiului. Nimeni nu se mai gîndea la timpul care se scurgea. Nici măcar bătrîna. Spuneau „anul viitor" sau „vara viitoare" ca şi cum n-ar fi fost nimic, ca şi cum fuga, sîngele şi moartea care ne pîndeau, erau ceva firesc.

Cînd se aduseră la masă fructele şi tortul, se vorbi despre satul meu şi despre bandele de acolo. Cate mă întrebă despre bătrînii mei. Fonso, care organiza lupta la Torino şi în munţi, spuse ceva despre activitatea clandestină de pe colină. Nu avea veşti prea multe, era un alt sector, dar ştia că există un sat blestemat unde prea mulţi fugari începuseră să lucreze ogoarele şi nu se mai gîndeau la război.

— Sînt coline ca acestea, spusei atunci. Se poate ascunde cineva pe colină iarna ?

— Se poate oriunde, îmi spuse. Numai astfel îi poţi împrăştia pe atacanţi. Cînd fiecare casă, fiecare sat, fiecare colină îşi vor avea apărătorii

lor, poţi să-mi spui cum vor putea ţine piept fasciştii ?

— Fiecare neamţ pe care-l agăţăm, spuse Nando, înseamnă unul mai puţin care luptă la Cassino.

Mă gîndii neîncrezător la viile şi colina de aici. Mi se păru de necrezut, absurd, ca şi aici să se tragă, să se întindă curse, să ardă casele şi oamenii să moară.

— Aţi putea să-mi spuneţi, interveni soţia lui Nando, dacă englezii or să vă spună mulţumesc ?

— Fii liniştită, spuse Fonso. Nu ne luptăm pentru englezi.

Camera mirosea a fum şi a vin. Şi Cate aprinse o ţigară. Deschiseră radioul. Zarva crescu, şi te simţeai bine în căldura aceea, rezemat de sobă, ascultînd glasurile din jur. Ieşisem o clipă mai înainte în curte, cu Dino, şi în timp ce el se ghemuia în întuneric, eu mă pierdeam o clipă în stele şi în cer. Aceleaşi stele de cînd eram copil, aceleaşi stele care străluceau peste oraşe şi tranşee, peste cei morţi şi cei vii. Nu exista oare pe colinele acelea un colţişor, o curte a păcii, de unde, măcar în noaptea aceea, să fi privit la stele fără să înceapă să-ţi bată inima ? Prin uşă auzeam gălăgia mesenilor şi mă gîndeam că aveam moartea sub picioare. Apoi Dino mă strigă, intrarăm din nou

în casă şi căldura ne învălui. Fetele începură să cînte.

În ziua următoare coborîi la Torino. Trecui pe la şcoală şi acolo îl întîlnii pe Fellini cu bereta trasă pe ochi. Trăncăni despre sărbători, apoi spuse :

— E unul care a făcut un Crăciun căcăcios.

Aşa vorbea Fellini, rînjind obraznic. Aşteptai să continue şi o făcu imediat.

— N-aţi aflat de Castelli ? L-au suspendat de la catedră şi l-au închis.

XV

ANUL se sfîrşi fără zăpadă şi la reluarea cursurilor, nu mai vorbii cu colegii decît despre Castelli.

— Noroc că nu e frig, spuneau. Dar, dacă e adevărat că are un început de diabet, dă ortul popii. Ce se putea face pentru el ?

— Nimic, murmuram noi, nimic.

Ticăloşia asta ar putea să se întindă. Lucini tăcea consternat şi perfid. Cînd ajungeam la poarta şcolii, mă aşteptam de fiecare dată să zăresc o maşină, nemţi, poliţişti.

— Om fi supravegheaţi toţi, spuse un altul, copiii, casele. Ce porcărie. Ne vor lua ca ostateci.

Bătrînul Domenico spuse :

— Sîntem în situaţia în care, dacă unul nu se simte bine, nu se mai poate lungi în pat.

— Domnule profesor, păziţi-vă, strigau cei mai isteţi dintre copii.

În zilele acelea aproape că şi directorul îmi inspira milă. Ofta şi tresărea la orice ţîrîit de te-

lefon. Era vădit că, vorbind cu inspectorul, Castelli își pusese singur funia de gît. Fața aceea a lui, jilavă și tristă, n-o regreta nimeni. Și-o dorise. De altfel, gîndindu-mă din nou la el, nu trăia încă dinainte ca într-o celulă, solitar și încăpățînat ? Dar toți trăiam așa, între pereți, în teamă și în așteptare, și fiecare pas, fiecare glas, fiecare gest neașteptat ne gîtuia.

— Silvio Pellico, cel puțin, zîmbi într-o zi directorul, s-a mulțumit să intre la închisoare, fără să-și bage la apă nici un coleg...

— Dar n-are rude ?

— Treaba lui, Doamne ferește.

Îl uitarăm și pe Castelli. Vreau să spun, încetarăm să mai vorbim despre el. Dar ca și Tono, ca și Gallo, ca și soldatul din Valdarno, ca și fratele lui Egle, Castelli îmi revenea în minte pe negîndite, în fața unei suferințe, a unei alarme, a zorilor înghețați de brumă, a știrilor neliniștitoare. Mă gîndeam la ei toți mai ales noaptea, ducîndu-mă la culcare pe întuneric, sau dimineața, coborînd la Torino, în timp ce soarele aprindea cu aur crud ferestrele etajului patru al unui bloc. Iarna, strălucirea orbitoare, negurile aurii ale dimineții, mă împăcaseră întotdeauna cu lumea, îmi dăduseră un fior de speranță. Încă în primii ani ai războiului ideea că pe lume mai rămîneau încă aceste bucurii, dădea un sens aștep-

țării mele. Acum, și asta se risipea și nu mai îndrăzneam să ridic capul.

Egle trăncănea despre fratele ei, cu volubilitate. Îl dădea drept cumințit aproape și părea liniștită. Nu, la nemți nu trecuse. Nu merita osteneala. Dar nici nu intrase în legătură cu dușmanii de ieri, era prea leal ; locuia la Milano, lucra ca inginer într-o fabrică, trăind ca și ascuns împreună cu cîțiva prieteni. Se îmbrăcase civil.

Dacă ar fi trebuit să fug, mă întrebam în zilele acelea, dacă ar fi trebuit să mă ascund, unde m-aș fi dus, unde aș fi dormit noaptea și unde aș fi găsit o bucată de pîine ? Aș fi găsit un alt loc la fel ca această casă, puțină căldură, puțină tihnă ? Mă simțeam hăituit și vinovat, mă rușinam de zilele mele liniștite. Dar mă gîndeam la zvonurile, la poveștile cu oamenii refugiați în mănăstiri, în clopotnițe, în sacristii. Cum era oare viața între acei pereți reci, în spatele vitraliilor colorate, între băncile de lemn ? O reîntoarcere la copilărie, la mirosul de tămîie, la rugăciuni și la nevinovăție ? Desigur, nu era lucrul cel mai rău din acele zile. Descoperii în mine veleitatea, dorința aproape obsesivă de a fi constrîns la această viață. Înainte, trecînd prin fața unei biserici, nu mă gîndeam decît la femei nemăritate și la bătrîni pleșuvi îngenunchiați, la bolboroseli plictisitoare. Toate astea să nu fi avut nici o valoare ?

și o biserică, o mănăstire, să fie într-adevăr un refugiu unde asculți cu fața în mîini, potolindu-se bătaia inimii ? Dar pentru asta, mă gîndeam, nu era nevoie de naosuri și de altare. Era de ajuns pacea, sfîrșitul revărsării de sînge. Mi-amintesc că străbăteam o piață și gîndul mă făcu să mă opresc. Tresării. Era o bucurie, o beatitudine neașteptată. Să mă rog, să intru în biserică, mă gîndii, și să trăiesc o clipă de pace, să renasc într-o lume fără sînge.

Dar certitudinea se risipea. La puțin timp după aceea, întîlnind o biserică, intrai. Zăbovii la intrare, rezemat de peretele rece. În fund, lîngă altar, se afla o candelă roșie ; în bănci, nimeni. Pironii privirea în pămînt și retrăii gîndul acela, vrui să retrăiesc bucuria și certitudinea păcii neașteptate. Nu izbutii. Mă întrebai în schimb dacă pe Dino îl trimeteau la liturghie. Nu vorbisem niciodată despre asta. Nu-mi amintii ce făcea duminica dimineața. Cu siguranță că bătrîna se ducea la liturghie. Mă plictiseam, și ieșii afară, respirînd aerul curat.

Nu vorbii cu nimeni despre clipa aceea, despre revărsarea aceea de bucurie. Cu atît mai puțin cu Cate. Mă întrebai dacă acei care se duceau la biserică, femeile mele, parohul de la Santa Margherita, simțeau această bucurie — dacă la închisoare, sau sub bombe, în fața puștilor îndreptate

spre el, cineva se bucura de o asemenea pace. Poate că moartea, cu această condiție, era acceptabilă. Dar nu era cu putință să vorbești despre asta. Ar fi fost ca și cum ai fi intrat din nou în biserică, ca și cum ai fi asistat la un rit — un gest inutil. Lucrul cel mai frumos din religie, din altare, din naosurile goale, era clipa în care ieșeai să respiri sub cerul curat și perdeaua cădea din nou și erai liber, viu. Numai despre asta se putea vorbi.

În căldura plăcută a sufrageriei, sub conul de lumină, în timp ce Elvira cosea și bătrîna moțăia, mă gîndeam la brumă, la cadavre, la cei care se ascundeau prin păduri. În cel mult două luni venea primăvara, colina se îmbrăca în verdeață, ceva nou, plăpînd, renăștea sub cer. Soarta războiului avea să se hotărască. Se și vorbea de ofensive și noi debarcări. Avea să fie ca o ieșire din adăpost sub ultimele lovituri împotriva avioanelor puse pe fugă. Nu-i spusei lui Cate despre încercarea mea, dar vrui să știu dacă ea credea în aceste lucruri. Se strîmbă și-mi răspunse că a crezut. Se opri puțin pe potecă — se întunecase, ne întorceam de la Torino — și spuse că uneori îi venea să se roage, dar știa să se înfrîneze. Cine nu are nervii tari, observă ea, nu e bun de nimic în spital. Se întîmplă prea multe acolo.

— Dar nervii se liniştesc rugîndu-te, spusei. Uită-te la preoţi şi la călugăriţe, sînt liniştiţi întotdeauna.

— Nu e rugăciunea care-i linişteşte, spuse Cate, e meseria pe care o fac. Văd tot felul de ticăloşii.

Mă gîndii că toţi trăim ca într-un spital. Pornirăm mai departe. Pacea, răgazul inutil, mi se păreau acum lucruri absurde şi ştiute dinainte. Cu adevărat, nu se putea vorbi despre ele.

— Nu se poate să te rogi fără să crezi, spuse Cate. Nu foloseşte la nimic.

Vorbi sec, ca atunci cînd răspunzi la o întrebare.

— Şi totuşi, trebuie să crezi, spusei. Dacă nu crezi în ceva, nu trăieşti.

Cate mă luă de braţ.

— Tu crezi în aceste lucruri ?

— Sîntem cu toţii bolnavi, îi spusei, şi vrem să ne facem bine. Răul e în noi, ar fi de ajuns să fim convinşi că nu există, şi ne-am vindeca. Cel care se roagă, cînd se roagă, e ca şi sănătos.

Atunci Cate mă privi surprinsă. Aşteptam un zîmbet, care nu veni. Spuse :

— Adevăraţii bolnavi trebuie îngrijiţi, vindecaţi. Nu foloseşte la nimic să te rogi. Aşa e în toate. O spune şi Fonso : „Important e ceea ce faci, nu ceea ce spui".

Apoi vorbirăm despre Dino. Şi a fost mai uşor. Cate recunoscu că ar fi trebuit să-l crească cu mai mult curaj, să-l înveţe să înţeleagă lucrurile singur, să-i lase timp să hotărască, dar nu izbutise. Bunica îl ducea uneori la liturghie şi-l trimitea la catehism. Eu îi spusei că orice am face, copiii nu ştiu să hotărască singuri şi că a-i trimite sau nu la catehism, însemna o alegere, însemna a-i învăţa ceva ce n-au voit.

— Religie înseamnă şi a nu crede în nimic, îi spusei. De lucrurile astea nu scapi.

Dar Cate spuse că trebuia să fie cu putinţă să-i explici unui copil cele două idei şi apoi să-i spui să aleagă. Atunci îmi veni să rîd, şi zîmbi şi ea cînd îi spusei că modul cel mai bun de a face un creştin, este de a-l învăţa să nu creadă, şi invers.

— E adevărat, strigă, e foarte adevărat.

Ne oprirăm în faţa porţii, cîinele stătea în jurul meu, a fost singura dată cînd am vorbit despre asta. În seara următoare, n-o mai văzui în staţia de tramvai.

Chiar în ziua aceea mă gîndisem să mă întîlnesc dincolo de Dora cu ceilalţi. Apoi, din cauza frigului şi a drumului lung, nu m-am mai dus de loc. Mă întorsei la pomii desfrunziţi, frămîntînd în gînd povestea aceea a discuţiei noastre, gîndindu-mă din nou la Castelli. Elvira îmi spuse că mă

căutase un tînăr care mă chema la *Le Fontane*. Nu știa cine era.

Plecai imediat, înainte de a se întuneca, supărat că Elvira fusese pusă la curent în felul acela. Strigă după mine să mă întrebe dacă mă întorceam la cină.

Îi găsii pe toți, afară de Fonso și Giulia. Nando, din poartă, îmi făcu semn plin de neliniște. Pe măsuțe, în curte, zării valize și baloturi. Toți se învîrteau prin bucătărie. Dino rodea un măr.

Cate spuse :

— Ah, bine că ai venit.

Voiau să mă avertizeze să nu trec dincolo de Dora.

— Avioanele zboară la mică înălțime, spuse Nando. Începe.

— Nu, Fonso e în munți, îmi spuseră. E Giulia. Au prins-o nemții astăzi.

Nu mă înspăimîntai. Nu-mi sări inima. Erau luni de zile de cînd așteptam clipa aceea, lovitura aceea. Sau poate, cînd un lucru începe cu adevărat, te înspăimîntă mai puțin pentru că alungă o incertitudine. Nici măcar neliniștea lor nu mă înspăimîntă pentru moment.

— O femeie, spusei, se descurcă de obicei.

Nu-mi răspunseră. Întrebarea era alta. Dacă o prinseseră din întîmplare, sau supravegheau, de

la o vreme, locuința. Se făcuseră multe arestări la fabrică și confiscări de materiale.

Fusese chemată cu alte tovarășe în curte, și urcate împreună într-un furgon. Cineva fugise imediat să ne dea de veste. Probabil în clipa aceea perchezițîonau locuința. Soția lui Nando striga că fusese o prostie să fugă de acasă. În felul acesta, venea să-i caute la *Le Fontane*.

Cate le răspunse sec că nimeni nu putea vorbi.

— Dacă nu cumva Giulia, spuse sora mai tînără.

Discutarăm despre curajul Giuliei. O întrebare mă ardea. Nu îndrăzneam s-o pun.

— Dacă știau ceva, spuse bătrîna, vă împachetau pînă acum.

— Biata Giulia, spuse Cate, trebuie să-i ducem schimburi.

Atunci îmi dădui seama că la Castelli nu se gîndise nimeni din școală. Întrebai :

— Se pot duce pachete în închisori ?

Se auzi un automobil, amuțirăm cu toții. Motorul zbîrnîi, hurui mai tare, ne ținurăm răsuflarea. Trecu în viteză și ne privirăm ca niște oameni care ies din apă bîjbîind.

— Le dau pachetele ? întrebai.

— Cîteodată.

— Dar mai întîi se înfruptă ei.

— Nu are importanță ce e în pachet, ci amintirea pe care o trezește, spuse Nando.

Lucrul la care mă gîndeam, nu-l rosti nimeni. Numai Dino, la un moment dat, interveni pe neașteptate.

— Să ne ascundem în pivniță, spuse.

— Tu să taci! izbucni mama lui. Dar reveneam mereu la Giulia. Primejdia, spuse Nando, era să nu-și piardă capul și să-i înfrunte. Îi ura prea mult pe oamenii de teapa lor.

— Dacă izbutesc s-o facă să-și iasă din fire...

Mă despărții de ei în timpul nopții. Urma să mă întîlnesc cu Cate la Torino. Ieșii în întuneric cu un sentiment de ușurare și îl găsii pe Belbo așteptîndu-mă în curte. Mă făcu să tresar: „Sîntem cîinele și iepurele“, mă gîndii.

Veni Carnavalul și, lucru ciudat, piața pe care o străbăteam în fiecare zi spre a coborî la școală, se umplu de barăci, de mulțime istovită, de călușei și standuri. Zării acrobați înfrigurați, căruțe; zarva aceea potolită care se auzea, nu-mi mai stîrnea mila pe care o încercam de obicei. Părea un miracol că mai există oameni dispuși să călătorească, să-și sulemenească fața, să se arate așa. Jumătate din piață era distrusă de bombe, cîte un neamț se învîrtea de colo pînă colo, fără țintă și căsca gura. Cerul dulce de februarie încălzea inimile amorțite. Pe colină, sub frunzele putrede, ră-

săreau primele flori. Îmi făgăduii din nou să le caut.

Acum băteam drumurile spionînd mereu dacă cineva mă urmărea. O lăsam pe Cate să coboare din tramvai, să facă cîţiva paşi ; o ajungeam la jumătatea urcuşului, în seara senină. Îmi dădea veşti despre Giulia, despre ceilalţi. Se ştia numai că Giulia trăia, se şoptea despre atentate şi represalii germane — era mereu cu putinţă ca într-o zi sau alta să ia ostatec şi o femeie şi s-o pună la zid. Fonso nu mai veni la Torino : se organizau în munţi pentru acţiunile de primăvară. Depozitele de arme de la *Le Fontane* — Cate îmi vorbi despre ele — trebuiau să vină oamenii lui să le golească în acele nopţi.

— Mai bine, îi spusei, grăbiţi-vă. E o nebunie.

Ea surîse şi-mi spuse :

— Ştiu.

XVI

URMĂ o noapte cu ploaie caldă care descătușă primăvara. A doua zi, sub cerul curat ca lacrima plutea un aer îmbălsămat, de pămînt reavăn. Petrecui jumătatea dimineții prin pădure, pe poteca din valea dinspre Pino, regăsind mușchii și arborii bătrîni. Parcă ieri mă urcasem cu Dino pe aici ; mă întrebam cît timp încă acesta avea să mai fie singurul meu orizont, și mă uitam la cerul proaspăt, ca un vitraliu de biserică. Belbo alerga pe lîngă mine.

Întorcîndu-mă, trecui pe creasta care domina povîrnișul dinspre *Le Fontane*. De multe ori căutasem cu Dino, de acolo, de sus, șoseaua și casa. În ziua aceea, printre arborii desfrunziți văzui numaidecît curtea, și două mașini oprite, de culoare verde-azur, și în jurul lor siluete omenești de aceeași culoare. Încercai o senzație de greață, de frig, încercai să-mi spun că erau oamenii lui Fonso, mi se păru că soarele se acoperise. Privii

mai bine ; nu încăpea îndoială, văzui puştile în mîinile soldaţilor.

Cîteva clipe nu mă mişcai ; fixam valea, cerul strălucitor, micul grup de jos ; nu mă gîndeam la mine însumi, nu mi-era teamă. Mă uimi doar felul neaşteptat în care se petrec lucrurile ; văzusem de atîtea ori de sus casa aceea, mi-o închipuisem în tot felul de primejdii, dar o asemenea scenă — văzută sub cerul dimineţii — n-o prevăzusem.

Dar timpul ne zorea. Ce să fac ? Puteam să fac altceva decît să aştept ? Aş fi vrut ca fiecare lucru să se fi terminat, să fie deja ieri : curtea pustie, maşinile dispărute. Mă gîndeam la Cate, dacă plecase la Torino, dacă o arestau în clipa aceea. Mă gîndii să mă apropii, să aud vocile. Mă cuprinse din nou sentimentul acela de silă. Era evident că trebuia să alerg numaidecît la Torino, să risc totul, s-o avertizez. Aveam o slabă speranţă că rămăsese acolo.

În curte era agitaţie. Văzui fuste, haine civile, nu deosebii chipurile. Se urcau în maşini. Din casă ieşau soldaţi, se urcară şi ei. O recunoscui pe bătrînă. „Vor da foc casei ?" gîndii. Apoi, din ce în ce mai şters, auzii zgomotul motoarelor care se îndepărtau.

Timpul trecu. Nu mă mişcai. Din nou, totul era strălucitor şi liniştit. „Dacă au arestat-o pe bă-

trînă, gîndeam, i-au arestat pe toţi." Îl văzui pe Belbo ghemuit la picioarele mele gîfîind. Îi spusei: „Acolo jos", şi-l împinsei cu piciorul. Sări în picioare, lătrînd. De frică, mă ascunsei după un arbore. Dar Belbo ţîşnise ca un iepure.

Îl văzui apoi ajungînd în fugă pe stradă. Îl văzui intrînd în curte. Îmi amintii noaptea aceea de vară cînd la *Le Fontane* se cînta şi totul era liniştit. Cu inima oprită, îmi încordai auzul şi spionam dacă cineva rămăsese acolo. Ajuns în curte, Belbo începu din nou să latre spre uşă, întărîtat. Se auzi cîntatul unui cocoş, gălăgios şi îndepărtat ; se auzi de pe drumul dinspre Pino scîrţîitul carelor.

Curtea era mereu pustie. Apoi îl văzui pe Belbo care sărea şi nu mai lătra ; sărea în jurul cuiva, al unui băieţaş, al lui Dino, ivit pe neaşteptate de lîngă gardul viu. Îl văzui coborînd în stradă şi pornind împreună pe poteca pe care o străbătusem de atîtea ori întorcîndu-mă acasă. Fără îndoială, era Dino, după fularul roşu pe care-l purta peste pardesiu, şi după paşii repezi. Începui să alerg printre mărăcini şi frunze veştede, mă feream şi mă izbeam de crengile ude, alergam ca un nebun ; teama, neliniştea, nerăbdarea deveniră o cursă chinuitoare. Dintr-un luminiş zării din nou *Le Fontane*, curtea liniştită. Nu era nimeni.

Îl întîlnii pe Dino la jumătatea coastei. Se cățăra, cu mîinile în buzunare. Se opri, roșu la față și gîfîind. Nu mi se părea înfricoșat :

— Nemții, îmi spuse. Au venit azi dimineață cu mașina. L-au lovit pe Nando. Voiau să-l omoare...

— Mama unde e ?

Și Cate era arestată. Și bătrînul Gregorio. Toți. El și mama tocmai plecau la Torino și-i văzuseră sosind. N-apucaseră să se întoarcă bine, că nemții și apăruseră pe neașteptate, alergînd, în curte. Ațintеau spre ei puștile scurte, strigînd. Mama tremura. Nando își lua gustarea și nu terminase de mîncat. Strachina era încă pe masă.

— Au intrat în pivniță ?

Un neamț luase un coș cu sticle. Da, pe Nando l-au bătut în pivniță, se auzea cum urla. Găsiseră lăzile și puștile Strigau în nemțește. Îi comanda un om mărunt de statură, în civil, care vorbea italiana. Soția lui Nando căzuse la pămînt. Lui, mama îi spusese să caute să se ascundă, apoi să vină la mine să-mi povestească tot. Dar el ar fi vrut să rămînă cu ceilalți, să se urce și el în mașină ; se apropiase, și nemții nu-l lăsaseră să se urce. Atunci mama se încruntase la el, și el fugise pe cîmp. Și bunica îl chema, striga. Tot una era dacă te ascundeai.

— Ți-a spus să-mi spui ceva ?

Dino spuse că nu şi continuă să descrie ceea ce văzuse. Omul în civil întrebase cine locuia în camerele de sus. Cîţi veneau seara la cîrciumă. Apoi vorbea nemţeşte cu ceilalţi.

Ajunserăm la poartă. Dino spuse că mîncase şi că îşi umpluse buzunarele cu mere. Tot drumul mă gîndii la casele ascunse în parcuri şi că nici una nu era o ascunzătoare sigură.

În poartă ne aştepta Elvira. Îşi pusese pelerina şi aştepta. Era posomorîtă, nervoasă. Alergă spre mine şi, mai roşie ca focul, murmură fără voce:

— Au venit nemţii!

— Ştiu, vrui să-i spun, dar un gest al ei de a mă lua de braţ şi a mă trage la o parte, fără să ţină seama de Dino, mă înspăimînta. Nu era roşie din pudoare, avea privirea înspăimîntată.

— Au venit doi nemţi, spuse gîfîind, au pronunţat numele dumitale... Au intrat... au văzut camera...

Simţii mai mult decît silă, mi se muiară picioarele. Spusei ceva, cuvintele rămîneau nerostite.

— Acum o oră, spuse Elvira cu voce joasă şi răguşită, nu ştiu unde erai... nu voiau să te aştepte... Le-am scris pe o foaie şcoala şi strada. Au plecat... Dar se întorc, se întorc...

Şi astăzi încă mă întreb de ce nemţii aceia nu m-au aşteptat acasă, trîmiţînd pe cineva să mă caute la Torino. Datorez acestui lucru faptul că

sînt încă liber, că sînt aici, sus. Pentru ce salvarea mi-a revenit mie şi nu lui Gallo, lui Tono, lui Cate, nu ştiu. Poate pentru că trebuie să sufăr pentru ceilalţi ? Pentru că sînt cel mai inutil şi nu merit nimic, nici măcar o pedeapsă ? Pentru că am intrat atunci în biserică ? Experienţa primejdiei ne face cu fiecare zi tot mai laşi. Ne prosteşte şi am ajuns la punctul în care a fi în viaţă din întîmplare, cînd atîţia mai buni decît mine au murit, nu mă mulţumesc şi nu-mi este destul. Uneori, după ce-am ascultat inutilul radio, privind pe fereastră viile pustii, mă gîndesc că a trăi din întîmplare nu înseamnă a trăi. Şi mă întreb dacă am scăpat cu adevărat.

În dimineaţa aceea n-am stat pe gînduri. Gustul morţii îmi umplea gura. Pornii pe poteca dintre merişori ; în pădurice, îi spusei Elvirei să-i dea banii mei şi libretul de economii copilului, eu alergam să-l aştept în valea cu ferigi. Îi spusei lui Dino să fie atent să nu-l urmărească cineva. Să se ducă la poartă şi să privească.

Nemţilor, îi recomandai Elvirei, trebuie să le răspundă că petreceam adesea săptămîni întregi la Torino şi că ea nu ştia unde.

Dino strigă. Spuse :

— Se vede un bărbat !

Mă trîntii pe prundişul umed. Elvira se întoarse şi murmură :

— N-a fost nimic. Un car care trecea.

Atunci spusei:

— Ne-am înţeles, şi fugii.

Ajunsei între ferigi transpirat tot, fără să mă aşez. Mă plimbam înainte şi-napoi să mă liniştesc. Printre arborii despuiaţi se deschidea cerul înalt, senin, niciodată văzut aşa. Înţelesei ce înseamnă cerul pentru deţinuţi. Gustul acela de sînge care-mi umplea gura, mă împiedica să gîndesc. Privii ceasul. Îmi părea rău că făgăduisem să aştept. Aşteptarea aceea era îngrozitoare. Pîndeam cu urechea să aud cîini lătrînd, ştiam că nemţii folosesc cîini poliţişti. „Numai de n-ar veni Belbo să mă caute, spuneam, sînt în stare să-l urmărească".

Apoi începură bănuielile şi întrebările. Dacă nemţii o arestau pe Elvira şi pe mama ei, mama ar fi spus sigur că eram aici. Aş fi vrut să mă întorc şi să le implor. Mă gîndii din nou cît de nedrept fusesem cu Elvira. Mă întrebai dacă Dino îi spusese despre arestările făcute şi despre puşti. Mă liniştii puţin amintindu-mi că la mine nici măcar nu căutaseră puşti.

Astfel petreceam aşteptarea aceea, rezemîndu-mă de arbori, vorbind cu mine însumi, plimbîndu-mă, urmărind lumina. Mi se făcu foame, privii ceasul, era unsprezece şi zece. Aşteptam numai de o jumătate de oră. La Cate, la Nando, la toţi ceilalţi nu îndrăzneam să mă gîndesc, aproape pentru

a-mi da o dovadă de nevinovăție. La un moment dat mă cutremurai, mi se făcu scîrbă de mine. Pentru a treia oară urinai pe un copac.

Dino sosi după două ore, împreună cu Elvira, care-și pusese voalul negru pe cap, ca atunci cînd se întorcea de la liturghie.

— N-am văzut pe nimeni, îmi spuseră. Aduceau un pachet mare și unul mai mic. Ceva de-ale mîncării și niște lucruri, spuse ea. Lucrurile erau ciorapi, batiste, briciul.

— Sînteți nebuni, strigai.

Elvira spuse că se îngrijise ea, că îmi găsise un refugiu sigur. Era dincolo de Pino, pe cîmp, colegiul de la Chieri, o casă liniștită, cu paturi și refector.

— E o curte frumoasă și se țin cursuri. O să fie bine, îmi spuse. Aici e o scrisoare din partea parohului. E o școală de preoți. Între ei, preoții se ajută.

Vorbea liniștită, nu mai era înspăimîntată. Îi dispăruse și roșeața. Totul se petrecea firesc, ca deobicei. Mă gîndii din nou la serile cînd îi spuneam : „Noapte bună".

— Și Dino ? întrebai.

Docamdată rămînea cu ele. Spuse :

— Ne-am și înțeles — abia privindu-l, și el dădu din cap.

Dino privea pe fereastră porticul şi zidul înalt. Un preot străbătea curtea.

— ...Am fost ieri la *Le Fontane*. Nici măcar uşa n-au închis-o, dar totul e la locul lui. Trebuie să recunosc că oamenii sînt încă cinstiţi...

Vorbea repezit, inutil de încet. Era îmbujorată de emoţie. Se întoarse spre Dino spunînd deodată :

— Îţi place aici ?

Veni un băiat să-l cheme pe Dino la director. O privii pe Elvira uluit. Ea îi spuse să se ducă şi să dea răspunsuri bune, apoi întorcîndu-se spre mine, schiţă un surîs.

— Am venit cu parohul, îmi spuse. Parohul spune că băiatul acesta nu poate să rămînă pe drumuri. Are nevoie de şcoală, de îndrumare. Să urmeze la Torino nu poate, cine-l însoţeşte ? Parohul speră să fie primit în colegiu. Îl vor primi, e aproape orfan.

Strania idee mă revoltă, prin primejdia evidentă. Dino putea să servească drept pistă şi să mă trădeze, şi ideea că acum era singur pe lume nu izbuteam să o concep, mă surprindea nepregătit.

— Aici dau pensiune excepţională, stărui Elvira, în cazuri ca al nostru. O să coste puţin sau nimic. E o mare binefacere.

Astfel Dino rămase în colegiu, şi Elvira ne părăsi cercetîndu-mă neliniştită, asigurîndu-mă că

va aduce alte lucruri, că acum Dino ne servea drept paravan. Îmi transmise și salutările mamei sale și ale lui Egle. Spuse că la masă puneau și farfuria mea în fiecare seară. Se întîmplase că și ea și mama ei mă visaseră coborînd scările, și aceste lucruri se adeveresc întotdeauna.

XVII

DINO înțelese dintr-o privire și dintr-un singur gest de-al meu că înainte nu ne mai văzusem niciodată. Îl întrebai seara, în timp ce intram în capelă, dacă mai fusese într-un colegiu. Îmi răspunse, fără să ridice ochii, că înainte stătea cu mama. Juca teatru mai bine decît mine. Hărțuit cum era, nu trebui desigur să se prefacă. Treceau pe lîngă noi copii, cîte unul asculta. Îi spusei atunci că pentru a trăi în colegiu trebuie să uite viața trecută, și nici măcar să nu mai vorbească despre ea.

— Cine trăncănește, spusei, e femeie, nu bărbat !

A doua zi îl văzui alergînd și strigînd împreună cu ceilalți copii. Mai bine. Nu era îmbufnat, nu stătea într-un colț : mă întrebam dacă în locul lui aș fi fost așa cuminte. Simții chiar un anumit orgoliu disprețuitor și-mi spusei că așa e, el era un copil, dar eram croiți din aceeași stofă. Dacă Fonso, gîndii, ar fi închis într-un colegiu, i-ar place viața pe care o duc ? Ideea însăși era

absurdă. Fonso cutreiera munții și își risca pielea. Cum era cu putință ? Toate zilele sale erau moarte, ca pentru mine în dimineața aceea cînd trebuia să fiu arestat. Nici măcar în anii îndepărtați, nici măcar copil, nu avusesem sîngele îndrăzneț a lui Fonso. Eram altfel și decît Dino. Și acum Dino nu mai avea pe nimeni, decît pe mine.

Îl priveam alergînd. Îl priveam îmbrîncindu-și colegii în capelă. Îl vedeam fixînd vitraliile și rugîndu-se. Avea o vestă sub haină, mîinile scurte și înroșite, ochișori încăpățînați. Juca plin de rîvnă jocul nostru, rămînînd impasibil, salutîndu-mă ștrengărește. Îmi aminteam de vara aceea, de Gordon, de valea sălbaticilor, de oamenii galbeni. Mă gîndeam că totul se realizează, chiar și dorințele schimbătoare ale unui copil.

Era acum primăvară luminoasă, și copiii ieșeau duminica încolonați prin Chieri și pe cîmp. Eu respiram aerul proaspăt și soarele, în curtea pustie. Mă întrebam dacă războiul se va sfîrși sub cerul acela, în aprilie, în mai. Știrile, radioul, ne zguduiau din nou. Pretutindeni se dezlănțuiau ofensive, mari debarcări, speranțe. O dată am scos și eu nasul pe poartă. De cînd știam că nimeni nu mă mai căutase, ieșisem pe străduță, ajunsesem într-o piațetă — solemnă și neverosimilă, se înălța acolo o biserică și o clopotniță — văzusem dincolo de acoperișuri colina, colina din Pino, îndepărtată,

violacee. Dar merita oare osteneala să înfrunţi primejdii, dacă războiul se sfîrşea mîine? Mă simţeam mai bine în curte. Nu-i invidiam pe cei care plecau la plimbare. Îi ascultam vorbind cînd se întorceau.

Se ştia despre cazarma fasciştilor, negri şi bestiali, care cercetau satele, şi noaptea trăgeau în ferestre. Duşmanii lor erau tinerii recruţi şi fugarii îndărătnici. Băieţii din Sud, refugiaţi cu mine în colegiu, le treceau pe sub nas, le disputau femeile din cafenele. Îmi povesteau rînjind isprăvile lor: întîmplări cu farse, cu bănci în parcuri, cu pajişti. Nu voiră să înceteze nici după ce fasciştii omorîră în piaţă un patriot.

— Puturosul, spuseră, umbla înarmat, fireşte...

Într-o zi directorul ne chemă pe toţi ţinîndu-ne o predică. Să încetăm să ne mai ducem la femei. Renumele, copiii. Cum şi timpurile erau grele, nimic nu scuza debandada aceea. Mîntuirea începe prin viaţă cinstită. Nu ne vorbi despre cealaltă primejdie.

Într-o altă zi îl surprinsei pe Dino discutînd despre războiul de partizani într-un grup de colegi. Îl fugăreau pe unul dintre ei, lung şi osos, care apăra republica. Îl întrebau, plini de sarcasm, de ce nu mai venea la şcoală în uniformă. Unul îl îmbrîncea cu putere. Dino, mărunţel, printre cei mai aprinşi, striga:

— Şi atunci unde e socialismul ? unde e socialismul ?

Dar părintele Felice se şi strecurase între ei şi le făcea semn să tacă.

— Nu ştiţi că-i păcat ? le spunea morăcănos celor mari, făcîndu-i să rîdă şi plesnind pe cîte unul după ceafă.

Nu-mi plăcu strîmbătura lui Dino.

Il întîlnii mai tîrziu la piciorul unui stîlp. Mă văzu venind fără să ridice capul. Il întrebai de ce se lăsa provocat în felul acela, dacă aşa se păstrau secretele.

— Dacă ai fi fost cu Fonso, îi spusei, te-ar fi împuşcat de mult. Eşti ca Giulia, spusei încet, nu ştii să-ţi ţii gura.

Mă privea nedumerit şi liniştit.

— Vreau să merg la Fonso, spuse. Nu vreau să mă mai întorc la casa bătrînei.

Mă aşteptam la asta şi l-am lăsat să vorbească. El cunoştea o adresă în Torino unde se duceau din cînd în cînd curierii lui Fonso. Portarii îl cunoşteau. Era sătul de femei. Vroia să ajungă în munţi, să rămînă cu ceilalţi.

— E greu, spusei. Dacă te-ar fi vrut, te-ar fi chemat. Cine ştie unde sînt acum unităţile lor. Nemţii fac razii pretutindeni.

Apoi îi spusei că trebuia să asculte de mama şi să rămînă cu mine.

— Nu ştii să-ţi ţii gura. Dacă o mai deschizi o dată, te trimit la bătrînă.

În zilele acelea citeam ştiri despre ciocniri în munţi, despre concentrări nemţeşti, despre ofensiva hotărîtă să extermine patrioţii. Apăruse un manifest cu o mînă mare de fier care nimicea bandiţi şi dedesubt scria : „Aşa moare cine trădează". Şi fasciştii se dezlănţuiau necruţători. La Torino, în tot Piemontul, aproape în fiecare zi se vorbea de condamnări, de cruzimi nemaivăzute. „Dacă Nando e încă viu, spuneam, e un miracol."

Mă plimbam seara cu părintele Felice pe un coridor mare unde, timp de o jumătate de oră, copiii vorbeau tare, apoi se linişteau. Cîte un asistent ne întîlnea pe la colţuri, spunîndu-şi păsul. Una din glumele lor era de a-l întreba pe neaşteptate :

— Părinte Felice, nouă poţi să ne spui. Care e fiul dumitale dintre copiii ăştia ?

— Ai putea să fii tu, răspundea. Te-aş fi pus de mult să posteşti cu pîine şi apă.

Dino striga în mijlocul celorlalţi şi uneori o încasa.

— Copilul acela, spuse părintele Felice, îl vezi ? E un adevărat fiu de lupoaică, unul din roadele războiului. Tatăl şi mama la închisoare, el pe drumuri. Cine-i de vină ?

— Sîntem vinovaţi cu toţii, spusei, toţi am strigat : trăiască !

Părintele Felice ținea ceaslovul sub braț. Tresări, scuturînd din umeri.

— Oricum ar fi, spuse, noi trebuie să găsim leacul. Nu e singurul.

Apoi deschidea ceaslovul aruncînd priviri copiilor. Despre ceaslov vorbisem într-o dimineață. Îi cerusem să mi-l lase să-l răsfoiesc, nu înțelesesem mare lucru — era plin tot de rugăciuni în latină, de psalmi și laude, de imnuri, evanghelii și meditații. Puteai citi în el despre sărbători, despre sfinți, fiecare zi avea sfîntul ei, descifrai povestiri înspăimîntătoare cu patimi și martiri. Era una cu cei patruzeci de mucenici azvîrliți, goi, să moară pe gheața unui lac, dar înainte călăul le zdrobea picioarele ; alta, cu femei biciuite și arse de vii, cu limbi tăiate, cu intestine sfîșiate. Înmărmureai gîndindu-te că paginile îngălbenite ale acelei latine vechi, frazele baroce tocite ca și lemnul băncilor, închideau în ele atîta viață spasmodică, șiroiau de un singe atît de atroce și de actual. Părintele Felice îmi spuse că din ceaslov trebuia rostită mai ales liturghia. Despre povestirile cu sfinți spuse că multe intraseră în acele pagini cine știe cum, erau o pură legendă, și că de mult se aștepta ca o autoritate să revadă textul și să-l simplifice. Să-l citim bine în fiecare zi, ne trebuia prea mult timp.

— Dar ceea ce are importanță, îi spusei, nu este dacă un martiriu a fost săvîrșit cu adevărat. Se urmărește ca acela care citește să nu uite care e prețul credinței.

Părintele Felice încuviință, plecîndu-și capul.

— Într-un fel, îl întrebai, folosește la ceva să recitești mereu aceleași cuvinte ?

Fiind vorba de rugăciuni, spuse părintele Felice, nu are importanță noutatea. E ca și cum ai tăgădui lumina zilei.

Viața se rezumă în curgerea anului. Cîmpia e monotonă, anotimpurile se întorc mereu. Liturghia catolică însoțește scurgerea anului și reflectă muncile cîmpului.

Aceste discuții mă linișteau, îmi dădeau pace. Era un fel de a accepta colegiul, viața de chilie, de a mă ascunde și a mă dezvinovăți.

În rarele ocazii cînd ieșeam prin Chieri și ajunsesem pînă la șoseaua de acces, nu văzusem decît piațete liniștite, porticuri joase și biserici, ferestre cu vitralii, portaluri. Era de neconceput ca în satul acesta sau în altele, pretutindeni în provincie, să curgă sînge, să se întindă curse, să nu mai existe legi. Acea lume veche a cultului și a simbolurilor, a viei și a grîului, a femeilor care se rugau în latină dar înțelegeau în dialect, dădea un sens zilelor mele, vieții mele hăituite. Nu era nici

o deosebire : vedeam bine că din pădure trecusem în sacristii.

Dar nici de data asta nu dură prea mult. Auzii vorbindu-se în refector. Lunganul care fusese premilitar se lăuda că vrea să denunțe colegiul, că are prieteni în brigada fascistă, că e gata să divulge numele partizanilor ascunși. În noaptea aceea nu închisei un ochi. Îi spusei lui Dino să fie atent. Dacă sfîrșeam într-o cazarmă, eram mort. Începu din nou acea spaimă a fugii, neliniștea zorilor. Vorbii despre asta cu părintele Felice. Nu se putea face nimic. A-l pedepsi pe nemernic, era mai rău. Apoi, într-o zi, directorul intră cu pălăria pe ochi, făcîndu-mi semn să-l urmez și ducîndu-mă sub scară.

— Să nu ne vadă nimeni, murmură fără să se oprească. Dumneata ai face bine să lipsești un timp. E primejdie, mare primejdie.

Astfel plecai fără să spun nimic nimănui. Dino era în clasă și nu-l văzui. Plecai cu pachetul, așa cum venisem. Părăsii Chieri, neliniștit și fericit, și la apus, cu soarele în față, pe culmile aride, dar umede de primăvară, colindam întinderile cu privirea cum de mult uitasem să mai fac. Ajunsei acasă cu grijă și nimeni nu mă văzu. Cel dintîi mă salută Belbo sărind în sus pe prundiș.

În seara aceea cinarăm tîrziu ca de obicei, ascultînd radio și vorbind despre război, despre Dino,

despre celălalt delincvent precoce. Elvira spuse, stăpînindu-se, că oameni din aceştia existau şi prin case şi dacă nemţii nu mă căutaseră pînă acum era pentru că spionii lor mă ştiau departe. Nimeni nu trebuia să mă vadă, declară mama.

Stătui ascuns cîteva zile, nu mă întîlnii nici cu Egle ; priveam livada pe fereastra întredeschisă. Mă bucuram să fiu din nou în atmosfera obişnuită, purtînd în inimă alte gînduri şi speranţe. Ce n-aş fi dat să ştiu ceve despre Cate şi ceilalţi. Elvira îmi spuse că *Le Fontane* fusese închisă cu cheia, nu se ştia de cine. Ieşeam seara în livadă cu Belbo, priveam în întuneric spre Torino unde se petreceau atîtea lucruri ; stelele rare printre arborii desfrunziţi, păreau boboci pe ramuri. N-aveam ce să fac ; mă gîndeam la Dino, pretutindeni, la lucrurile pe care le spunea Cate ; descurajat, admiteam că, dacă ea n-ar fi scăpat, n-aş mai fi aflat niciodată de la nimeni dacă era fiul meu. Poate că acum vrea să-mi spună, gîndeam, poate plînge că nu mi-a spus. Poate are dreptate părintele Felice şi e datoria mea, e datoria celui care rămîne să aibă grijă.

Într-o zi Elvira spuse :

— La Torino au întrebat de dumneata. Secretara care o cunoaşte pe Egle, îţi trimite salutări.

Prostiile acestea îmi făceau plăcere, îmi dădeau viață din nou, ca unui cîine pe care cineva îl mîngîie pe gît.

Trecu astfel o săptămînă, dar era apăsător să stau în casă. Să mă întorc la Chieri nu îndrăzneam încă. Vorbind cu Elvira, ea spuse:

— Cine știe cum se simte copilul acela. Trebuie să-i duc măcar cîteva mere.

Astfel, a doua zi plecă la drum. Petrecui ziua citind. Cînd se întoarse era învenințată, fără răsuflare. Dino lipsea din colegiu de șase zile.

O lăsai să se descurce cu ajutorul preoților și al portarilor. N-o întrebai nici măcar dacă făcuseră cercetări, dacă existau urme. Unde se dusese, știam. O știam de mult. Nu spusei nimic, și mi-l închipuii hoinărind prin Torino, cuminte, ascunzîndu-se prin șanțuri, ajungînd acolo sus.

Nimic altceva nu se mai întîmpla în colegiu. Alarma noastră fusese inutilă. Directorul spunea că pot să mă întorc.

Lăsarăm să treacă două zile. Îi spusei Elvirei despre casa de dincolo de Dora, unde știau poate ceva despre el sau despre ai lui. Eu nu puteam să mă aventurez pînă acolo. Mă gîndeam adesea: „Dacă se întoarce Cate și mă întreabă unde e?"

Apoi mă hotărîi să mă întorc la Chieri. Îi spusei Elvirei să-mi aducă toate știrile.

— Dacă Dino nu găsește pe nimeni, îi spusei, cunoaște drumul și se întoarce.

Pe tot drumul îmi închipuiam că-l văd țîșnind în fața mea, că-l iau de mînă, că merg împreună cu el. În schimb la intrarea în Chieri întîlnii patrula fasciștilor. Îmi ieșiră în față prefăcuți, țîșnind din șosea. Unul era tînăr, un copil ; ceilalți trei, cu chipuri negricioase, rele. Țineau pușca la umăr, cu țeava în jos. Trecură pe lîngă mine fără să spună nimic.

XIX

VENI luna mai. Zilele deveniră şi în colegiu mai vii şi mai zgomotoase. În curtea întunecoasă, seara, şi în lumina înmiresmată şi rece a dimineţii, era într-una larmă, alergătură, o avalanşă de ştiri. Şcolile se terminau în cîteva zile, înaintarea aliată era în curs şi avea în faţă luni şi luni de vreme frumoasă. Dintre colegii mei ascunşi, băieţii aceia din Sud, unii plecaseră cu gînd să ajungă în linia de bătaie şi să se salveze.

Camerele se goliră, se goli şi refectorul ; elevii se întorceau acasă. În cîteva zile se răspîndiră pe cîmp, şi rămăsei în colegiul pustiu, pîndind cu urechea paşii rari ai unui preot sau ai unui întîrziat. Se ştia că noi asistenţii puteam mînca şi dormi ca înainte, dar în liniştea aceea, în pacea aceea, nu mă gîndeam decît la Dino. Lipsea de o lună aproape, şi sufeream într-atît încît, dacă aş fi ştiut cum, aş fi plecat să-l caut. Acum ştirile de război erau astfel, încît despre munţi şi rebeli nu se mai auzea vorbindu-se. Poate nu mai era

primejdie. Dar vizita Elvirei mă făcu să-mi piară cheful.

Veni înadins la colegiu să-mi aducă veşti. Fusese la Torino, dincolo de Dora, fusese pe la închisori, ceruse ajutorul unor preoţi. Despre copil nici o ştire ; dacă într-adevăr ajunsese în munţi, în ultimele săptămîni sfîrşise cine ştie unde. Anumite grupuri înarmate, se spunea, treceau pe pămîntul Franţei. Nu era un loc pentru copii, acolo. Toţi ceilalţi, femeile, mama, rudele, fuseseră deportaţi cu o lună înainte. O spusese un diacon care ştia povestea celor de la *Le Fontane* şi care credea că i-au împuşcat pe toţi.

— Dar e acelaşi lucru, spunea, de acolo nu se mai întoarce nimeni.

Ce altceva puteam să fac sub porticul pustiu decît să mă hrănesc din nou, dimineaţa şi seara, cu vechea spaimă ? Puteam să mă plimb, să străbat cîmpurile şi pieţele, dar să petrec zile întregi în acea inutilă aşteptare, mi se părea cu fiecare zi tot mai zadarnic. Acum, cînd trecutul era doar un mic nor, o durere, o părere de rău a tuturor, popasul acela în colegiu devenea apăsător ca o şedere la închisoare.

Nu puteam să mă întorc acasă. Puteam doar să-mi evoc trecutul, să evoc pe cei dispăruţi, unul cîte unul, să le ascult vocile, să mă amăgesc că îmi rămînea ceva din ei. Mi se părea că eram mult

schimbat față de anul trecut, cînd hoinăream prin păduri singur, cînd școala mă aștepta la Torino, iar eu așteptam răbdător să se termine războiul. Acum, Dino, — trăise alături de mine în curtea aceea, mi-l trimisese mama lui, — era un ghem de amintiri pe care-l acceptam, pe care-l voiam, el singur putea să mă salveze ; dar eu nu-i fusesem de ajuns. Nu eram nici măcar sigur că, întîlnindu-l, s-ar fi bucurat. Dacă aș fi dispărut o dată cu ai săi, nu m-ar fi considerat demn de o amintire mai bună. Războiul nu se putea sfîrși cu adevărat decît după ce ar fi distrus orice amintire, și orice speranță. Asta înțelegeam abia atunci. Și de aceea înțelegeam că ar fi trebuit să părăsesc porticul, să trec peste amintiri, să încep altă viață. Imaginea tuturor celor care plecau — asistenții, Dino, Elvira — mă umplea de nerăbdare. Era cu neputință să mai rămîn în colegiu fără să-mi fie teamă. Îl înțelegeam pe Dino. Îl înțelegeam pe părintele Felice. Ar fi trebuit să fiu preot.

Elvira îmi adusese o scrisoare de la ai mei, în care îmi spuneau, ca de obicei, să mă duc la ei în vacanță. Nimeni nu m-ar fi căutat ; aceea era cu siguranță ascunzătoarea cea mai bună. Hotărîi să plec acolo, încă înainte de a mi-o fi mărturisit. Mă gîndii zi și noapte înspăimîntat, repetînd : „e timp", dar știam că alesesem de mult. Ultima dată fusesem acasă cu un an înainte de război,

şi-mi spusesem încă de atunci: „Măcar de-aş muri aici“, pentru că, dacă ţi-l închipui dinainte, războiul e o odihnă, o pace.

Elvira nu voia să audă de plecarea mea. Nu spuse că la ai mei aş fi înfruntat primejdii; ştia foarte bine că acasă nu m-ar fi căutat nimeni; vorbi despre călătorie, întîmplări neaşteptate, mitralieri, întîlniri primejdioase, poduri rupte. Dacă plecam, îi citii în ochi, aveam să mă mai întorc? Îi spusei atunci că stăteam prost cu banii; nu mai puteam să trăiesc pe spinarea altora; mai curînd sau mai tîrziu, îi spusei, cel care e întreţinut se răzvrăteşte.

— Dar războiul acesta se va termina, se apără indignată. Trebuie să se termine. Şi atunci vei putea să-ţi plăteşti datoriile întorcîndu-te la noi.

Îi cerui un sac de munte cu lucrurile neapărat trebuincioase. Îi spusei să nu spună nimănui, nici măcar mamei ei, că făceam călătoria aceea.

— De altfel, observai, nu e sigur că ajung. Ea ar fi vrut o adresă. Nu e nevoie, îi răspunsei, nu schimb viaţa, schimb bîrlogul. Mai bine să mi se piardă urma.

Cînd mă lăsă singur cu sacul, respirai uşurat. Primele zile le petrecui liniştit, convins că acum puteam să mai rămîn, că a face sau a nu face ceva, depindea de mine. Biata Elvira mă şi credea plecat. Îmi dădui seama în acele zile că

dorind să plec, năzuisem să mă despart de ea, s-o împiedic să se mai sacrifice. Ştiam bine ce gîndea.

Dar, într-o dimineaţă, găsii colegiul plin de nemţi. În acele zile nu se aflau acolo nici părintele Felice, nici directorul ; plecaseră la Torino — eu îi aşteptam să aflu dacă era primejdios să călătoreşti cu trenul. Nemţii nu spuseră nimic, se instalară în colegiu. Erau soldaţi şi o companie de subzistenţă, descărcau provizii. Dar portarul veni să mă caute şi mă întrebă ce nume declaram : comandamentul german voia lista tuturor celor din colegiu. Atunci îmi luai sacul şi plecai.

Pentru a mă urca în tren fără să mă întorc la Torino, trebuia să ocolesc colina, şi să străbat prin soare drumuri necunoscute. Cu sufletul la gură, pornii peste cîmp, ştiind că pe înserat aveam să revăd colinele şi să-mi surîdă din nou norocul. Se iviră mult mai repede. Cercetam drumul dacă se aflau posturi de gardă, şi văzui în zare, printre stîlpii şi norii grei, un cer siniliu, plăcut şi senin.

Nu mă oprii pînă cînd nu ajunsei la doi paşi de coline — Villanova ; calea ferată era acolo. Mă aşezai pe un parapet. Treceau fete pe bicicletă. Nici nemţi, nici fascişti. Muşcai din pîine şi priveam arborii şi colina împădurită, cerul deschis — îl invidiai pe Dino care de luni de zile bătea potecile. Nu mersesem mai mult de două ore.

Avui timp să mă satur de banchetă, de mica gară, de povîrnişul colinelor. Pe măsură ce oamenii se adunau, recăpătam încredere în mine ; uitasem de mult că lumea e plină de chipuri şi de glasuri, şi vorbeau cu toţii de foamete, de fugi, de război, rîzînd şi salutîndu-se. Uitasem şi de tren ; cînd răsări printre salcîmi, fără să încetinească, mă cuprinse ca pe un copil în vîrtejul lui. O dată urcat, în timp ce-şi reîncepea cursa zbătîndu-se prin verdele copacilor, aflai că podul de peste Tanaro fusese rupt şi că acolo trebuia să coborîm. În afară de asta, mai aflai că patrule militare străbăteau trenul şi-i arestau pe toţi cei care n-aveau un permis special.

XX

DAR la Asti norii grei umpleau cerul, se stîrni vîntul și amurgul se lăsă imediat ; cînd săriram din tren, nu ne luă nimeni în seamă. Pornii de-a lungul liniei ferate, și în lumina lividă a ploii deslușii cabine și rezervoare sfărîmate, gropi adînci, stîlpi rupți. Ajunsei repede pe cîmp. O arcadă a podului căzuse. Îmi dădui seama la timp și la primele rafale de ploaie mă adăpostii într-o ogradă acoperită.

Aici dădui peste oameni și care ; era șopronul unui grajd, cineva, în șopron, tolănit pe baloturi, rîdea. Printre tunete și forfota aceea auzeam voci cadențate și aspre, plămădite toate în graiul meu. Aceasta îmi dădu curaj. „E o fatalitate să întîlnesc mereu porticuri", mă gîndii.

Mîncai ceva, o farfurie mare de ciorbă, și puțină pîine, pe care le luai din bucătăria soioasă și plină de fum. Cîțiva ședeau în salon, mîncau salată și beau. Erau femei, trecători, căruțași. Sub șopron, se vorbea de ploaie și drumuri, de trans-

porturi, de ceva neobişnuit care se întîmpla în valea rîului Tanaro. Spusei că mă duceam într-un sat oarecare, întrebînd doar dacă era uşor să străbat valea. Vorbii în dialect. Un căruţaş mă măsură din cap pînă în picioare.

— De trecut, se poate trece, îmi spuse, de rămas e mai greu.

— De cîteva zile operau acolo nemţii şi numai femeile dormeau acasă.

— Rămîne de văzut, spuse un altul, cu moletiere gri-verzui. Dacă nemţii trec, ne-am ars. Dar dacă-şi frîng gîtul...

Mă gîndii că nu era vorba de valea mea, şi trebuia să străbat alte coline. Cineva mă ghici după vorbă, şi se adresă celorlalţi :

— În Langhe cum stăm ?

În Langhe se dădea o bătălie neîntreruptă. Depindea de sate. Erau regiuni întregi în mîinile alor noştri. Pentru cît timp, nu se ştie. Adevărata primejdie nu era pe drumuri, ci pe poduri şi în sate. Revăzui podul meu de fier pe care-mi răsunau paşii în copilărie. Pomenii de un sat vecin, unde ajungeai pe podul acela.

— Acolo e republica, spuseră.

Zăpăceala şi furtuna dură pînă dimineaţa. Starea de asediu te împiedica să te mişti ; cei care plecau înaintea zorilor, nu cerură nici măcar o

cameră. Mă trîntii peste nişte saci şi căruţaşul îmi împrumută o pătură. Pentru iunie, era frig. Cineva răsturnase o cofă cu vin, şi în noapte, în întunericul bătut de vînt, mă îmbătai de mirosul acela. Vocile răguşite, adormite, vorbeau într-una de mîncare şi de lucruri de odinioară.

La primul licăr al zorilor căruţaşul porni. Mergea pe drumul meu, dar numai pînă la jumătatea văii. Era gras, tăcut, cu ochii trişti. Privind cerul rece şi senin, spuse :

— Să mergem.

Merserăm toată dimineaţa, cocoţaţi pe cele două laturi ale căruţei cu picioarele spînzurate. Nu vorbirăm cine ştie ce ; din bunăcuviinţă îi spusei că veneam de la Torino unde fusesem să muncesc şi mă întorceam acasă. Ridică ochii şi-mi spuse :

— Era mai bine pe calea ferată, prin Alessandria.

Puteam oare să-i explic că gările mă înspăimîntau ? că îmi plăcea mai mult scîrţîitul carului lui ? Cu viaţa pe care o ducea ar fi rîs de necazurile mele, dacă totuşi ochii lui mai puteau rîde. Nu era posac, nici mîndru, era singur. Sub cerul acoperit privii din cînd în cînd colina ; pe povîrniş, o bisericuţă, un pin negru ; ca întotdeauna, mă gîndii ce bună ascunzătoare ar fi fost biserica aceea. Pe spinările colinelor se întindeau vii şi

lanuri de grîu înviorate de ploaie ; nu-mi aminteam coline atît de vii și atît de dulci.

Încetineala carului mă umplea de nerăbdare. Vorbii despre vreme. Îl întrebai pe grăsan dacă măcar noaptea sau cînd ploua, drumurile erau mai sigure. Îmi spuse că lui îi plăcea mai mult lumina soarelui ; noaptea te poate ajunge glonțul hărăzit altuia ; ziua, cel puțin, patrioți sau nemți, te văd la față. Vorbea fără patimă, era dîrz.

Întîlnirăm nemți, o mașină oprită la jumătatea urcușului. Uniformele gri-verzui păreau de culoarea pămîntului umed. Căruțașul sări jos, eu priveam un crîng pe colină.

Puțin după aceea ne ajunse din urmă și ne depăși un camion zgomotos, mare și plin cu uniforme pestrițe, cu băieți tineri cu bască, cu țevi de pușcă.

— Împing înainte republica, mormăi căruțașul, în seara asta mîncăm porcul.

În primul sat, îi găsirăm poposind în piață. Nemți pe motociclete puneau piciorul pe pămînt și plecau din nou, cîte o femeie privea din prag. Se auzi o împușcătură cine știe unde ; nimeni n-o luă în seamă.

Acum, căruța hurducăia peste pietre. Trebui să cobor. Apăru pe neașteptate un marinar cu pușca la ochi. Ne oprirăm și în timp ce prietenul meu scotocea în lădiță, celălalt, un blond pistruiat, ri-

dică pînza care acoperea încărcătura de pluguri și privi. Ne făcu semn să ne urmăm drumul mai departe.

Ajunși din nou la drum deschis, spusei deodată, așa, ca să vorbesc :

— Există un hotar între aceștia și ceilalți ?

Nu spuse nimic și scuipă în țărînă.

— Ați mai văzut și altă dată de ăștia ? Stau și ei prin sate ?

— Da, îmi spuse îi avem acolo, pe colină. Zi și noapte sîntem cu ochii pe ei.

Acum mi s-a înfundat, gîndeam. Dacă mă opresc, s-a dus totul. La Chieri nu puteam să rămîn. Acasă, nici atît. Dacă mă gîndeam la spaimele iernii, la colegiu, mă simțeam curajos, inconștient, copil. Știam bine că în Langhe nu exista nici un neamț care să-mi cunoască numele. Dar acum mă obișnuisem cu asta, și spaima tuturor pusese stăpînire și pe mine : orice spaimă îmi servea drept scuză.

Ne urcarăm din nou în car. Nu mai vorbii, dîndu-mi seama că ne întorceam mereu la același subiect.

— Sîntem la Molini, spuse deodată. Ar fi bine să vă descălțați și să treceți rîul. Eu mă opresc acolo, în vale.

În timp ce carul se depărta scîrțîind, ne luarăm rămas bun și-i strigai numele acela, întrebîndu-l

despre drumul acela care ducea la podul de fier. Îmi arătă nedeslușit o colină dincolo de Tanaro, se opri să mă privească pornind, și scuipă în drum.

După ce trecui apa și albia largă, urcai colina cu pas sprinten. Mă întrebam în timp ce mergeam, pe unde dormea și mînca Dino ; dacă de obicei căruțașii treceau dincolo de Torino, în munți. Plecase cu pardesiul și fularul. Dacă n-ar fi ajuns la Fonso, s-ar fi întors, îmi spusei. Un copil nu înfruntă primejdii.

Drumul meu șerpuia printre lanuri și vii ; totul era altfel decît pe colina din Torino : aici coastele erau cultivate și povîrnite, nu existau păduri. Pădurile erau departe, se auzeau boi mugind, găini bătînd din aripi ; pînă și aerul era mai moale și mirosea a casă — cu toate acestea mergeam repede, repede, privind în jur, ascultînd, ca atunci cînd mă ascundeam cu Belbo prin văile din Pino, iscodind mereu tainele pămîntului, rădăcinile, veșnica spaimă care domnește în desiș. Acum fugeam cu adevărat, așa cum fuge un iepure.

Înainte de a se întuneca, mai străbătui două sau trei sate ; drumul urca ; în depărtare, pe vîrfurile culmilor se zăreau biserici, căsuțe izolate. De cînd trecusem peste Tanaro, nu mă mai ajungeau din urmă nici nu-mi tăiau calea mașini

sau motociclete ; văzui doar un car tras de boi și, în piața unui sat, cîțiva pierde-vară desculți. Mîncai pîine și cîteva roșii pe care mi le vîndu o femeie cu glas pițigăiat ; mă întrebă dacă mă rătăcisem.

— Mă duc acasă, îi spusei.

— Ah, bine faceți, bine faceți, îmi strigă. Asta nu mai e viață.

Înțelesei mai tîrziu că mă luase drept partizan, ceea ce mă neliniștea. Pe de altă parte, nu puteam să aflu unde sînt partizanii, pentru că m-ar fi crezut spion. Trebuia să merg, să merg într-una și să nu mă mai întorc. În seara aceea străbătui ultima bucată de drum, printre cîmpuri pustii, sub norii grei. Se auzeau greierii. Urcasem mult, mult ; mergeam pe creastă.

Îmi făcu rost să dorm un tînăr care, adăpostit în șanțul unui cîmp, fuma dintr-o țigară. N-avea pe el decît o cămașă și pantaloni zdrențuiți ; pe cap o beretă.

Îi spusei, oprindu-mă :

— E cale lungă pînă-n vale ?

— Vreți să vă opriți ? îmi răspunse, fără să tresară, vorbind același dialect. Nu faceți bine, e postul de control german aici.

— Nu mi-e frică de nemți, spusei atunci, trebuie să ajung dincolo de vale.

— Mai departe sînt partizani, spuse el fără să se tulbure.

— Nu mi-e frică de nimeni, mă duc acasă.

Dădu din cap, scuturînd uşor ţigara.

— E mai ocolit pe poteci. Dar acum e tîrziu. Aşteptaţi mai bine pînă mîine.

Străbăturăm împreună cîmpul şi un crîng. Dincolo de un cireş se ivi un grup de case negricioase şi un staul. Căpiţe de fîn şi clăi de paie ; sub creastă, la nivelul cîmpului, alte acoperişuri scunde, se povîrneau spre vale ; nu văzusem niciodată căsuţe ţărăneşti mai bine ascunse : de pe drum se vedeau doar spicele şi culmile îndepărtate.

Otino — nu mă întrebă numele meu — îmi aduse cireşi şi mă întrebă dacă mi-e sete. Aplecînd o creangă culeserăm tot. El împroşca sîmburii plescăind din buze şi mă întrebă dacă mă duceam spre Agliano.

— Azi dimineaţă încă se mai vedea fumul.

Spusei că merg spre Rocchetta, în valea Belbo, şi veneam de la Chieri. Otino se căţără în pom, cu picioarele şi braţele lui lungi, şi începu să arunce jos pumni de cireşe.

— Unde e Rocchetta ? întrebă.

— Pe aici se dă foc la sate ?

Nu-mi răspunse și începu să fluiere. Fluieră semnalul de drepți.

— Ați fost soldat, spusei atunci.

— Ar fi trebuit, îmi răspunse.

Petrecui noaptea în fîn, asurzit de țîrîitul greierilor. Aerul era rece, ceața sau norii, nu știu ce-o fi fost, acopereau cîmpurile. Mă afundai în paie. În întuneric vedeam bolta cerului mai puțin întunecată și eram gata să mă ascund în fîn la prima alarmă. Nu toți au un pat din fîn, îmi spuneam.

Mă trezi Otino desprinzînd unelte de pe un stîlp. Era o lumină orbitoare, ceață și soare.

— N-o să ajungeți azi, îmi spuse.

Îi cerui pîine. Pornirăm printre casele povîrnite în vale. Chemă o femeie care aduse două pîini.

— Îmi dați voie să mă spăl pe ochi ? îl întrebai.

Traserăm amîndoi găleata din fîntînă. În lumina vie a ceții văzui mai bine pielea arsă de soare a lui Otino, trăsăturile lui bărbătești.

— Acela e drumul, îmi explică. Țineți mereu cărarea care coboară și ajungeți la calea ferată ; o să dați peste Tinella, să vă ascundeți între sălcii...

Îmi amintii de joaca mea cu Dino.

XXI

LA amiază cutreieram colinele pustii, lăsînd nemţii şi republica cine ştie unde, în vale. Rătăcind drumul principal, strigai spre nişte femei care întorceau fînul pe o pajişte să-mi spună pe unde se putea ajunge în satul vecin cu al meu. Îmi făcură semn să mă întorc în vale. Strigai că nu, că drumul meu era peste coline. Îmi făcură semn cu furcile să merg mai departe.

Nu se vedeau sate, doar cîteva căsuţe izolate pe povîrnişurile împădurite şi albite. Ca să ajung acolo ar fi trebuit să mă abat pe potecile povîrnite, în zăpuşeala norilor joşi. Cercetam atent liniile crestelor, viroagele, arborii, întinderile largi. Culorile, formele, zăduful înmiresmat, îmi erau cunoscute şi familiare ; pe meleagurile acelea nu trecusem niciodată şi totuşi le străbăteam într-un nor de amintiri. Cîţiva smochini contorsionaţi, umili, semănau cu cei de acasă, din grădina din spatele fîntînii. Înainte de căderea nopţii, îmi spuneam, sînt la Belbo.

O căsuță pe drum, înnegrită, dărîmată, mă opri făcînd să-mi bată inima. Părea un zid năruit, de oraș. Nu văzui în jur un suflet viu. Dar ruina nu era nouă : pe perete, acolo unde înainte se afla o viță, abia se deslușea o pată azurie de cocleală. Mă gîndii la ecoul strigătelor, la sîngele curs, la împușcături. Cît sînge, mă întrebai, n-a scăldat aceste meleaguri, aceste vii. Mă gîndii că era același sînge ca al meu, că erau bărbați și copii crescuți sub cerul acela, în soarele acela, cu grai și cu ochi îndărătnici ca ai mei. Era de necrezut că oameni ca aceia, care trăiau în sîngele meu și în amintirea mea încătușată, înfruntaseră și ei războiul, furtuna, spaima lumii. Mi se părea ciudat, de neîngăduit, ca focul, politica, moartea să răscolească acel trecut al meu. Aș fi vrut să regăsesc totul ca odinioară, închis ca într-o cameră ferecată. De aceea, și nu din prevedere zadarnică, de două zile nu îndrăzneam să rostesc numele satului meu ; tremuram să nu spună cineva : „A ars. A trecut războiul pe acolo."

Drumul începu să coboare, apoi trecu peste altă colină. Acolo sus, cu voia Domnului, era un tîrg și o clopotniță. Mă oprii puțin înainte de a intra în sat, poposind pe o grămadă de pietriș ; scosei pîinea. „Poate va trece vreo femeie, un car."

Din sat se auzea vocea amiezii : bufnituri în staul, strigăte de copii, clătit de găleți. Uu coș

scotea fum. Acum soarele alungase norii şi totul strălucea în jur : povîrnişurile îndepărtate scoteau aburi ca un bălegar proaspăt. Era un miros de staul şi de catran, de căldură.

Mîncasem jumătate de pîine, cînd cineva apăru în drum. Doi tineri, arţăgoşi şi negricioşi, în pantaloni, cu puşca aţintită spre mine. Nici nu mă ridicasem bine în picioare, că-mi şi ieşiră în cale.

— Încotro te duci ? întrebă unul.

— În valea Belbo.

— Ce să faci acolo ?

Purtau beretă rotundă şi cocardă tricoloră. În timp ce vorbeam, se uitau la pantofii mei. Simţii cum îmi pipăiau sacul din spate şi mă trăsei înapoi.

— Sus mîinile, spuse primul.

Cu un zîmbet amar, murmurai :

— Vin de la Chieri şi mă duc acasă.

— Arată documentele.

Vrui să-mi strecor mîna în buzunar. Cel care vorbise primul, mă opri cu ţeava. Zîmbi liniştit.

— Am spus, mîinile sus, repetă.

Îmi scotoci prin buzunar, scoţînd hîrtiile. Celălalt spunea :

— Ce cauţi aici ?

În timp ce răsfoiau hîrtiile, priveam satul. Un stol de rîndunele zbură pe deasupra acoperişuri-

lor. Dincolo de capul cu beretă rotundă se întindea cerul și povîrnișurile îndepărtate, împădurite. Dincolo de pădurile acelea, eram acasă.

Cel care vorbise primul, se uită la legitimație.

— În ce zi te-ai născut ?

Am spus.

— Profesiunea ?

Am spus-o.

— În ce sat ?

Se întoarse către celălalt și spuse :

— Privește.

Atunci spusei :

— Satul meu e acolo.

— Nu-i adevărat că vii de la Chieri, reluă, aici scrie Torino.

— Am locuit la Torino, apoi la Chieri.

Mă privi cu neîncredre.

— Te cunoaște cineva ?

— Mă cunosc cei de acasă.

Schimbară priviri. Cel din spate, o figură osoasă, dădu din cap. Țineau puștile ațintite.

— Ascultați-mă, spusei dintr-o răsuflare, sînteți primii pe care-i întîlnesc. Am fugit de la Torino pentru că mă urmăresc nemții.

Din nou zîmbetul acela rece.

— Pe toți vă urmăresc nemții, dacă ar fi să vă credem.

— Să mergem, îmi spuseră.

În sat grupuri de femei în fața bisericii. Mergeam între cei doi; nu ridicai privirea spre ferestre și spre căpițele de fîn. Pe o ulicioară staționa un furgon și doi tineri militari în salopetă, îl păzeau. O găină ne tăie calea.

În fața unei porți, un bărbat înalt, cu cizme și haină de piele, cu revolver la centură, vorbea cu o fată care ținea în brațe un prunc. Rîdea și alinta copilul.

După ce trecurăm, se întoarse și ne privi. Purta la gît un fular, părul și barba cîrlionțate. Era Giorgi, fratele lui Egle. Îl recunoscui imediat ce încetă să mai rîdă.

Făcu un pas, clipind din ochi. Strigai:

— Giorgi. Îl cunosc, le spusei celor doi.

Cînd ne apropiarăm unul de celălalt, eu rîdeam.

— Asta-i bună, spuse.

— Întîlnirile noastre sînt totdeauna istorice, îi spusei în timp ce ne așezarăm la o parte, pe un parapet.

Îmi întinse o țigară.

— Ce faci, mereu în civil, pe toate drumeagurile lumii? Vorbea cu tonul acela plictisit, ironic, care era al lui.

— Ce cauți dumneata pe meleagurile mele? întrebai rîzînd.

Ne povestirăm apoi întîmplările prin care trecusem. Nu-i spusei că fusesem fugar. Îi spusei

doar că mă duceam la ai mei, că o văzusem pe sora lui, că acasă la el îl credeau la Milano. Zîmbi fumînd, cu bărbia rezemată în pumn.

— În timpurile astea, nu ştii de nimeni bine pe unde trăieşte, observă. Asta e partea frumoasă.

O maşină cenuşie apăru dintr-o curte şi se opri la ieşirea din sat. Era condusă de un băiat înarmat.

— Sînteţi mulţi aici ? îl întrebai pe Giorgi.

— Nu cunoşti zona ?

— Cei doi oameni ai dumitale, îi spusei, sînt primii partizani pe care i-am văzut în carne şi oase.

Strînse buzele şi mă privi.

— Trebuie să te cred ? spuse. Nu te cred şi zîmbi.

Îmi povesti că era în misiune după alimente. Îmi spuse :

— Unde e satul dumitale ? şi făcu semn cu mîna dincolo de păduri. E acolo, mi se pare. Noi, în schimb, venim ca un torent de sus, arătă partea dinspre apus. Viaţa noastră e toată aici : alergătură, rechiziţii, corvezi, Plictiseala nu ne foloseşte. E ceva frumos şi-n asta.

Strînse buzele şi suflă fumul. Atunci riscai întrebarea. Îi spusei că ultima dată cînd îl văzusem, vorbea de război, dar de războiul fascist. Îmbrăcase o anumită uniformă, ura anumite

persoane. Era cu putinţă să-l fi atins graţia divină ?

— Disgraţia, îmi spuse. Din cauza nenorocirii mele făcusem un jurămînt.

— Dar războiul fascist era altceva. Cine sînt acum subversivii ? spusei.

— Toţi, răspunse. Nu mai există italian care să nu fie subversiv. Zîmbi sec, şi spuse brusc : Nu cumva crezi că ne luptăm pentru prietenii aceia neghiobi ai dumitale.

— Care neghiobi ?

— Cei care cîntă „Revoluţie". Aruncă chiştocul cu scîrbă. După ce se termină treaba cu *negrii*, o tăie scurt, începem să ne ocupăm de *roşii*.

— Credeam că vă înţelegeţi, spusei.

Se aşternu tăcere, în timp ce eu priveam spre vale.

— Mîine sper să ajung acasă, rupsei tăcerea, ridicîndu-mă de pe parapet. Dacă, bineînţeles, nu mă opreşte cineva pe drum.

Dădu din cap, serios.

— Dumneata trebuie să fii plin de permise de liberă trecere, spuse. Nu-i dă mîna oricui să se ascundă aici şi să se plimbe.

Am fost martorul plecării lor spre apus. Imi amintii că spre apus priveam seara cînd, copil, trăiam dincolo de păduri, şi poate că în zarea incendiată de lumină de atunci, se afla o colină, o

culme, unul din vlăstarii aceştia. Partizanii se urcară în maşini — ţîşni încă una — erau vreo zece băieţi cu Giorgi, unul dintre ei mînjit de făină, un brutar. Îi revăzui pe cei doi care mă opriseră, nu clipiră. Maşinile porniră cu zgomot, trecură dealul, dispărînd. Auzii cîntece pe neaşteptate.

Rămas singur — după-amiaza înainta — am stat la taifas cu ţăranii. Făcusem un ocol inutil : mergînd din răspîntie în răspîntie, mă apropiam din nou de Tanaro ; trebuia să mă întorc cîţiva kilometri şi să cobor în vale, apoi să urc, cu ochii mereu aţintiţi la clopotniţa din deal, în mijlocul pădurii, pe unde trecea şoseaua şi de unde se zăreau, departe, adevăratele coline, colinele mele. Cu greu aş fi putut să fac asta noaptea. Dar puteam să dorm în sanctuar, spuse o femeie.

Întrebai dacă erau primejdii. Cineva zîmbi.

— Dumneavoastră sînteţi de aici. Casa poate să cadă în cap oricui. Dar femeia spuse că nu mai era nici o primejdie, dacă treceam de sanctuar.

La jumătatea amiezii coborîsem în adîncul văii. Acum, că ştiam de clopotniţa aceea, nu mă mai temeam că mă rătăcesc. Mergeam cu grijă, şchiopătînd puţin, tîrînd piciorul, ca să par mai nevinovat. Mergeam în sens opus drumului făcut de dimineaţă, străbăteam poteci, rîpi, am trecut pe lîngă o cruce de lemn înălţată întru pomenirea cuiva. Cerul înalt era senin. La jumătatea urcuşu-

lui de pe colina aceea, mă aştepta un grup de case curate, pe şoseaua pe care mă căţăram. Ajunsesem din urmă şi întrecusem un ţăran cu cei doi boi ai săi, înjugaţi. Auzind apoi huruitul unui motor de camion, mă întorsei ; se vedea un nor mare de fum ; apoi apărură două furgoane mari, zburînd în viteză, pline de berete gri-verzui, cartuşiere şi feţe negricioase. Plecai capul în norul de praf stîrnit. Dacă ar fi tras în mine, împuşcătura şi huruitul s-ar fi confundat. Nu se întoarseră să mă privească, dispărură. În timp ce urmăream cu mintea zborul în viteză al fasciştilor — mă întrebai dacă se duceau pînă la sanctuar, dacă se întîmpla ceva în satele de sus — mă gîndeam încă la impresia de explozie, de bombă, pe care mi-o făcuseră.

Dar o detunătură răsună, foarte aproape, la capătul drumului. O rafală şi o pocnitură. Apoi urlete, alte focuri. Motoarele se opriseră ; aerul vibra de ţiuitul sfîşietor al gloanţelor.

— Predaţi-vă, strigă o voce.

Urmă o pauză, o tăcere profundă, apoi reîncepură bufniturile, exploziile şi sinistrele şuierături ca nişte fire de sîrmă vibrînd pe stîlpii viilor.

Stăteam pitit după pomi şi la fiecare împuşcătură mă retrăgeam, mă aplecam, mă lăsam în iarbă ; în răstimpuri alergam îndărăt pe drum. Răpăitul continua, cu lovituri precise şi mortale. La

capătul drumului îl zării pe țăranul acela, țintuit de groază, împreună cu boii săi.

Cînd îl ajunsei din urmă, împușcăturile erau mai dese și mai tînguitoare. Bufniturile acelea surde erau grenade care explodau înfundat. Gloanțele se tînguiau ca niște voci omenești.

Țăranul își ascunsese boii de-a curmezișul, într-un stufăriș. Mă văzu venind. În tăcerea de moarte care urmă, sări să se ascundă mai bine ; era bătrîn, se aplecă agățîndu-se cu neîndemînare de trestii. Un bou mugi.

— Încet, îi spusei, ascunde-te. Sării în stufăriș, împingîndu-l mai înăuntru.

Dar bătălia se sfîrșise. Totul amuți pe neașteptate, pe drum, pe deal. Ascultai încordat să aud motoarele pornind din nou, dacă se simțea ceva.

Țăranul stătea aplecat între boi. Ca să-i ascundă mai bine, îi împinse la nimereală în desiș ; se auzi un trosnet de trestii ; îi strigai încet să înceteze.

Atunci bătrînul se așeză, ținînd în mînă căpăstrul.

XXII

AM stat așa mult timp. De la o vreme se auzise din nou huruitul motorului și larmă printre arbori. Apoi huruitul se îndepărtase.

La o cotitură se ivi pe neașteptate o femeie. Cobora în fugă. O așteptai în mijlocul drumului, întrebînd-o ce se întîmplase. Mă privea înspăimîntată. Purta pe cap un șal. Bătrînul cu boii scoase capul dintre trestii. Bătrîna strigă ceva, și-și puse mîinile peste urechi ; o întrebai :

— Sînt oameni acolo ?

Încuviință din cap, fără să vorbească.

Dinspre cotitură apăru pe neașteptate un tînăr pe bicicletă. Cobora în viteză.

— Se poate trece ? îi strigai.

Atinse pămîntul cu piciorul desculț, se opri ca prin minune, îmi strigă ca răspuns :

— Sînt morți, o mulțime de morți.

Cînd ajunsei cu mare grijă la cotitură, văzui camionul cel mare. Era oprit, de-a curmezișul, gol. O dîră de benzină înnegrea drumul, dar nu era nu-

mai benzină. De-a lungul roţilor, în faţa maşinii, erau întinse trupuri omeneşti, şi pe măsură ce mă apropiam, benzina se înroşea. Cineva în picioare cîteva femei şi un preot, se învîrteau împrejur. Văzui trupuri pline de sînge.

Un bărbat, în uniformă gri-verzui, vărgată, atîrna cu faţa în jos, dar picioarele le avea încă în camion. Sîngele amestecat cu creer i se prelingea pe falcă. Un altul, mărunţel, cu mîinile pe pîntec, privea în sus, palid, mînjit. Apoi alţii, ghemuiţi, sfîrşiţi, pe brînci, de o paloare murdară. Cei întinşi erau chirciţi, un pachet de zdrenţe. Unul era de o parte pe iarbă, sărise la marginea drumului să se apere trăgînd : încremenit în genunchi pe firul de sîrmă, părea viu, îi curgea sînge din gură şi din ochi, copil de ceară încununat cu spini.

Îl întrebai pe preot dacă toţi morţii erau din furgon. Preotul, voinic, asudat, mă privi tulburat şi-mi spuse că nu erau numai ei, că în casele din faţă se afla o mulţime de răniţi.

— Cine atacase ?

— Partizanii de colo, îmi spuse, care îi aşteptau de mult.

— Ei spînzuraseră patru oameni, strigă o bătrînă care se tînguia şi răsucea nişte mătănii.

— Şi astea sînt roadele, spuse preotul. Acum

vom avea represalii sălbatice. De aici pînă-n întinsa vale a lui Belbo va fi un singur rug.

Cursa fusese întinsă în spatele a două stînci înalte, care îngăduiau să te ascunzi. Nu scăpase nici un fascist. Cu celălalt camion, partizanii transportaseră repede prizonierii, dar înainte îi aliniaseră la zid, amenințîndu-i :

— Am putea să vă ucidem cum faceți voi. Dar mai bine vă lăsăm în viață și în rușinea voastră.

Oamenii își luau în fugă traiste, scoteau afară animalele și nimeni nu mai îndrăznea să doarmă la Due Rocce. Cîțiva se duceau la sanctuar ; mai credeau în el ; alții plecau cine știe unde, numai să plece. Mai era destul timp pînă la miezul nopții, pentru că băiatul de pe bicicletă, care îmi vorbise, alerga să dea știrea despre răniți la telefon, la postul de gardă, pentru a se salva ce se mai putea salva. A doua zi, drumurile și ulicioarele acelea aveau să fie o rețea a morții. Preotul alergase în casă : un rănit trăgea să moară.

Eu rămăsei printre morți fără să îndrăznesc să trec peste ei. Priveam clopotnița în depărtare și știam că mai devreme de mîine nu puteam ajunge acasă. O presimțire mă trăgea înapoi, spre drumul străbătut pînă atunci, să pun între mine și furtună satul nevinovat, rîul Tinella, calea ferată. Acolo era Otino care, cel puțin, putea să mă ascundă. Dacă înaintea înserării treceam din nou de

posturile germane, puteam să aştept împreună cu el să se potolească furia.

Fără să mai privesc în jur, plecai din nou, trecînd prin fața țăranului cu boii, care aştepta cu gura căscată în fața stufărişului, pornii drept înainte, iar după o oră urcam ultima colină, sub cerul rece, dincolo de care trebuia să fie valea Tinellei. Revăzui o parte din crestele întîlnite dimineața. Clopotnițele, căsuțele mă impresionau ; mă întrebam dacă acasă voi trăi mereu în mijlocul unor spaime asemănătoare. În acest timp mergeam pe drum, mereu atent la cotituri, la răscruci, fără să mă aventurez la loc deschis. Ştiam ce înseamnă o împuşcătură şi şuieratul ei.

Trecui peste Tinella şi calea ferată, în amurg. În timp ce aşteptam în mîl printre anini, auzii pufăitul trenului. Trecu încet, gîfîind, un tren lung de marfă, local, şi zării cîțiva soldați germani, masivi, în picioare, pe scări. Călătoria lor mi se păru semn bun : zona era încă liniştită.

Străbătui calea ferată şi căutai din ochi colina lui Otino. Era greu să te descurci printre sălcii, dar crestele colinelor se observau cu uşurință. Pornii pe un drumeag care mi se păru cel bun şi îl urcai ciulind urechea la țîrîitul greerilor, să aud paşi sau frunze trosnind. Între timp, pe cer, stelele străluceau puzderie.

Pe Otino nu-l găsii, dar colina era aceeaşi. Eram obosit, flămînd, îmi tîram picioarele prin brazde. Zării în faţă o colibă într-o vie, din acelea pentru pîndar. Coliba era făcută din zid, fără uşă ; mă strecurai în întunericul ei şi, învingîndu-mi scîrba, mă întinsei pe pămînt, rezemîndu-mă de sac.

Mă trezii în noaptea adîncă, înţepenit. Spinarea şi ceafa mă dureau. Un cîine lătra, prin preajmă. Mi-l închipuii vagabondînd în noapte şi chinuit de foame. Prin uşă nu se strecura prea multă lumină ca să pot zări cîmpul. În întunericul acela, lătratul cîinelui era vocea întregului pămînt. În somn, tresăream.

Părăsii coliba înaintea zorilor, să nu fiu văzut ieşind. Luna apunea. Privind înapoi, observai că de fapt coliba era o simplă capelă părăsită ; mai păstra doar un geam roz, spart. „Nici dacă ai căuta-o“, gîndeam. Rostii în tăcere o veche zicală.

Răsăriră zorile, şi-mi era frig, foame şi teamă. Stătui ghemuit într-un lan de grîu, blestemînd roua, gîndindu-mă din nou la morţii aceia şi la sîngele acela. „A mă gîndi, înseamnă a mă ruga pentru ei“, spuneam.

La lumina zilei, regăsind casele scunde, le dădui femeilor ştirea. Otino plecase la cîmp. Cerui voie să-l aştept într-un şopron cu fîn. Îmi dădură pîine

şi ciorbă, şi mîncînd, liniştеam femeile în legătură cu proporţiile masacrului.

— Vor face curăţenie numai dincolo de Tinella, spuneam, altfel nici n-aş fi putut veni încoace.

Urmară zile cu vînt care mătura povîrnişurile şi de acolo de sus vedeam crestele una după alta, pomişorii plăpînzi, casele şi şirurile de arbori din pădurile îndepărtate. Otino îmi arătă clopotniţa bisericii, şi un colţ al drumului unde avusese loc măcelul. El cutreera plaiurile de pe creastă ; vedea oameni, vorbea şi asculta. Într-o dimineaţă văzurăm în pădure o coloană de fum ; în aceiaşi seară se auzi în sat că avusese loc o altă ciocnire înspre Tanaro, că o coloană de nemţi şi fascişti se căţăraseră pe povîrniş, arzînd, împuşcînd şi jefuind.

Noaptea dormeam în fîn ; îmi împrumutaseră o pătură. Către seară, vîntul acela afurisit se oprea, şi încercam să aud împuşcături, zgomote. Rămîneam cu Otino pe cîmp, sub stelele nemaipomenit de vii ; şi în ţîrîitul prelung al greierilor sfredeleam întunericul căutînd incendiile şi rugurile aprinse. Se întîmpla să zărim urme de foc pe întinsul întunecat al crestelor.

— Fiţi atent, îmi spunea Otino, să treceţi pe acolo. Acolo unde au ars, nu mai păzesc.

Voiam să-i plătesc ceva pentru ce mîncam. Mama lui nu spuse nu ; se întreba doar, suspinînd, de ce nu se sfîrşea războiul. „De-ar ţine şi

un secol, spuneam, cine trăieşte mai bine ca voi ?" Mai stăruia sub şopron pata de sînge, a unui iepure înjunghiat.

— Îl vedeţi, spuse Otino, aşa vom sfîrşi cu toţii. Petrecîndu-l spre via în care nimerisem în noaptea aceea, îi spusei că mi se părea un adăpost bun.

— Dacă ar fi deajuns să dormi în biserică pentru ar fi sigur, spuse Otino, bisericile ar fi pline.

— Aici nu mai e biserică, răspunsei, au spart nuci cu picioarele şi au aprins focul pe pămînt.

— Cînd eram copil, aici veneam să ne jucăm. Intrarăm discutînd despre sat, unde toţi trăiau cu teama că şi de-a lungul căii ferate va fi împuşcat vreun neamţ sau vor opri un camion.

— Au ars biserici ? întrebai deodată.

— De-ar fi ars numai biserici, spuse el, n-ar fi nimic.

Într-o seară culeserăm toate vreascurile pe care le găsirăm şi cu mănunchiuri de foi uscate de porumb aruncate peste ele, aprinserăm un foc în colţişorul de sub fereastră. Aşezaţi apoi în faţa flăcărilor, fumarăm cîte o ţigare aşa cum fac băieţii. Spuneam, glumind :

— Ştim şi noi să dăm foc.

La început eram liniştit, şi ieşii să cercetez fereastra, dar oglindirea focului era slabă, şi, pe deasupra, ferită de o ridicătură de pămînt.

— Nu se vede, nu, nu, spuse Otino.

Atunci vorbirăm din nou despre oamenii din sat și despre cei ce se temeau mai mult ca noi.

— Nici ei nu mai trăiesc. Asta nu-i viață. Ei știu că va veni momentul.

— Sîntem cu toții în tranșee.

Otino rîdea. În depărtare răsună o împușcătură.

— Încep, spusei.

Încordarăm auzul. Acum vîntul tăcea și cîinii lătrau.

— Să mergem acasă, spusei. Noaptea aceea o petrecui zbuciumîndu-mă, tremurînd de gînduri. Foșnetul fînului mi se părea că umple noaptea.

A doua zi cercetai din nou linia colinelor care mă așteptau. Erau albe și uscate de vînt și de anotimp, strălucind sub cer. Din nou mă întrebai dacă groaza ajunsese în păduri, acolo sus. Urcai ulicioara, să cumpăr pîine în sat. Oamenii mă priveau din uși bănuitori și curioși. Pe cîte unul îl salutam. Din piață, în sus, se vedeau alte coline, ca o turmă de nori trandafirii. Mă oprii lîngă biserică, în soare. Din lumină și tăcere încolți în suflet o fărîmă de speranță. Mi se păru cu neputință tot ceea ce se întîmpla. Viața avea să reînceapă într-o zi la fel de sigură și fermă cum era clipa aceasta. De prea mult timp uitasem acest adevăr. Sîngele și jaful nu puteau dura o veșnicie. Rămăsei o clipă cu spatele la biserică.

Din biserică ieşi o fetiţă. Privi în jur şi coborî strada. Pentru o clipă înflori şi în ea speranţa. Cobora grijulie în bătaia vîntului, pe pietrişul aspru. Nu se întoarse spre mine.

În piaţă nu era ţipenie şi acoperişurile negre, îngrămădite, care pînă mai ieri mi se păruseră o ascunzătoare sigură, păreau acum vizuini din care alungi prada cu focul. Totul era să înduri flăcările, pînă cînd într-o zi s-ar fi stins. Pentru a regăsi pacea, trebuia să rezişti.

Seara se zvoni despre o acţiune în valea vecină, împotriva unui sat de femei şi bătrîni. Se jurau că e adevărat. În realitate, nu se auzise nici o împuşcătură : staulele fuseseră jefuite şi fînul ars. Oamenii, fugiţi prin văgăuni, auzeau viţeii mugind şi nu puteau să le vină în ajutor. Se întîmplase dimineaţa tîrziu, tocmai în clipa în care eu priveam dinspre biserică.

Otino secera pe cîmp şi auzi vestea şi continuă secerişul.

— Tot una e, exclamai, să încerc din nou să trec.

Se îndreptă de şale trecîndu-şi mîna peste ochi.

— Plecaţi noaptea, cînd nu-i aşa de cald.

Vorbirăm din nou în noaptea aceea despre plecarea mea, hotărînd că era mai bine să urmez firul Tinellei decît să mă caţăr pe coline. A doua zi plecai şi seara eram acasă cu ai mei, dincolo de păduri şi de valea Belbo.

XXIII

NU s-a întîmplat nimic. Sînt acasă de şase luni, şi războiul continuă. Ba mai mult, acum vremea se strică, pe marile fronturi armatele s-au ascuns din nou în tranşee, şi va trece încă o iarnă ; vom revedea zăpada, vom sta adunaţi în jurul focului. ascultînd radio. Aici, pe străzi şi prin vii, noroiul de noiembrie începe să blocheze companiile de soldaţi, în iarna asta, o spun toţi, nimeni nu va mai voi să lupte, va fi greu şi să exişti pe lume, aşteptînd să mori la primăvară. Dacă apoi, aşa cum se spune, va cădea multă zăpadă peste cea de anul trecut, astupînd uşi şi ferestre, va fi de aşteptat să nu se mai dezgheţe niciodată.

Am avut morţi şi aici. Lăsînd la o parte aceasta, alarmele şi fuga sîcîitoare prin viroagele din spatele caselor (sora mea, sau mama care se apleacă să mă trezească, pantalonii şi pantofii aruncaţi la întîmplare, goana prin vie, aplecat, şi aşteptarea, aşteptarea înjositoare), lăsînd la o parte plictiseala şi ruşinea, nu se mai întîmplă nimic. Pe

culmi, pe podul de fier, în septembrie, n-a trecut o zi fără împuşcături — împuşcături izolate, ca odinioară în anotimpul de vînătoare, sau cîteva rafale. Acum se răresc. Aceasta e adevărata viaţă a pădurilor aşa cum o visezi copil. Şi cîteodată mă gîndesc că numai inconştienţa copiilor, inconştienţa autentică, nu simulată, poate să-ţi îngăduie să vezi ceea ce se întîmplă fără să te simţi vinovat. De altfel eroii din văile acestea sînt toţi copii, au căutătura dreaptă şi încăpăţînată a copiilor. Şi dacă n-ar fi decît faptul că noi am tăinuit războiul în inimi — noi care nu mai sîntem tineri, noi care am spus „Să vină, aşa dar, dacă trebuie să vină", pînă şi războiul, acest război, ar părea ceva curat. De altfel, cine ştie. Războiul acesta ne arde casele. Seamănă morţi împuşcaţi prin pieţe şi pe străzi. Ne alungă ca pe iepuri din adăpost în adăpost. Va sfîrşi prin a ne constrînge să luptăm şi noi, prin a ne smulge un consimţămînt activ. Şi va veni ziua în care nimeni nu va mai fi în afara războiului — nici laşii, nici cei trişti, nici solitarii. De cînd trăiesc împreună cu ai mei, mă gîndesc adesea la aceasta. Cu toţii vom fi acceptat să facem războiul. Şi poate că atunci vom avea pace.

În ciuda vremurilor, aici, în gospodăriile ţărăneşti s-a curăţat porumbul de pănuşi şi s-au cules

viile. N-a existat, bineînţeles, veselia de odinioară : prea mulţi oameni lipsesc, unii pentru totdeauna. Dintre consăteni doar bătrînii şi cei maturi mă cunosc ; dar pentru mine colina rămîne patria copilăriei, a focurilor sărbătoreşti şi a hoinărelilor, a jocurilor. Dacă l-aş avea pe Dino cu mine aş putea să-i dau consemnul ; dar el a plecat, pentru a-şi face datoria. La vîrsta lui nu e greu. Mai greu a fost pentru ceilalţi, care şi-au făcut datoria şi încă şi-o mai fac.

Acum, cînd cîmpul e fără viaţă, îl străbat din nou ; urc şi cobor colina şi mă gîndesc iar la îndelunga amăgire din care a izvorît această povestire a vieţii mele. Încotro mă duce această amăgire, mă gîndesc ades în aceste zile : la ce altceva să mă gîndesc ? Aici fiecare pas, aproape fiecare clipă a zilei şi, cu siguranţă, fiecare amintire mai neaşteptată, mă pune în faţa celui care am fost — a celui care sînt şi pe care îl uitasem. Dacă întîlnirile din acest an mă urmăresc, îmi vine uneori să mă întreb : „Ce e comun între mine şi omul acesta care a fugit de bombe, a fugit de nemţi, a fugit de remuşcări şi de durere“ ? Nu pot să nu încerc o strîngere de inimă dacă mă gîndesc la cei dispăruţi, dacă mă gîndesc la coşmarurile care bat drumurile ca nişte căţele — îmi spun chiar că nu e încă deajuns că, pentru a sfîrşi odată, groaza

ar trebui să-şi înfigă dinţii în noi, să muşte din noi, cei care mai trăim, şi mai adînc — dar se întîmplă că eul, acel eu care mă vede scotocind cu luare aminte icoanele din gînd şi dorurile din acest ultim răstimp, se simte altul, se simte detaşat, ca şi cum tot ceea ce a săvîrşit, a spus şi îndurat, i s-ar fi întîmplat de mult — ca fiind o treabă a altuia, o poveste terminată. Aceasta mă amăgeşte, în sfîrşit : regăsesc aici în casă o realitate îndepărtată, o viaţă de dincolo de anii mei. de Elvira, de Cate, de dincolo de Dino şi de şcoală, de ceea ce am vrut şi am sperat ca om, şi mă întreb dacă voi fi vreodată în stare să ies din ea. Îmi dau seama acum că în tot acest an, şi chiar şi mai înainte, chiar pe vremea micilor nebunii, a Annei Maria, a lui Gallo, a lui Cate, cînd eram încă tineri şi războiul un nor îndepărtat, îmi dau seama că am trăit o singură, îndelungă izolare, o vacanţă fără noimă, ca un copil care, jucîndu-se de-a v-aţi ascunselea, intră într-un crîng, se simte bine, priveşte cerul printre frunze, şi uită să mai iasă de acolo.

Aici m-a prins războiul, şi mă prinde în fiecare zi. Dacă mă plimb prin păduri, dacă la orice bănuială de razie, fug pe coclauri, dacă uneori discut cu partizanii în trecere (a fost şi Giorgi pe aici, cu ai săi : înălţa capul şi-mi spunea : „O să

avem timp în serile cu zăpadă să vorbim din nou despre asta"), nu e pentru că nu văd că războiul nu e un joc, acest război care a ajuns pînă aici, care ne ia de gît pînă şi trecutul. Nu ştiu dacă vreodată Cate, Fonso, Dino, şi toţi ceilalţi, se vor întoarce. Uneori sper, şi-mi este teamă. Dar am văzut morţi necunoscuţi, morţi republicani[1]. Ei m-au trezit. Dacă un necunoscut, un duşman, devine, murind, un om la fel ca tine, dacă te opreşte şi ţi-e teamă să treci peste el, înseamnă că şi învins, duşmanul e cineva, că după ce i-ai vărsat sîngele, trebuie să-l împaci, să dai un glas acestui sînge, să-l justifici pe acela care l-a vărsat. A privi anumite morţi e umilitor. Nu mai e treaba altuia ; nu simţi că ai nimerit acolo din întîmplare. Ai impresia că acelaşi destin, care a întins la pămînt acele trupuri, ne pironeşte pe noi ceilalţi să le privim, să ne umplem ochii de ele. Nu e teama, nu e obişnuita laşitate. Ne simţim umiliţi pentru că ne dăm seama — pipăim cu privirea — că în locul celui mort am putea fi noi : n-ar fi o deosebire, şi dacă trăim o datorăm cadavrului însîngerat. De aceea fiecare război e un război civil : fiecare căzut seamănă cu cel care rămîne şi-i cere socoteală pentru asta.

---

1 În original ; *republichini*, denumire dată apărătorilor efemerei republicii mussoliniene de la Salò.

Sînt zile cînd cutreerînd cîmpia această despuiată, tresar : un arbore desfrunzit, un smoc de iarbă, o spinare de stincă, îmi par trupuri zăcînd. Se poate întîmpla totdeauna. Îmi pare rău că Belbo a rămas la Torino. O parte a zilei o petrec în bucătărie, în bucătăria imensă, cu pămînt pe jos, în care mama, sora mea, femeile din casă, pregătesc conserve. Tatăl meu se duce şi vine din pivniţă, cu pasul bătrînului Gregorio. Uneori mă gîndesc că o represiune, o toană, un destin ar putea trăzni casa şi ar rămîne din ea patru ziduri năruite şi înnegrite. Multora li s-a întîmplat aceasta. Ce-ar face tatăl meu, ce-ar spune femeile ? După felul lor de a vorbi, ar spune cam aşa : „Să se mai potolească puţin". Pentru ei războiul de partizani, tot acest război, înseamnă încăierări de copii, din cele care însoţeau cîndva sărbătorirea sfîntului patron. Dacă partizanii rechiziţionează făină sau vite, tatăl meu spune :

— Nu e drept. N-au dreptul. Să ceară mai degrabă în dar.

— Cine are dreptul ? întreb eu.

— Lasă să se termine totul şi o să se vadă, spune el.

Eu nu cred că se poate sfîrşi. Acum cînd am văzut ce înseamnă războiul, ce înseamnă războiul civil, îmi dau seama că, dacă într-o zi s-ar sfîrşi, toţi ar trebui să se întrebe :

— Şi cu cei căzuţi ce facem, pentru ce au murit ?

Eu nu aş şti ce să răspund. Cel puţin acum. Şi mi se pare că nici ceilalţi nu ştiu. Poate o ştiu doar morţii, şi numai pentru ei războiul s-a sfîrşit cu adevărat.

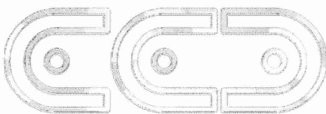


TIPARUL EXECUTAT LA

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Coli tipo: 7; comanda nr. 970







Scanare și prelucrare digitală







de

Anonim

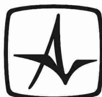


și



CAT Graur





Antwerpen





2023

